23 AUGUST 1944-1979

magazin istoric

ANUL XIII Nr. 8 (149) AUGUST 1979

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIII - Nr. 8 (149)

august 1979

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

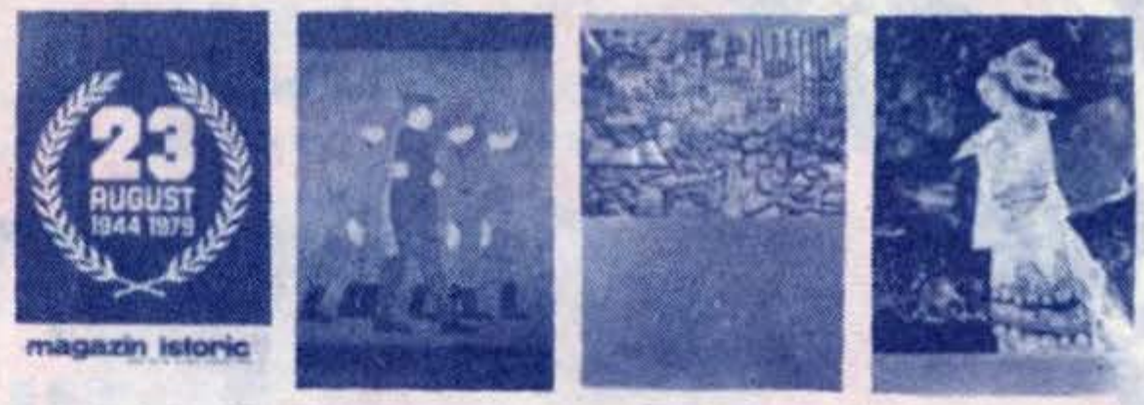

① ② ③ ④

① 23 August 1944 — începutul unui nou şi glorios ev al istoriei româneşti

② Naziști făcuți prizonieri de formațiunile de luptă patriotice române. Tablou de Alexandru Ciucurencu

③ De la insurecţie, la România socialistă — un drum de jertfe şi de înălţător elan constructiv. Compoziţie de V. Şuteu

④ **România.** Tablou de Elena Greculesi. Macheta artistică a copertelor şi planşelor: arh. Ascanio Damian

sumar

23 AUGUST 1944 — 23 AUGUST 1979

NICOLAE CEAUŞESCU: COMUNIŞTII ROMÂNI S-AU AFLAT ÎN PRIMELE RÎNDURI 2

Voinţa unanimă a poporului: GHEORGHE ZAHARIA 8
Muncitorii şi ţăranii în uniformă militară împotriva Diktatului de la Viena: VASILE MOCANU 14
1935-1940. Antifascism în manuale şcolare: VICTOR TĂNĂSESCU 18
Academia Română condamnă nazismul: PETRE POPESCU-GOGAN 20
Libertatea statelor mici este în joc: RADU R. ROSETTI 23
Doi generali îşi amintesc: ILIE ŞTEFLEA, TITUS GÎRBEA 31
Patria comună, România: FERENCZY GYÖRGY, GUSTAV ZIKELI 40
Umăr la umăr — comunişti români, maghiari şi sîrbi: ANDREI TRAINIC 44
Fapta României — un act de justiţie: GR. GAFENCU 47
Documente germane despre 23 August 1944: MIRCEA MUŞAT, VASILE ARIMIA 50
Guvernul fantomă din laboratorul lui Himmler: PETRU IGNAT 54
Ultimele rînduri ale unui sublocotenent: MIHAI OPREA 56
Ecourile insurecţiei în lume 59

23 August 1944

NICOLAE CEAUȘESCU: COMUNIȘTII ROMÂNI S-AU AFLAT ÎN PRIMELE RÎNDURI

Desfășurarea evenimentelor istorice în perioada dintre primul și cel de-al doilea război mondial constituie pentru toate popoarele continentului nostru un bogat izvor de învățăminte și concluzii[1]. Analiza evenimentelor din perioada anilor 1920-1940 demonstrează că în Europa fascismul a putut triumfa într-un mare număr de state atît datorită unor cauze economico-sociale, cît și lipsei de unitate a clasei muncitoare, a comuniștilor și socialiștilor, a celorlalte forțe democratice antifasciste. După cum se știe, popoarele europene, ca de altfel întreaga omenire, au plătit foarte scump faptul că n-au acționat cu fermitate, unite pentru a se împiedica dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial[2].

După primul război mondial, odată cu făurirea statului național unitar și dezvoltarea tot mai puternică a capitalismului, România intră într-o etapă nouă de dezvoltare economico-socială. Un rol tot mai important pe arena politică începe să joace clasa muncitoare, care își asumă răspunderea istorică de a conduce masele largi de oameni ai muncii la lupta împotriva exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru o viață mai bună[3].

Încununare a aspirațiilor de veacuri ale poporului nostru pentru eliberare națională, rezultat al luptei duse de cele mai înaintate forțe social-politice ale vremii — în cadrul cărora rolul hotărîtor l-au avut masele populare —, unirea din 1918 a reprezentat o adevărată piatră de hotar în dezvoltarea României moderne.

Unirea Transilvaniei cu țara a deschis calea spre dezvoltarea națiunii, a creat cadrul propice pentru o mai accentuată evoluție a economiei, științei și culturii, pentru intensificarea mișcării revoluționare a clasei noastre muncitoare, a activității tuturor forțelor progresiste ale societății...

Formarea statului național unitar român nu este rezultatul unor înțelegeri încheiate la masa tratativelor, ci rodul luptei întregului popor, însuflețit de năzuința secular㠠 unității, de hotărîrea de a împlini visul pentru care au luptat și s-au jertfit atîtea generații de înaintași.[4]

Creșterea conștiinței politice a proletariatului, avîntul tot mai puternic al luptei de clasă au dus la formarea, în 1921, a Partidului Comunist Român, pe baza concepției revoluționare a materialismului dialectic și istoric. Aceasta a constituit o strălucită victorie politică, ideologică și organizatorică a mișcării noastre muncitorești, un mare pas înainte în desfășurarea luptelor sociale, în apărarea intereselor maselor populare, în lupta pentru dreptate socială și națională.[5]

Unul din obiectivele de cea mai mare importanță ale activității politice a Partidului Comunist Român în perioada dintre cele două războaie mondiale a fost organizarea luptei forțelor democratice împotriva pericolului grav pe care îl reprezenta fascismul pentru destinele poporului român.

Comuniștii au desfășurat o intensă activitate împotriva propagandei antisovietice și a politicii de ostilitate promovată de cercurile cele mai reacționare ale burgheziei față de Uniunea Sovietică. Din inițiativa partidului au fost înființate organizații și publicații care au răspîndit în rîndul maselor adevărul despre realitățile vieții poporului sovietic, care s-au pronunțat pentru dezvoltarea legăturilor între cele două popoare. O serie de personalități politice marcante românești, dînd dovadă de realism și lucidi-

tate, au înțeles importanța deosebită pentru România a menținerii unor raporturi prietenești și de colaborare cu marea noastră vecină de la răsărit. Toate acestea au contribuit la crearea unei atmosfere politice care a favorizat stabilirea de relații diplomatice între România și Uniunea Sovietică.[6]

În anii premergători celui de-al doilea război mondial, în Europa și pe arena internațională se ascuțeau tot mai mult contradicțiile, se agrava încordarea ca urmare a actelor de agresiune, a încălcării independenței și suveranității unor popoare de către fascismul german și din alte state... Prin politica sa agresivă, războinică, fascismul punea tot mai evident în primejdie gravă libertatea și independența popoarelor, pacea și securitatea mondială.[7]

Conștientă că dominația imperialismului german constituie o primejdie de moarte pentru poporul român, clasa muncitoare, în frunte cu partidul comunist, s-a ridicat la luptă hotărîtă împotriva pactului înrobitor româno-german, a planurilor Reich-ului nazist de a ocupa România. Comuniștii chemau poporul la rezistența armată, declarîndu-se gata să apere „cu arma în mînă independența României, dacă țara noastră va fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist". În martie 1939, după ocuparea Cehoslovaciei de către Germania, poporul român a fost gata să dea ajutorul său poporului cehoslovac și să se opună cu forța armelor expansiunii agresorilor naziști. Cînd guvernul a decretat mobilizarea parțială, partidul comunist a dat

cuvînt de ordine membrilor și simpatizanților săi să se prezinte la unitățile militare pentru a fi gata să-și facă datoria față de patrie. În toamna aceluiași an, trupele polone și populația civilă poloneză, refugiate în România din fața invaziei germane, s-au bucurat de primirea caldă și sprijinul poporului nostru.

Creșterea avîntului mișcării antifasciste din România se oglindește în valul acțiunilor de luptă care au loc în această perioadă, în marile demonstrații antifasciste organizate la 1 Mai 1939 sub semnul împotrivirii poporului nostru Germaniei fasciste, pentru libertăți democratice, pentru apărarea independenței țării... În același timp, importante grupuri ale burgheziei, unele cercuri financiare din jurul Băncii Naționale, fruntași ai partidelor politice burgheze își dau seama de dezastrul care pîndea România, iau poziție împotriva clauzelor înrobitoare ale acordurilor economice impuse de Germania.[8]

Pentru a învrăjbi România și Ungaria, pentru a le putea domina și subordona intereselor lor politice, Germania hitleristă și Italia fascistă au pus la cale dictatul nedrept de la Viena, prin care partea de Nord a Transilvaniei a fost ruptă din trupul țării noastre. În acele momente de grea încercare pentru poporul român, pentru destinul națiunii noastre, Partidul Comunist Român s-a ridicat în apărarea pămîntului patriei și împreună cu alte organizații democratice — în mod special doresc să subliniez poziția activă adoptată de organizația revoluționară a populației maghiare din România — Madoszul — a organizat puternice manifestații populare, a lansat chemarea la luptă armată pentru apărarea integrității și suveranității naționale.[9]

În condițiile istorice și internaționale cunoscute, datorită lipsei de unitate a clasei muncitoare, a forțelor antifasciste și democratice, în împrejurările dezmembrării țării în urma dictatului de la Viena, s-a putut instaura în țară dictatura militaro-fascistă.[10]

Războiul alături de Germania fascistă împingea spre dezastru întreaga economie, periclita însăși existența națională a poporului român.[11]

Înțelegînd răspunderile ce-i reveneau în acest moment istoric de grea cumpănă pentru poporul nostru, ca și pentru alte popoare, Partidul Comunist Român s-a ridicat cu toate forțele la luptă împotriva dictaturii antonesciene, a dominației Germaniei naziste și a războiului contra Uniunii Sovietice, organizînd mișcarea de rezistență, lupta pentru sabotarea mașinii de război, pentru răsturnarea regimului, pentru alăturarea României coaliției antihitleriste.[12]

Este un mare merit al partidului nostru comunist că a știut să folosească în mod cores-

August 1944: tovarășul Nicolae Ceaușescu și tovarășa Elena Ceaușescu la o mare demonstrație a oamenilor muncii din Capitală, consacrată victoriei insurecției

punzător această situație, să organizeze activitatea sa proprie, a celorlalte forțe, inclusiv a forțelor militare, pentru înfăptuirea insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste.[13]

Forțele democratice, antifasciste, în frunte cu comuniștii, au constituit factorul principal al împotrivirii față de subordonarea țării noastre Germaniei naziste și participarea României la războiul antisovietic. Înțelegînd pericolul pe care-l reprezenta Germania hitleristă pentru interesele poporului român, ca și ale tuturor popoarelor, Partidul Comunist Român... a chemat masele populare la luptă hotărîtă contra hitlerismului.[14]

Înfruntînd prigoana și teroarea sălbatică, Partidul Comunist Român a reușit ca, odată cu desfășurarea activității de sabotare a mașinii de război, să treacă la unirea forțelor muncitorești antifasciste, a tuturor forțelor democratice naționale.[15]

Conștiente de sarcinile ce le reveneau, Partidul Comunist și Partidul Social-Democrat au întărit colaborarea, realizînd o platformă politică de luptă comună ce avea la bază salvgardarea intereselor țării, grav amenințată în însăși ființa ei națională... Acționînd unită, clasa muncitoare și-a sporit forța și combativitatea, capacitatea de a mobiliza masele largi ale întregului nostru popor. Frontul Unic Muncitoresc a avut un rol esențial în crearea frontului larg democratic antifascist, în unirea tuturor forțelor politice progresiste, a tuturor elementelor patriotice din țara noastră împotriva dictaturii militaro-fasciste, pentru salvarea României de la dezastru național.[16]

Totodată, situația internațională se dezvolta în mod favorabil, ca urmare a marilor victorii obținute de Uniunea Sovietică, a succeselor celorlalte țări ale coaliției antihitleriste, care dădeau lovituri grele dușmanului pe diferite fronturi. În același timp, un rol important a avut debarcarea trupelor anglo-americane pe coasta de vest a Europei, precum și intensificarea luptei generale a popoarelor împotriva cotropitorilor fasciști.[17]

Este bine să subliniem... că actul de la 23 August nu a venit din cer, ci a fost rezultatul luptelor îndelungate ale poporului român, al faptului că partidul comunist, în alianță cu partidul socialist, cu celelalte forțe revoluționare și patriotice, s-a aflat tot timpul în fruntea luptei de apărare a intereselor vitale ale întregii națiuni.[18]

Bărbăția și abnegația neînfricată în fața dușmanului, încrederea nestrămutată în dreptatea cauzei și în biruință, dragostea nemărginită față de patrie, toate aceste înalte virtuți de care au dat dovadă înaintașii noștri în luptele duse de-a lungul veacurilor au căpătat o nouă strălucire în focul insurecției armate din august 1944 și în crîncenele bătălii purtate pe frontul antihitlerist. În condiții deosebit de grele, ofițeri și generali, întreaga armată — animați de patriotism și de simțul datoriei față de destinele țării — au răspuns cu însuflețire chemării Partidului Comunist Român, aducîndu-și contribuția la răsturnarea dictaturii antonesciene; întreaga armată română a participat cu hotărîre și abnegație, alături de masele populare, la înfăptuirea insurecției, a întors armele împotriva trupelor hitleriste.[19]

Prin întoarcerea armelor și angajarea României, cu întregul ei potențial, alături de Uniunea Sovietică și aliați, în războiul antifascist, s-a dat o puternică lovitură planurilor strategice ale Germaniei hitleriste. Aceasta a dus la prăbușirea întregului front din sud, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice, a accelerat zdrobirea dispozitivului militar al Germaniei în această parte a Europei.[20]

Este o deosebită satisfacție pentru noi că întotdeauna comuniștii români s-au aflat în primele rînduri ale luptei împotriva fascismului și a războiului, că au desfășurat o largă activitate nu numai în țară, dar — în spiritul solidarității internaționale — și pe plan internațional, în lupta împotriva fascismului de pretutindeni.[21]

După ce, în zilele imediat următoare actului istoric de la 23 August, forțele patriotice și unitățile militare au eliberat capitala și cea mai mare parte a teritoriului patriei, Armata Română, umăr la umăr cu Armata Sovietică, a alungat prin lupte grele trupele hitleriste și horthiste de pe întregul teritoriu al țării, a luat apoi parte activă la eliberarea Ungariei și Cehoslovaciei, luptînd pînă la capitularea Germaniei. Poporul român și-a adus astfel din plin contribuția de sînge la marea victorie asupra fascismului.[22]

Victoria insurecției naționale antifasciste armate a deschis drumul eliberării pentru totdeauna a maselor populare de exploatare și asuprire, al cuceririi depline a independenței naționale, a creat condiții ca poporul, stăpîn pe destinele sale, să-și făurească — așa cum dorește — o viață liberă, independentă și fericită.[23] Luptele din toamna anului 1944 și din iarna anului 1945... au culminat cu victoria de la 6 martie... În această epocă eroică, clasa muncitoare și-a îndeplinit cu cinste misiunea istorică de forță conducătoare a poporului în marile bătălii pentru cucerirea puterii, pentru democratizarea țării. S-a afirmat cu putere forța unității muncitorești ca principal factor al victoriei în bătăliile de clasă deci-

sive cu forţele reacţionare, în transformarea revoluţionară a societăţii. De asemenea, s-a evidenţiat marea forţă revoluţionară pe care o reprezenta ţărănimea muncitoare, aliatul şi sprijinul de nădejde al proletariatului, s-a consolidat trainic alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare. Alături de muncitori şi ţărani au fost larg antrenate în aceste lupte de neuitat forţele înaintate ale intelectualităţii, care a înţeles că viitorul său, viitorul liber şi fericit al patriei depind de unitatea strînsă cu clasa muncitoare, clasa cea mai înaintată a societăţii, de solidaritatea tuturor forţelor progresiste ale ţării, sub conducerea proletariatului şi a partidului său de clasă revoluţionar.[24] Crearea guvernului revoluţionar democratic de la 6 martie 1945 a constituit un moment de importanţă istorică pe calea instaurării puterii muncitoreşti-ţărăneşti, a marcat trecerea la profunde transformări democratice, revoluţionare, care au deschis drumul înfăptuirii revoluţiei socialiste şi edificării cu succes a noii orînduiri sociale în patria noastră.[25]

Odată cu trecerea la construirea socialismului au putut fi soluţionate pînă la capăt marile probleme ale dezvoltării societăţii româneşti pe calea progresului economic şi social, şi-au găsit împlinire idealurile pentru care au luptat clasa muncitoare, forţele revoluţionare, progresiste, cei mai buni fii ai poporului.

Într-o perioadă de mai puţin de trei decenii şi jumătate, România a cunoscut uriaşe transformări revoluţionare, parcurgînd mai multe etape istorice; s-a instaurat puterea revoluţionar-democratică, au fost răsturnate clasele exploatatoare şi a triumfat revoluţia proletară, poporul a construit cu succes şi a consolidat orînduirea socialistă, trecînd la făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate.

Înfăptuirea istorică cea mai de seamă a acestei perioade a fost lichidarea pentru totdeauna a exploatării omului de către om, atît la oraşe, cît şi la sate, trecerea mijloacelor de producţie, a tuturor bogăţiilor ţării în mîinile poporului, care a devenit stăpîn pe avuţia socială, pe roadele muncii lui şi îşi făureşte în mod conştient propriul său viitor, liber, comunist.

Ca urmare a reformei agrare înfăptuite pe cale revoluţionară, a naţionalizării mijloacelor de producţie din industrie, a cooperativizării agriculturii, întreaga economie a fost aşezată pe temelii noi, s-au generalizat relaţiile socialiste de producţie în întreaga societate.

Socialismul a asigurat lichidarea stării grave de înapoiere moştenite de la regimul burghezo-moşieresc, a deschis calea progresului rapid al forţelor de producţie, a asigurat făurirea unei noi baze tehnico-materiale a societăţii. Dintr-o ţară cu un pronunţat caracter agrar, cu o industrie slab dezvoltată şi o agricultură înapoiată, România a devenit o ţară industrial-agrară cu o industrie puternică, bazată pe cele mai noi cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii, cu o agricultură modernă în continuă dezvoltare, capabilă să satisfacă în condiţii tot mai bune nevoile economiei, cerinţele de consum ale maselor largi populare...

Socialismul a asigurat exercitarea în fapt a celor mai largi drepturi şi libertăţi cetăţeneşti, a creat o democraţie nouă, de tip superior, care permite participarea muncitorilor, ţăranilor şi intelectualilor, a tuturor categoriilor sociale la întreaga viaţă politică şi socială, la elaborarea şi înfăptuirea politicii interne şi externe a ţării, la guvernarea statului, la conducerea societăţii, la făurirea conştientă a propriei sale istorii.

În acest cadru şi-a găsit pentru prima oară rezolvarea justă, în spiritul ideologiei marxist-leniniste, problema naţională, înfăptuindu-se deplina egalitate în drepturi a tuturor cetăţenilor patriei, fără deosebire de naţionalitate. Pe baza politicii de dezvoltare intensă a mijloacelor de producţie în toate judeţele ţării, a asigurării instituţiilor de învăţămînt şi cultură în limba maternă, naţionalităţile conlocuitoare dispun de largi posibilităţi de afirmare în viaţa socială, de condiţii egale de muncă, învăţătură şi viaţă spirituală, de dreptul de a se exprima în orice domeniu în limba maternă, beneficiind în mod egal de roadele construcţiei socialismului, ale muncii unite a întregului nostru popor...

Eliberarea ţării şi construcţia socialismului au pus capăt pentru totdeauna dominaţiei imperialiste străine în România, asigurînd pentru prima oară, în mod plenar, independenţa şi suveranitatea naţională, pentru care au luptat şi s-au jertfit înaintaşii, dreptul poporului de a-şi făuri viaţa aşa cum doreşte, de a fi pe deplin stăpîn pe destinele sale.[26]

Congresul al XI-lea va rămîne în istoria milenară a patriei noastre în primul rînd prin faptul că el... [a adoptat] Programul Partidului Comunist Român — Carta fundamentală ideologică, teoretică şi politică a partidului, care deschide perspectiva unei epoci noi în dezvoltarea economico-socială a României, trasează linia strategică generală şi orientările tactice pentru făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea ţării spre comunism... Exprimînd voinţa şi năzuinţele întregii noastre naţiuni, Programul partidului poate fi denumit pe drept cuvînt **Programul poporului român de ridicare a patriei pe culmile luminoase ale civilizaţiei comuniste...**[27].

Realizarea acestor măreţe obiective presupune o largă colaborare internaţională — economică, ştiinţifică, culturală, politică — cu toate ţările socialiste, cu ţările în curs de dezvoltare, cu ţările capitaliste dezvoltate, cu toate statele, fără deosebire de orînduire socială. Numai în condiţii de pace se pot realiza cu succes programul nostru de dezvoltare economică şi socială, ca şi programele altor state, bunăstarea şi fericirea popoarelor. Iată de ce lupta pentru pace şi destindere, pentru independenţă naţională, constituie o parte inseparabilă a construcţiei socialismului, a victoriei societăţii comuniste!

În concordanţă cu linia generală stabilită de Congresul al XI-lea, cu politica partidului, cu înseşi obiectivele socialismului — care de la apariţia sa întotdeauna s-a pronunţat pentru o lume fără războaie, pentru o lume a frăţiei şi înţelegerii între toate popoarele — am acţionat şi vom acţiona neabătut şi în viitor pentru lichidarea cu desăvîrşire a politicii imperialiste şi colonialiste, vom sprijini ferm lupta de eliberare naţională a popoarelor care mai sînt subjugate. Sîntem convinşi că numai prin lichidarea dominaţiei străine, şi în măsura în care fiecare popor este pe deplin liber, el poate să-şi edifice viaţa aşa cum doreşte, fără nici un amestec din afară.

Acţionăm ferm pentru securitate în Europa, pentru colaborare în Balcani, pentru o politică bazată pe deplina egalitate în drepturi, pe respectul independenţei şi suveranităţii naţionale, pe neamestec în treburile interne şi conlucrare reciproc avantajoasă, precum şi pentru renunţarea la forţă şi ameninţarea cu forţa în viaţa internaţională. Acţionăm pentru a se respecta neabătut independenţa fiecărei naţiuni, dreptul fiecărui popor la libertate şi dezvoltare de sine stătătoare. Fără independenţă şi libertate nu poate exista nici pace, nici conlucrare! Iată de ce România face totul şi nu va precupeţi nici un efort pentru a contribui la lupta pentru independenţă a tuturor naţiunilor, pentru relaţii noi, pentru o politică de prietenie, colaborare şi pace în întreaga lume![28]

Plenara Comitetului Central [din 4-5 iulie 1979] a dezbătut şi adoptat documente de importanţă deosebită pentru dezvoltarea economico-socială a patriei noastre, pentru înfăptuirea neabătută a Programului elaborat de Congresul al XI-lea privind făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintarea României spre comunism. Aceste documente urmează să fie dezbătute în partid, în rîndurile întregului nostru popor, în conferinţele judeţene şi apoi supuse aprobării Congresului al XII-lea.

În proiectul de Directive privind dezvoltarea economico-socială pînă în 1985 şi în perspectivă pînă în 1990 se trasează principalele niveluri ale dezvoltării noastre economico-sociale, pornindu-se de la obiectivul fundamental stabilit în Programul partidului — şi anume de a asigura baza tehnico-materială şi înfăptuirea celorlalte cerinţe ale edificării societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Realizarea acestui obiectiv fundamental presupune ridicarea ţării noastre pe o nouă treaptă de dezvoltare, asigurarea creşterii susţinute a nivelului de trai material şi spiritual al poporului, a gradului general de civilizaţie, precum şi întărirea continuă a independenţei şi suveranităţii patriei noastre socialiste...

Am adoptat proiectul de Directive în anul în care se împlinesc 35 de ani de la răsturnarea dictaturii militaro-fasciste, de la trecerea României pe calea dezvoltării democratice şi apoi a construcţiei societăţii socialiste. Trebuie să întîmpinăm această mare sărbătoare naţională a poporului nostru cu succese deosebite în toate domeniile de activitate — economice, politice, culturale. Să asigurăm înfăptuirea neabătută a tuturor sarcinilor de plan, precum şi pregătirea temeinică a Congresului al XII-lea al partidului, care trebuie să constituie un eveniment deosebit în viaţa poporului nostru, în înfăptuirea Programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate în România...

Putem spune — fără îngîmfare sau automulţumire — că am obţinut realizări remarcabile, care au ridicat într-o perioadă istorică scurtă ţara şi poporul nostru la un nivel de viaţă pe care mulţi nici nu-l gîndeau, nici nu îndrăzneau să-l imagineze. De aceea, pe baza experienţei noastre putem afirma că socialismul şi-a demonstrat pe deplin capacitatea de a asigura progresul rapid al unui popor care şi-a luat soarta în mîinile sale. Partidul nostru comunist îşi îndeplineşte cu cinste rolul istoric de a conduce poporul pe culmile cele mai înalte de civilizaţie şi progres.[29]

1. **NICOLAE CEAUŞESCU: România pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate,** vol. XIII, p. 44 (în continuare indicăm doar volumul); 2. vol. XIII, p. 45; 3. vol. XIV, p. 236; 4. vol. III, pp. 705—706, 716; 5. vol. XIV, pp. 547—548; 6. vol. III, pp. 719—720; 7. **Cuvîntare la marea adunare populară consacrată zilei de 1 Mai. 30 aprilie 1979** (în continuare: **Cuvîntarea din 30 aprilie 1979**); 8. vol. I, pp. 371—372; 9. vol. III, p. 721; 10. vol. IX, pp. 329—330; 11. vol. II, p. 507; 12. **Cuvîntarea din 30 aprilie 1979**; 13. vol. X, p. 527; 14. vol. X, p. 242; 15. vol. XI, p. 570; 16. **Cuvîntarea din 30 aprilie 1979**; 17. vol. XI, pp. 570—571; 18. vol. X, p.183; 19. vol. III, p. 360; 20. vol. X, p. 623; 21. vol. XI, p. 595; 22. vol. I, p. 111; 23. vol. VIII, p. 466; 24. vol. XI, p. 264; 25. vol. XI, p. 266; 26. **Expunere la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste şi Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi a şase decenii de la făurirea statului naţional unitar român. 1 decembrie 1978**; 27. vol. XI, pp. 99—102; 28. **Cuvîntare la adunarea populară de la Combinatul petrochimic Midia-Năvodari. 29 iunie 1979**; 29. **Cuvîntare la Plenara comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român şi Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale a României.**

23 August 1944

VOINȚA UNANIMĂ A POPORULUI

GHEORGHE ZAHARIA

Insurecția poporului român din august 1944 și participarea României la războiul antihitlerist au reprezentat corolarul luptelor și eforturilor tuturor forțelor patriotice și democratice naționale, unite pe platforma comună a înlăturării dictaturii antonesciene și a eliberării țării de sub dominația Germaniei naziste. Desfășurată, cu succes, în zilele de 23-31 august 1944[1], insurecția a deschis poporului român calea spre realizarea năzuințelor sale seculare de libertate națională, independență, progres economic și social. Ea a fost încununarea luptei eroice, perseverente, plină de sacrificii, desfășurată de cele mai largi mase ale poporului român.

Partidul Comunist Român — catalizatorul energiilor antihitleriste

Instaurarea dictaturii militaro-fasciste în România (septembrie 1940) s-a produs în condițiile răsturnării raportului de forțe pe plan internațional, ale dominației nestingherite a Germaniei naziste asupra unei mari părți a Europei, ale izolării țării noastre pe plan extern și ale presiunilor brutale din afară, soldate, în vara anului 1940, cu importante cesiuni teritoriale.

Relațiile economice, politice și militare dezavantajoase impuse României de cel de-al III-lea Reich, prezența pe teritoriul românesc a numeroase trupe germane, servicii informative și represive, a unui număr considerabil de „consilieri", participarea de la 22 iunie 1941 la războiul hitlerist antisovietic și starea de război cu Marea Britanie și S.U.A., de la 5 decembrie 1941 și, respectiv, 6 iunie 1942, au pus interesele vitale ale poporului român sub semnul întrebării, odată cu afectarea intereselor particulare ale unor grupări sociale și politice foarte largi. În rîndul acestora, rezistența contra dictaturii antonesciene și a dominației Germaniei naziste s-a manifestat în forme diverse și cu intensități diferite, de la o perioadă la alta.

Forța politică cea mai consecventă care s-a ridicat, de la început, cu toată fermitatea, la luptă pentru răsturnarea regimului dictaturii militaro-fasciste și eliberarea țării de sub dominația Germaniei naziste a fost Partidul Comunist Român.

În lupta grea și eroică la care se angajase, el s-a bazat pe forța clasei muncitoare, a țărănimii muncitoare, a altor pături de oameni ai muncii, care prin însăși condiția lor socială resimțeau cel mai greu efectele dezastrului spre care era împinsă țara. În tot timpul dictaturii antonesciene și al războiului hitlerist, partidul comunist s-a menținut ca organizație politică centralizată și a condus organizații de masă (Uniunea Tineretului Comunist, Uniunea Patrioților, Apărarea Patriotică ș.a.) care au activat fără întrerupere. Sub conducerea sau sub îndrumarea sa au fost tipărite și difuzate numeroase manifeste și peste 25 gazete care au militat în sensul sarcinilor fundamentale ale perioadei. Cel mai important mijloc de propagandă antihitleristă folosit de comuniști, după încetarea apariției ziarului *Scînteia* (noiembrie 1940), a fost gazeta

[1] De-a lungul anilor, revista noastră a abordat complex problematica luptei antifasciste, a pregătirii și desfășurării insurecției poporului român din august 1944. Numeroase articole au fost consacrate unor teme ca: rolul fundamental al partidului comunist de conducător al luptei întregului popor pentru scoaterea țării din războiul hitlerist, și alăturarea ei la coaliția antifascistă (nr. 4-7/1968; 8, 12/1971; 1-5/1974; 7 și 8/1976); mișcarea antifascistă și rezistența antihitleristă (nr. 1, 4, 5/1967; 1/1968; 7,9, 11 și 12/1969; 2,3/1972;7/1973; 4,7 și 10/1974;2, 3/1976); politica de alianțe a P.C.R. pentru realizarea unei largi coaliții naționale antihitleriste (1/1967; 8/1972; 6-7/1974); poziția din acei ani a principalelor partide politice burgheze (nr. 2,3/1967; 5/1974); desfășurarea insurecției în București și celelalte zone ale țării (nr. 4, 5 și 7-8/1968; 8/1969; 8/1972; 8/1973; 6-8/1974; importanța și ecoul internațional al insurecției (7-8/1968; 8/1972; 8/1973; 8 și 9/1974; 8/1976; 8 și 12/1977; 8/1978) etc.

România liberă, al cărui prim număr a apărut la 28 ianuarie 1943, la București. Concomitent, comuniștii și alți democrați și patrioți români emigrați în U.R.S.S. dispuneau de postul de radio *România liberă* și de gazeta *Grai liber* (destinată, îndeosebi, prizonierilor de război); emigranții români din Franța scoteau, la Paris, publicația *La Roumanie libre*, organ al comitetelor Frontului Național Român.

Trăsătura caracteristică a eforturilor partidului comunist din acei ani a constituit-o politica de unire a tuturor forțelor care își manifestau adversitatea față de dictatura antonesciană și de alianța nefastă cu cel de-al III-lea Reich, indiferent de motivele și scopurile urmărite.

După dezlănțuirea războiului antisovietic, Partidul Comunist Român a definit sarcinile imediate ale clasei muncitoare în cadrul luptei generale antifasciste a poporului român. Orientarea partidului a fost concretizată în *Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941*, în *Platforma Program a C.C. al P.C.R. din 6 septembrie 1941*, intitulată *Lupta poporului român pentru libertate și independență națională*, în *Rezoluția C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942*, intitulată *Pieirea sau salvarea poporului român*, în *Hotărîrea C.C. al P.C.R. din iunie 1943*, privind crearea Frontului Patriotic Antihitlerist și în alte documente.

Pornind de la interesele fundamentale ale poporului român, programul antihitlerist și de eliberare națională al partidului comunist îmbina

Începînd din noaptea de 23 August 1944 — în cursul a 9 zile glorioase — formațiunile de luptă patriotice și unitățile armatei române, sprijinite de întregul popor, condus de P.C.R., au lichidat rezistențele hitleriste din București și restul țării, România alăturîndu-se cu întregul său potențial militar și material coaliției antihitleriste. În paginile 9, 15, 21, 27, 33, 39, 45, 51, 57 și 63, *reproducem cîteva secvențe (în majoritate inedite) din jurnale de film, cu ajutorul cărora reconstituim momente din desfășurarea insurecției și a luptelor purtate de poporul român în perioada imediat următoare. Mulțumim Arhivei Naționale de Filme pentru sprijinul acordat în obținerea imaginilor respective. Formațiuni de luptă patriotice în acțiune* (fig. 1, 2, 3)

lupta pentru răsturnarea dictaturii antonesciene și a dominației Germaniei hitleriste cu lupta pentru restabilirea independenței și suveranității naționale. În acest sens, documentele menționate, după ce explicau caracterul național și internațional al luptei antihitleriste, enunțau măsurile preconizate spre a face posibilă încetarea războiului contra Uniunii Sovietice, eliberarea țării și alăturarea ei Națiunilor Unite în lupta împotriva Germaniei hitleriste, formarea unui guvern cu participarea reprezentanților tuturor forțelor patriotice, eliberarea părții de Nord-Vest a României, arestarea și pedepsirea vinovaților de război și de crime împotriva umanității. În înfăptuirea acestor măsuri, documentele subliniau că partidul comunist era gata să colaboreze cu toate partidele, grupările, personalitățile politice, cu toți patrioții români pentru realizarea oricărei revendicări din platformă, punînd ca singur criteriu al colaborării atitudinea față de dominația Germaniei naziste.

Rezistența poporului român

Lupta poporului român împotriva dominației naziste a îmbrăcat forme din cele mai diverse. În centrele industriale, acțiunile muncitorilor contra războiului s-au împletit cu revendicările lor economice. După date incomplete, în anii 1940-1944, s-au desfășurat 80 greve și conflicte colective de muncă la întreprinderi mari din București, Brașov, Galați, Constanța, Timișoara, Ploiești, la minele din Valea Jiului, din părțile Hunedoarei ș.a.

Paralel cu organizarea acțiunilor greviste, s-au produs acte de sabotaj prin avarierea utilajelor, întreruperea comunicațiilor, fabricarea defectuoasă a pieselor de armament. Astfel în martie 1941 a fost incendiat depozitul de mine antitanc de la Mogoșoaia al Fabricii „Grupul Industriilor Electrice"; în 1942, muncitorii Uzinelor „Malaxa" din București au lucrat cu defecțiuni două vagoane de focoase pentru proiectile de artilerie; la 2 iunie 1942 a fost incendiat Arsenalul din Tîrgoviște, iar o lună mai tîrziu, la 11 iulie, au fost aruncate în aer circa 200 vagoane de muniții și cîteva sute de vagoane de benzină pentru avioane, din depozitele de la Buzău; în august 1943, la Uzina de armament „Concordia" din Ploiești, 20% din obuzele produse aveau defecte de fabricație etc., etc. O mare amploare au luat acțiunile de sabotaj în regiunea petroliferă, ceea ce a dus la scăderea simțitoare a extracției de petrol; prin sabotajele organizate de muncitorii feroviari din București, Ploiești, Brașov, Timișoara, Simeria, Arad, Iași s-a ajuns la paralizarea temporară a transporturilor pe calea ferată.

Ostilitatea poporului român față de hitlerișți, conștiința faptului că independența și viitorul țării se găseau în pericol, ca urmare a dependenței ei de Germania nazistă, dorința de a lupta pentru eliberarea părții de Nord-Vest a țării, anexată de Ungaria horthyistă, situația materială extrem de grea a familiilor celor ce se aflau sub arme, toate acestea au dus la creșterea continuă a nemulțumirilor, a stării de spirit antihitleriste în rîndurile armatei.

Numeroasele conflicte și ciocniri între militarii români și cei germani, adeseori soldate cu morți și răniți, au produs o profundă îngrijorare căpeteniilor fasciste. Însuși Hitler îi atrăgea atenția mareșalului I. Antonescu, într-o scrisoare de la începutul anului 1943, că în unitățile române de pe front „au început să se ivească din nou simptome de dezagregare". Drept urmare, nu o singură dată comandamentele germane au organizat subunități speciale S.S. și baraje de poliție în spatele trupelor române, pentru a le mitralia dacă ar fi încercat să se retragă. În încercuirea de la Don și Stalingrad, de exemplu, numeroși ostași români au fost împușcați de hitleriști. Sute de militari români răniți sau epuizați de foame și ger au fost striviți sub șenilele tancurilor sau sub roțile camioanelor germane în retragere.

Printre efectele stării de spirit din unitățile de pe front au fost trecerea unor ostași de partea partizanilor sovietici și larga mișcare antifascistă ce a luat naștere în rîndul prizonierilor români din lagărele din U.R.S.S. Alăturîndu-se detașamentelor sovietice de partizani, în care se găseau și comuniști sau alți patrioți români emigrați în U.R.S.S., ostașii noștri au luptat împotriva naziștilor la Odessa, în Crimeea, în unele zone ale Ucrainei și Bielorusiei sovietice. Pentru devotamentul, curajul și vitejia dovedite în luptele purtate împotriva cotropitorilor fasciști, Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. a conferit medalia „Partizan al Războiului pentru Apărarea Patriei" mai multor partizani români. Alți patrioți români, din rîndul foștilor prizonieri de război, au luptat ca partizani pe teritoriul României și al Slovaciei.

Ostilitatea față de participarea la război alături de hitleriști, îngrijorarea față de consecințele acestui război s-au resimțit și în rîndul cadrelor militare superioare. În 1942, șeful Marelui Stat Major, generalul Iosif Iacobovici, a fost demis din funcție în urma unui raport trimis lui I. Antonescu, în care își exprima dezacordul față de continuarea operațiilor militare, afirmînd că războiul dus departe de frontierele țării este nepopular. Generalul Ilie Șteflea, succesor la șefia Marelui Stat Major, a reușit, prin diferite mijloace, să reducă numărul unităților românești trimise pe front.

În partea Nord-Vestică a României, aflată sub ocupația vremelnică a Ungariei horthyiste, o contribuție însemnată la lupta împotriva fascismului, la apărarea drepturilor și libertăților naționale politice și economice ale românilor și cetățenilor de alte naționalități, la lupta pentru eliberarea de sub ocupația horthyistă și nazistă, a adus organizația *Comitetul național-revoluționar al românilor din Nordul Ardealului*, înființată la Cluj, în toamna anului 1940. Comuniști, social-democrați, național-țărăniști, muncitori, țărani și intelectuali români, ma-

ghiari și de alte naționalități au acționat împreună împotriva atrocităților săvîrșite de autoritățile horthyiste[1].

O altă formă de manifestare antifascistă a poporului român a fost simpatia arătată popoarelor ridicate la luptă împotriva cotropitorilor, solidaritatea cu acestea. Masele populare, deși aflate sub amenințarea baionetelor aceloraşi dușmani, s-au solidarizat cu lupta eroică a popoarelor din Centrul, Estul și Sud-Estul Europei, văzînd în aceasta calea cea mai eficientă pentru înlăturarea dominației naziste. Astfel se explică, în primul rînd, participarea, încă de la începutul lunii aprilie 1941, la mișcarea de partizani din Iugoslavia[2], a unor grupuri de tineri cetățeni români din județele Timiș, Caraș Severin și Mehedinți. Aceleași sentimente au însuflețit pe cetățenii români din aceste județe cînd au primit, adăpostit și aprovizionat unele detașamente de partizani iugoslavi din Serbia, ce și-au găsit aici loc de refugiu de sub urmărirea hitleriștilor și pentru refacere. Atitudinea poporului român a fost un factor hotărîtor în determinarea guvernului dictaturii antonesciene de a nu da curs propunerilor căpeteniilor celui de-al III-lea Reich, de a se alătura agresiunii și de a participa la dezmembrarea Iugoslaviei. Era în aceasta și o notă de continuitate în politica României, care apărase cauza Cehoslovaciei în 1938 și acordase sprijin și adăpost cehilor și polonezilor refugiați în România, în urma ocupării țărilor lor de agresorii hitleriști, în 1939.

Acționînd cu consecvență pe linia mobilizării întregului popor român la lupta pentru răsturnarea regimului antonescian și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste, presa comunistă a popularizat exemplele de combativitate oferite de mișcarea de rezistență antifascistă europeană, eforturile depuse de popoare pentru zdrobirea fascismului. În *Platforma Program* din 6 septembrie 1941, după ce se releva că „în spatele frontului, întregul popor sovietic lucrează, cu forțe înzecite, pentru apărarea patriei sale" și că „în teritoriile ocupate, poporul se organizează în mii și mii de grupe de partizani împotriva cotropitorilor", Partidul Comunist Român cerea membrilor și simpatizanților săi „să lege popularizarea platformei cu campania pentru popularizarea Uniunii Sovietice, a popoarelor sovietice și a eroicei armate roșii, care prin jertfe enorme duc războiul împotriva hoardelor fasciste...". În ianuarie 1942, C.C. al P.C.R., în Rezoluția numită *Pieirea sau salvarea poporului român*, sublinia victoria obținută de armata sovietică la Moscova, faptul că aceasta a spulberat mitul invincibilității armatei germane și al „războiului fulger".

Situația economică grea, creată ca urmare a dominației Reichului și a condițiilor de război, s-a repercutat sub diverse forme și asupra burgheziei, care văzuse în Antonescu rezerva politică pentru acei ani tragici, acordîndu-i sprijinul pentru a guverna. Conducătorii principalelor partide burgheze și-au manifestat, totodată, dezacordul față de anumite acte de guvernămînt ale dictatorului. În memorii adresate acestuia, ei au luat atitudine împotriva punerii României în stare de război cu Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. La rîndul său, în condițiile în care puterile Axei înregistrau înfrîngere după înfrîngere, și gîndind la o eventuală posibilă menținere a sa la putere cu concursul acestora, Antonescu a înlesnit reprezentanților acestor partide să stabilească unele legături cu guvernele puterilor Occidentale în vederea scoaterii țării din alianța cu cel de-al III-lea Reich și din războiul cu Națiunile Unite.

Marea majoritate a burgheziei nu credea în victoria Germaniei și nu o dorea, sperînd în succesul final al puterilor Occidentale. Începînd din luna iulie 1941, conducătorii P.N.Ț. și P.N.L. au atras atenția în repetate rînduri lui I. Antonescu asupra consecințelor continuării operațiilor în adîncimea teritoriului sovietic, cerîndu-i să aducă trupele în țară, să ia măsuri de reorganizare și întărire a lor, întrucît va fi nevoie de ele — după cum se pronunța I. Maniu — pentru eliberarea părții Transilvaniei cotropită de horthyiști și pentru a fi în măsură să reprime acțiunile revoluționare ale maselor, pe care le considera inevitabile, în întreaga Europă, la sfîrșitul războiului.

Reprezentanții Germaniei în România constatau că la Banca Națională și în cercuri ale burgheziei care aveau capitaluri importante în industria petroliferă, minieră și metalurgică se dezvolta o tot mai pronunțată rezistență antigermană. În octombrie 1943, Karl Clodius, șeful delegației germane care negocia cu guvernul român încheierea unor acorduri economice, comunica următoarele guvernului de la Berlin, referitor la cererea ca România să sporească livrările către Germania: „Încercările mele repetate de a îndemna guvernul român să-și schimbe atitudinea n-au dus la nici un rezultat... Guvernatorul Băncii Naționale a rămas pe poziția sa de respingere și a declarat, solidar cu întreaga conducere a Băncii, că el va trebui să demisioneze dacă s-ar rezolva chiar numai în parte cererile germane".

Poziția liderilor partidelor politice burgheze nefasciste se caracteriza însă prin dorința de a evita dezvoltarea formelor active de rezistență, ce ar fi implicat acțiuni energice din partea maselor, de a căror ridicare se temeau. Ei sperau și preferau ca Ion Antonescu să găsească o soluționare a problemei, fără zguduiri interne de natură politică și socială.

Front unit al tuturor forțelor naționale

Înțelegerea contradicției dintre interesele României și cele ale Germaniei, căutarea unor soluții au devenit un punct de convergență al cvasitotalității forțelor politice românești, incluzînd și pe unii

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7/1978; 8/1978.

reprezentanți ai cercurilor guvernamentale.

În ansamblul factorilor care au impulsionat evoluția într-o asemenea direcție, un rol important l-a avut situația militară de pe fronturi și, îndeosebi, de pe cel sovietic. Loviturile puternice primite de mașina de război hitleristă, pierderile însemnate suferite de unitățile române pe front, au semănat îngrijorare în rîndul claselor dominante. Asupra cercurilor conducătoare, îndeosebi asupra regelui Mihai și a anturajului său, o anumită influență au avut și evenimentele din Italia, din iulie 1943, cînd — în urma unei acțiuni a cercurilor monarhiste — Mussolini a fost demis și înlocuit cu un guvern condus de mareșalul Badoglio, ulterior Italia ieșind din Axă.

În această conjunctură, Partidul Comunist Român a relansat propunerea de coalizare într-un front comun de luptă a tuturor forțelor patriotice naționale. În ianuarie 1943, într-o nouă scrisoare, conducerea P.C.R. atrăgea atenția lui I. Maniu asupra gravității situației și a faptului că „nu prin pasivitate, ci numai prin lupta hotărîtă a întregului popor unit într-un mare front patriotic poate fi salvată țara din ghearele cotropitorilor nemți și ale slugilor lor...". P.C.R. se declara de acord cu prevederile cuprinse în Charta Atlantică[1], care constituia platforma comună a colaborării S.U.A., Angliei și U.R.S.S. în problemele organizării postbelice a lumii și își exprima convingerea că ea poate constitui și o bază pentru colaborarea tuturor forțelor patriotice românești.

După autodizolvarea Internaționalei Comuniste, P.C.R. a elaborat o nouă platformă de acțiune, comună tuturor forțelor patriotice, pe baza căreia a fost constituit, în toamna anului 1943, *Frontul Patriotic Antihitlerist*, care reunea Partidul Comunist Român, Frontul Plugarilor, Uniunea Patrioților, Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari (Madosz), Partidul Socialist-Țărănesc. La sfîrșitul lunii august și începutul lui septembrie 1943, P.C.R. a stabilit contacte cu regele și consilierii săi civili și militari în vederea atragerii lor la o acțiune comună pentru înlăturarea dictaturii și eliberarea patriei de sub dominația nazistă.

Noile înfrîngeri suferite de forțele Axei în vara anului 1943 au fost decisive. În noile condiții, conducerile partidelor burgheze național-țărănesc, național-liberal și gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu au întreprins demersuri pe lîngă Ion Antonescu, cerîndu-i să înceapă tratative pentru scoaterea țării din război. Totodată, prin intermediul lui Eduard Beneș, fostul președinte al Republicii Cehoslovace, și al unor diplomați din țările neutre, ei s-au adresat și guvernelor Marii Britanii, Statelor Unite ale Americii și Uniunii Sovietice, aducîndu-le la cunoștință dorința de a încheia pace cu Națiunile Unite. În ianuarie 1944 au fost stabilite, la Stockholm, contacte directe între reprezentanții României și ai Uniunii Sovietice, tratativele prelungindu-se — cu unele întreruperi — pînă la 23 August 1944. De asemenea, în martie 1944, au început tratative la Cairo cu reprezentanții guvernelor Statelor Unite, Marii Britanii și U.R.S.S.

Supunînd unei ample analize atît situația internă a țării, cît și situația internațională, conducătorii de frunte ai comuniștilor care activau în ilegalitate, de comun acord cu cei aflați în lagărul de la Tîrgu Jiu, au ajuns la concluzia că ar fi binevenită orice acțiune de scoatere a țării din alianța cu Germania și de alăturare a ei la coaliția antihitleristă. Ținînd însă seama de faptul că România era strîns implicată în angrenajul german și de oscilările liderilor politici burghezi, P.C.R. era convins că salvarea țării nu putea veni decît ca urmare a antrenării tuturor forțelor politice antihitleriste spre organizarea unei acțiuni energice a maselor populare și a armatei, vointa și solidaritatea întregii națiuni fiind esențiale în atingerea importantelor obiective ale acelui moment istoric.

Evoluția evenimentelor în primăvara anului 1944 a maturizat condițiile în vederea trecerii la o etapă hotărîtoare, de pregătire nemijlocită a unei insurecții naționale. După intrarea armatei roșii pe teritoriul de Nord-Est al țării noastre, într-o declarație dată publicității la 2 aprilie 1944, guvernul sovietic a arătat că scopul operațiilor militare sovietice pe teritoriul României este zdrobirea forțelor Germaniei hitleriste. Totodată, guvernul sovietic s-a arătat dispus, în lunile ce au urmat, să încheie un armistițiu cu guvernul lui I. Antonescu, pe baza unor propuneri puse de acord cu guvernele Marii Britanii și S.U.A., prezentate la 12 aprilie 1944 ministrului României la Stockholm și reprezentanților ei la Cairo. Dar, atît Antonescu, cît și Iuliu Maniu au considerat că propunerile făcute erau nesatisfăcătoare; ei au continuat tratativele la Stockholm și Cairo, încercînd să obțină o modificare a lor. În același timp, împreună cu comandamentul german, Antonescu a luat măsuri pentru întărirea liniei existente a frontului și pentru completarea zonei fortificate Cașin-Focșani-Nămoloasa-Brăila.

Clasa muncitoare — coloana vertebrală a alianței patriotice antihitleriste

Considerînd unitatea de acțiune a clasei muncitoare ca factor hotărîtor al luptei de eliberare, coloana vertebrală a unei alianțe patriotice antihitleriste la nivel național, conducerea P.C.R. a stabilit și menținut legături strînse cu conducerea Partidului Social-Democrat. Mulți aderenți ai acestui partid acționau împreună cu comuniștii și cu ceilalți antifasciști, iar unii din conducătorii lui manifestau tendințe de colaborare; mult

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1974.

timp însă în conducerea P.S.D. a dominat orientarea spre colaborarea numai cu partidele burgheze național-țărănesc și național-liberal.

În luna aprilie 1944, în urma tratativelor dintre Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat, a fost realizat acordul cu privire la încheierea Frontului Unic Muncitoresc, pe baza unei platforme antifasciste și antiimperialiste care exprima linia luptei pentru realizarea unui front unic național antifascist, promovată cu consecvență de partidul comunist.

Făurirea *Frontului Unic Muncitoresc* la jumătatea lunii aprilie 1944 a întărit rolul conducător al proletariatului în lupta de eliberare națională, a însemnat un prim pas important pe drumul lichidării sciziunii politice a clasei muncitoare din România. În principalele întreprinderi din Capitală, precum și în numeroase întreprinderi din țară s-au format comitete patriotice de front unic, care au desfășurat activitate organizatorică și de propagandă, potrivit sarcinilor stabilite de F.U.M. Existența Frontului Unic Muncitoresc a exercitat o puternică influență asupra celorlalte grupări politice, grăbind procesul de unire a tuturor forțelor antihitleriste. *În mai 1944, liderii P.N.Ț. și P.N.L. au acceptat propunerile P.C.R. și P.S.D. de a adopta unele forme organizatorice de acțiune comună.* S-au constituit organisme de legătură și coordonare între principalele partide politice.

Totodată, P.C.R. a încheiat o înțelegere de luptă comună și cu gruparea liberală tătărescianâ. La 26 mai 1944, „după tratative destul de active și rapide", a fost constituită, pe o platformă de luptă antifascistă, *Coaliția Național-Democratică* în care erau reprezentate Partidul Comunist Român și celelalte organizații din Frontul Patriotic Antihitlerist, Partidul Social-Democrat, gruparea liberală condusă de Gheorghe Tătărescu și Partidul Național-Democrat. În același timp, discuțiile purtate de reprezentanții P.C.R. cu sfetnici apropiați ai regelui, privind o acțiune comună, bine pregătită, au dus la apropierea punctelor de vedere. În noaptea de 13/14 iunie 1944, în cadrul ședinței la care au participat doi reprezentanți ai P.C.R., Lucrețiu Pătrășcanu și Emil Bodnaraș, iar din partea Palatului șase militari și civili, dintre care unul reprezenta și Partidul Național-Țărănesc, după vii discuții, cei prezenți au acceptat măsurile preconizate de comuniști: răsturnarea prin forță a regimului antonescian.

În cadrul aceleiași ședințe s-a stabilit ca un grup de generali și ofițeri superiori să se ocupe de pregătirea măsurilor de ordin tehnico-militar ce se impuneau pentru organizarea acțiunii. La scurt timp, împuternicitul principal al Palatului, generalul Constantin Sănătescu, a comunicat reprezentanților P.C.R. acordul regelui cu privire la măsurile adoptate.

Realizarea acordului între P.C.R. și P.S.D., contactele stabilite de partidul comunist cu generali și ofițeri superiori și cu cercurile Palatului, evoluția situației politice și militare internaționale au făcut ca discuțiile purtate în cadrul Comitetului Central de acțiune și al Biroului tehnic, constituite încă în luna mai 1944, să se soldeze cu *acceptarea de către conducătorii partidelor național-țărănesc și național-liberal* a încheierii unui acord cu Partidul Comunist Român și Partidul Social-Democrat, platforma antihitleristă general-democratică a Blocului Național-Democrat (B.N.D.), publicată la 20 iunie 1944 în *România liberă*.

Realizînd o coaliție largă, compusă din forțe reunite pe baza obiectivului comun al scoaterii țării din războiul hitlerist, dar opuse ca interese de clasă și concepții asupra dezvoltării ulterioare a țării, conducerea P.C.R. era conștientă de problemele complexe și greutățile pe care le implica o asemenea alianță, de faptul că partidele burgheze vor căuta să imprime acțiunii linia lor proprie. Primordială însă în acel moment era grăbirea pe această cale a unei acțiuni a forțelor interne în vederea salvgardării intereselor naționale ale țării.

Insurecția română — moment important în istoria războiului antihitlerist

Trăsătura esențială a situației social-politice a țării în primăvara și vara anului 1944 o constituia puternica ascuțire a contradicției dintre poporul român și imperialismul german hitlerist. politica de continuare a alianței cu acesta determinînd izolarea tot mai pronunțată a guvernului antonescian. În rîndul forțelor politice aveau loc noi deplasări și regrupări, favorabile realizării alianțelor largi preconizate de partidul comunist. Se intensificau căutările și în rîndul cercurilor Palatului, unde se grupaseră consilieri politici și militari din rîndurile unor demnitari, generali și ofițeri superiori, apropiați de monarhie, care își dădeau seama de gravele consecințe spre care aceasta era împinsă. Cercurile Palatului vedeau în participarea regelui la o acțiune de scoatere a țării din războiul hitlerist calea de a salva monarhia de grelele răspunderi ce îi reveneau în legătură cu situația dezastruoasă a țării.

În împrejurările specifice în care se afla România în vara anului 1944, impuse de prezența în țară a unui mare număr de trupe germane, de măsurile militare ale guver-

(Continuare în p. 17)

Împotriva Diktatului de la Viena

MUNCITORII ȘI ȚĂRANII ÎN UNIFORMĂ MILITARĂ ÎȘI SPUN CUVÎNTUL

VASILE MOCANU,
doctor în istorie

În situația politică și militară internațională complexă din vara anului 1940, situație de o gravitate extremă pentru țara noastră, Ungaria horthyistă, după ce anexase teritorii cehoslovace, și-a intensificat pretențiile anexioniste față de România, amenințînd-o chiar cu război. În fața acestei primejdii, a luat naștere un puternic curent de opinie care a cuprins majoritatea covîrșitoare a poporului român, inclusiv armata, care cerea să nu se cedeze nici o palmă de pămînt, să se opună rezistență.

Strategia forței

În acest moment greu pentru destinele sale, poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile europene, lăsat la cheremul forțelor hitleriste. Cercurilor guvernante române li s-a impus de Germania, Italia și acoliții lor să înceapă tratative cu guvernul horthyist, în ziua de 16 august 1940, la Turnu Severin. În timp ce aveau loc discuțiile, Ungaria horthyistă și-a masat 23 din cele 24 divizii mobilizate la granița română. În aceste împrejurări, tratativele de la Turnu Severin, în cadrul cărora delegația horthyistă s-a menținut pe poziția smulgerii a 2/3 din Transilvania, s-au întrerupt într-o atmosferă încordată.

La 29 august 1940, la Viena, miniștrii de Externe ai Germaniei, Italiei și Ungariei s-au întîlnit cu reprezentanții guvernului de la București, M. Manoilescu și Valer Pop. Cei doi miniștri ai Axei, Ribbentrop și Ciano, au cerut delegației române, din ordinul lui Hitler, într-o formă ultimativă, să accepte satisfacerea pretențiilor horthyiste: cedarea unui teritoriu de peste 43 000 km pătrați, cu o populație de peste 2 600 000 locuitori, majoritatea români.

A doua zi, la 30 august 1940, delegația română era silită să accepte odiosul Diktat[1].

Vestea Diktatului de la Viena a stîrnit mînia profundă a întregului popor.

„Citim și recitim cu adîncă sfîșiere rîndurile comunicatelor și telegramelor care ne anunță conținutul hotărîrilor arbitrajului de la Viena și comentariile care le însoțesc... — scria ziarul *Universul*. Nu ne vine să credem că este cu putință! Ardealul rupt în două; Ungaria vecină cu Moldova...".

În ultima zi a lunii august și la începutul lunii septembrie 1940, au avut loc mari manifestații patriotice, antifasciste, de protest și de condamnare a nedreptății făcute poporului român. La București, Constanța, Cluj, Brașov, Sibiu, Timișoara, Arad, Baia Mare, Turda, Sebeș, Cîmpia Turzii, Bacău și în alte orașe ale țării s-a dezlănțuit un uriaș val de proteste și manifestări de ostilitate împotriva Germaniei hitleriste și a Italiei fasciste, împotriva guvernanților horthyiști și a cercurilor din jurul lui Carol II.

În acele momente grele pentru poporul român s-au manifestat pe deplin solidari cu interesele supreme ale patriei comune reprezentanți ai naționalităților conlocuitoare. Astfel, populația germană din județul Arad declara că „nici nu vrea să audă de o dominație maghiară", exprimîndu-și ostilitatea față de planurile expansioniste ale guvernului horthyist asupra teritoriilor românești. Legiunea de jandarmi din Brașov raporta: „În general, populația săsească este vădit ostilă ideii de a trece sub dominație maghiară... Această populație — continuă raportul — a fost cuprinsă de adevărată panică la primirea știrilor de la radio Budapesta că Ardealul va fi retrocedat Ungariei". Populația maghiară a demonstrat pe străzile Clujului cu lozinci antirevizioniste împotriva Diktatului.

Smulgerea drapelelor naziste

Starea de spirit a populației civile a exercitat o puternică influență asupra armatei. Încă în perioada anterioară tra-

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1967, 4/1968, 8/1975.

tativelor de la Turnu Severin, militarii erau pregătiți pentru apărarea țării; frontiera de Vest fusese fortificată, se executaseră lucrări puternice de apărare. La 25 august 1940, Marele Stat Major român, într-o notă către Ministerul de Externe, arăta că în apărarea frontierelor „politica se poate bizui pe armată, fără nici o reticență, găsind totodată și un sprijin necondiționat în populația Transilvaniei. Armata este bine pregătită, cu moralul nezdruncinat și dornică de acțiune, așa încît ea este gata... să apere teritoriul național".

Hotărîrea de a nu ceda nici o palmă de pămînt românesc, dorința fiilor țării care îmbrăcaseră haina militară de a lupta cu arma în mînă pentru apărarea integrității granițelor patriei era atît de mare încît *Gazeta Transilvaniei* scria: „Sînt soldați care, fiind din satele apropiate, refuză să meargă acasă chiar pentru o noapte, fiindcă, zic ei, nu se știe ce se poate întîmpla în timpul cît lipsesc de la post".

Cînd a sosit știrea despre știrbirea granițelor țării a început o vie frămîntare în rîndurile muncitorilor și țăranilor în uniforme militare. La Școala de ofițeri de rezervă din Bacău, de exemplu, elevii au jurat că nu le va fi conștiința împăcată decît atunci cînd partea de Nord-Vest a României va fi eliberată pînă la ultimul cătun.

Dînd glas spiritului lor de revoltă față de încălcarea brutală a independenței și integrității teritoriale a țării noastre, fiii țării în uniforme militare au participat alături de miile de demonstranți, orășeni sau săteni, la acțiunile organizate împotriva ciuntirii granițelor României. „La Brașov — scria ziarul ilegal *Scînteia*, organul central al P.C.R., din 17 septembrie 1940 — soldații se înfrățesc cu muncitorimea revoluționară care demonstrează pe străzi". Același lucru s-a petrecut la Cluj, Sibiu și în alte localități ale țării.

***Unități militare românești zdrobesc rezistențele hitleriste din București și împrejurimi* (fig. 4, 5, 6)**

Exprimînd starea de spirit a fiilor țării care îmbrăcaseră uniformele, militarii din comandamentul Corpului 7 teritorial din Sibiu au ieșit din unitate și au mers pe străzile orașului în fruntea manifestanților. La adunările spontane care aveau loc, unii dintre ei au luat cuvîntul în fața maselor, condamnînd Germania, Italia și Ungaria horthyistă, exprimîndu-și dorința de a apăra pămîntul scump al patriei. La una din adunările din Sibiu, un militar luînd cuvîntul în fața populației Sibiului a declarat: „Dacă nu vom ști să ne apărăm drepturile noastre sfinte, nu mai merităm să purtăm uniforma militară."

Diferite documente de partid relevă participarea militarilor alături de masele populare la manifestațiile îndreptate împotriva Diktatului de la Viena. „Trebuie să subliniem — se arăta în Darea de seamă a C.C. al P.C.R. cu privire la activitatea din România, datată 10 ianuarie 1941, referindu-se la evenimentele din august 1940 — că la demonstrațiile de stradă de la Cluj au luat parte soldați în masă din garnizoana Clujului". De asemenea, în raportul din decembrie 1940, întocmit de organizația locală P.C.R. din Sibiu, se arăta că, în momentul cînd a sosit vestea despre Diktatul de la Viena, orașul era împodobit cu steaguri hitleriste rămase de la o expoziție de mostre germană. Toate steagurile au fost rupte. „Primul steag hitlerist — se arăta în raport — a fost rupt de un ofițer român, ca pe urmă să dispară toate din oraș."

Semnificative pentru hotărîrea fiilor țării de a apăra integritatea teritorială a patriei sînt și rîndurile scrise în ziua de 30 august în jurnalul de operații al Diviziei 16 infanterie: „Toți [militarii] erau gata a apăra pămîntul țării. Lozinca: «Nici o brazdă din pămîntul țării» prinsese rădăcini adînci în fiecare luptător... Ostașii au primit ordinul de desconcentrare cu lacrimi în ochi, ceea ce denotă ferma hotărîre a oamenilor de a lupta."

Amploarea mișcării de protest împotriva Diktatului de la Viena, ura nestăvilită a maselor populare, a muncitorilor, țăranilor, intelectualilor aflați sub arme față de Germania hitleristă se reflectă pregnant și în raportul șefului Legației germane din București, Wilhelm Fabricius, trimis la 3 septembrie 1940 Ministerului de Externe al Reichului. Informîndu-și superiorii că „în întreaga Transilvanie au avut loc demonstrații cu strigătele: «Nu vom ceda Transilvania!», «Jos Hitler!, Jos cu Mussolini!»" și că „nemulțumirea generală a poporului împotriva prietenilor Germaniei, adică în special împotriva Gărzii de fier" este în creștere, diplomatul nazist conchidea că pe toate acestea Marele Stat Major român „le cunoaște și le sprijină. În consecință — sublinia Fabricius — o mare parte din armată nu se va supune ordinului de retragere".

Secția de informații politice a partidului nazist german din România consemna în rapoartele înaintate Berlinului indignarea profundă a poporului și a armatei române față de Germania și Italia. „Revolta crește vertiginos — se spune într-un asemenea raport. Chiar dacă oficialitatea românească stă pe noua linie, prietenia româno-germană se află la răscruce." Într-o altă informare trimisă forurilor naziste de către aceeași secție, se sublinia că Diktatul de la Viena a trezit la realitate chiar și pe unii dintre acei care pînă la acea dată erau pentru o politică de apropiere față de Germania: cei care au sentimente germanofile „sînt în continuă descreștere. Susținătorii români ai politicii, culturii și economiei germane se retrag jenați din primele rînduri de luptă, urmăriți de judecata severă a poporului, care îi întreabă: «Vă mai lăudați cu germanii?»".

Opțiunea poporului

Numeroase unități militare aflate în partea de Nord a Transilvaniei au refuzat să execute ordinele de retragere și s-au pregătit să oprească cu forța armelor invazia cotropitorilor horthyiști. În documentul P.C.R. *Demonstrații de masă în România în legătură cu cedarea Transilvaniei*, din 30 septembrie 1940, se arată că „la Oradea, 3 regimente de soldați s-au baricadat în fortificații, refuzînd să îndeplinească ordinul guvernului cu privire la cedarea Transilvaniei".

Postul de radio Londra transmitea, într-o emisiune din 4 septembrie 1940: „Două divizii române de la Satu Mare, precum și un regiment comandat de colonelul Strat, un erou cunoscut, au refuzat să se retragă" de pe pozițiile care le fuseseră destinate să le apere. În unele locuri, militarii români, sfidînd ordinele date, s-au opus cu arma intrării pe teritoriul României a trupelor invadatoare horthyiste. La Satu Mare, în comuna Gîrbovi, în județul Sălaj, la Diosig-Bihor, la Halmei etc. au căzut în luptă cu dușmanul militari din Regimentele 4 și 10 dorobanți, 21 infanterie și 2 grăniceri etc.

Reîntregirea granițelor țării, readucerea părții de Nord-Vest a României la patria mamă a fost una dintre problemele fundamentale care au preocupat și frămîntat adînc masele populare, armata română în anii 1940-1944, a alimentat în permanență hotărîrea ostașilor români de a întoarce armele împotriva celor care sfîrtecaseră teritoriul României.

Într-o sinteză a Marelui Stat Major, pe luna martie 1941, se arată că ostașii nutresc „dorința fierbinte de a fi rezolvată" problema părții de Nord a Transilvaniei. „Acest sentiment se dezvoltă din zi în zi." Într-o notă din februarie 1942, Serviciul Secret de Informații arăta: „Armata română așteaptă momentul dezrobirii Ardealului... Pentru Ardeal, soldatul român va lupta bucuros...". La rîndul său, inspectorul general al jandarmeriei raporta, la 8 februarie 1942, că „soldații înapoiați, în permisii sau concedii, recent de pe front au lansat zvonul că ostașii din toate trupele care se găsesc pe front nu vor să mai lupte", cerînd să li se dea „teritoriul cedat Ungariei". Un ofițer hitlerist nota, în iunie 1942, cu privire la starea de spirit a militarilor din Cor-

pul 6 armată, Divizia 4 infanterie şi Regimentul 1 moto: „Tema predominantă este problema Transilvaniei. În general, starea de spirit este ostilă germanilor... Problema graniţei maghiaro-române este de mare importanţă la ofiţeri şi trupă. Actualul traseu de graniţă este considerat intolerabil. Cîntecul eliberării Transilvaniei se cîntă pretutindeni."

Într-o altă notă din 23 iunie 1942, era surprinsă starea de spirit din rîndul militarilor care considerau că armata română nu trebuie să se mai jertfească pentru Hitler, deoarece „Transilvania înjumătăţită aşteaptă să fie reîntregită şi apărată de tinerii care mor în Răsărit pentru interesele Germaniei".

Într-un raport din 12 octombrie 1942, privind situaţia din Diviziile 19 infanterie şi 3 vînători de munte se afirmă că militarii acestora „nu vor să mai lupte decît în Ardeal şi pentru eliberarea Ardealului de Nord, nu pentru alte scopuri"[1].

La 23 August 1944, muncitorii, ţăranii, intelectualii îmbrăcaţi în straie civile şi uniforme militare au răspuns cu entuziasm şi dăruire patriotică chemărilor Partidului Comunist Român, iniţiatorul şi organizatorul insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste, întorcînd armele împotriva Germaniei naziste şi angajîndu-se în războiul antihitlerist. La 25 octombrie 1944, hitleriştii şi horthyiştii au fost alungaţi din ultimele poziţii ce le mai ocupau în Transilvania, punîndu-se astfel capăt definitiv consecinţelor odiosului Diktat de la Viena, realitatea istorică fiind apoi confirmată de Conferinţa de pace de la Paris.

[1] Documentele reproduse în acest articol se găsesc la: Arhiva C.C. al P.C.R. fond 1, dosarele 168, 169; Arhivele Statului, Bucureşti, Arhiva istorică centrală, rola 93 şi fond Preşedinţia Consiliului de Miniştri, dosar 522; Arhiva M.A.N.—M.St.M., dosarele 220/65 şi 302/1; Arhiva M.A.I., Direcţia Generală a Poliţiei şi Siguranţei Statului, dosar 4165, vol. I/1940; Arhiva Muzeului militar central, dosar nr. 31/1940-1941.

VOINŢA UNANIMĂ A POPORULUI

(Urmare din p. 13)

nului antonescian de concentrare a unor noi forţe militare pe frontul din Moldova pentru continuarea războiului alături de Germania hitleristă, partidul comunist şi-a întărit şi mai mult convingerea că singura cale pentru ieşirea ţării de sub dominaţia Germaniei naziste era răsturnarea dictaturii antonesciene prin forţa armelor, cu participarea maselor populare şi a armatei. Această orientare a fost hotărîtoare pentru întregul curs al luptei de eliberare a patriei.

Crearea coaliţiei largi de forţe — de la comunişti pînă la cercurile Palatului — a constituit factorul hotărîtor în asigurarea succesului deplin, fără implicaţii şi sacrificii inutile, în organizarea, declanşarea şi înfăptuirea insurecţiei.

Ieşirea României din războiul hitlerist şi trecerea ei de partea coaliţiei antifasciste au constituit o grea lovitură pentru Germania nazistă. Potenţialul militar al frontului german s-a micşorat, iar cel economic a fost lipsit de resursele româneşti petrolifere, alimentare şi de altă natură. Totodată, forţa coaliţiei antihitleriste a crescut, pe un sector greu al frontului, cu întregul potenţial militar şi economic al României. Au fost zădărnicite planurile Comandamentului german, s-a evitat transformarea României într-un teatru de război pustiitor.

Arcul carpatic n-a mai constituit o fortăreaţă, prin trecătorile rămase libere, asigurate de diviziile române, forţele sovietice şi române, de la Sud de Carpaţii Meridionali, s-au putut concentra în Podişul Transilvaniei în vederea unor operaţii noi, spre Cîmpia Tisei. Prin zdrobirea trupelor germane din zona interioară a fost deschisă direcţia strategică a Văii Dunării, lăsînd liberă trecerea armatei roşii spre Sofia, Belgrad şi Budapesta. În continuare, armata română, încadrată operativ în Frontul 2 ucrainean, a dus lupta împreună cu trupele sovietice pentru eliberarea completă a teritoriului României, precum şi a Ungariei, Cehoslovaciei şi Austriei. Continuînd tradiţiile antebelice ale luptei forţelor democrate ale ţării împotriva pericolului hitlerist, lupta poporului român, în toată perioada dictaturii antonesciene, a luat aspectul unei rezistenţe naţionale generale, avînd ca forme principale acţiunea politică şi ideologică de respingere a fascismului şi de mobilizare a tuturor forţelor ţării pentru întoarcerea armelor şi alăturarea la coaliţia antihitleristă. În august 1944, rezistenţa antihitleristă s-a ridicat pe un plan superior, luînd forma insurecţiei şi a luptei armate a României împotriva Germaniei naziste şi a Ungariei horthyiste.

Actul istoric din august 1944 a marcat un moment crucial în dezvoltarea României pe un drum nou. Rolul pe care l-a avut clasa muncitoare, în frunte cu P.C.R., în organizarea rezistenţei antihitleriste, a insurecţiei naţionale, participarea activă a maselor populare la înfăptuirea acesteia şi hotărîrea lor de a nu lăsa ca roadele victoriei să fie folosite de burghezie pentru revenirea la regimul dintre cele două războaie mondiale, existenţa premiselor obiective şi subiective pentru profunde transformări revoluţionare, care să deschidă ţării calea progresului economic şi social neîntrerupt, precum şi împrejurările externe favorabile, au creat condiţiile necesare ca lupta forţelor democratice patriotice împotriva fascismului, pentru eliberare naţională, să se transforme într-o largă acţiune de masă pentru cucerirea puterii politice, desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi trecerea la făurirea socialismului.

1935—1940

PAGINI ANTIFASCISTE DIN MANUALE ȘCOLARE ROMÂNEȘTI

Lector univ. VICTOR TĂNĂSESCU,
Institutul central de perfecționare a cadrelor didactice

La 30 mai 1940, Legația Germaniei la București adresa autorităților de resort românești o notă prin care cerea revizuirea totală a manualului de istorie redactat de D.D. Pătrășcanu (tatăl militantului de frunte al P.C.R., Lucrețiu Pătrășcanu). Cererea era motivată prin faptul că „la capitolul hitlerism... **se găsesc numeroase pagini care, pe lîngă că sînt pline de greșeli, sînt și vădit inspirate de tendința antigermană".**

La doi ani de la instaurarea puterii hitleriste

Într-adevăr, diplomații germani aveau de ce să fie nemulțumiți. *Manualul de istoria contemporană pentru clasa a VII-a secundară* (actuala clasă a XI-a), elaborat de scriitorul și pedagogul Dimitrie D. Pătrășcanu în anul 1935, la numai doi ani de la instaurarea regimului nazist în Germania, demasca cu vehemență și curaj regimul hitlerist, subliniind pericolul ce-l reprezenta acest regim pentru poporul german însuși cît și pentru omenire. Autorul dezvăluia felul în care Führerul german acaparase puterea, arătînd că acesta își impusese dictatura sprijinit de „două milioane de soldați hitleriști constituiți în trupe de asalt". Pătrășcanu înfiera apoi regimul de cruntă teroare instaurat de hitleriști: „Toate celelalte partide au fost dizolvate. De atunci, nu mai există altă grupare politică, nici presă liberă, nici întruniri: cenzura domnește în permanență... Hitler a suspendat Constituția democratică de la Weimar, înlocuind-o cu așezăminte în spiritul militar de la Potsdam."

Autorul demasca, de asemenea, în manualul său de istorie, țelurile războinice, caracterul revizionist și revanșard al politicii externe a Germaniei hitleriste, prevestind că agresiunea acesteia se va îndrepta mai întîi împotriva Austriei. De asemenea, el trăgea semnalul de alarmă asupra pericolului ce plana asupra țării noastre din partea Germaniei hitleriste, în cîrdășie cu Ungaria horthyistă. „Hitler — se spune în manual — a mobilizat tot tineretul, a încălcat Tratatul de la Versailles, a întemeiat o armată mai puternică decît a lui Wilhelm II și astăzi se pregătește temeinic de război... În viața economică, hitlerismul încearcă realizarea autarhiei, pentru a nu depinde de cineva, într-un caz de conflagrație... Germania actuală pregătește Anschlussul... și revizuirea tratatelor de pace. De aceea, duce o activitate comună cu Ungaria pentru modificarea actualelor granițe... Dar mutarea unei pietre de hotar... înseamnă declanșarea războiului. Știind bine acest lucru, Hitler totuși pregătește războiul de revanșă, oricare i-ar putea fi consecințele."

D. D. Pătrășcanu

Autorul manualului surprindea și un alt element deosebit de important — anume, faptul că marea masă a muncitorimii germane, condusă de comuniști și socialiști, constituia dușmanul principal al lui Hitler și condamna represaliile împotriva conducătorilor clasei muncitoare. Programul nazist — scria D.D. Pătrășcanu — „servește ca mijloc de propagandă și de atragere a muncitorimii, aflate sub influența marxiștilor — social-democrați și comuniști — pe care Hitler îi urmărește cu strășnicie, închizîndu-i în lagăre de concentrare și trimițîndu-i chiar și la moarte".

Pătrășcanu preciza, în același timp, că programul hitleriștilor „care prevedea expro-

prierea marilor averi industriale și a moșiilor junkeriste, ca și etatizarea băncilor nu s-a realizat deloc, hitlerismul fiind legat prin organizarea lui tocmai de aceste așezăminte burgheze pe care făgăduia să le suprime".

Solidaritate umană și încredere în vitalitatea poporului

Manualul la care ne referim a fost elaborat în spiritul orientărilor burghezo-democratice ce decurgeau din însăși programa școlară elaborată în 1934, odată cu modificarea structurii învățămîntului gimnazial și liceal, programă în care se arăta că „educația națională trebuie să rămînă urzeala culturii generale... [care] poate ajuta la o întărire lăuntrică a țării, la cîștigarea veacurilor de întîrziere în evoluția noastră, sau chiar la participarea noastră în dezvoltarea universală a culturii".

Relativ la istorie, programa fixa ca scop principal al predării acestui obiect de studiu înarmarea elevilor cu „informațiile necesare asupra dezvoltării vieții politice și culturale a omenirii în general și a poporului român în special, să-i învețe a privi valoarea lucrurilor prin prisma istoriei, dezvoltîndu-le în același timp simțul de solidaritate umană și încrederea în vitalitatea poporului nostru".

Fără a neglija deci educația în spiritul a ceea ce denumea „solidaritate umană", programa accentua primatul educației patriotice, indicînd profesorilor de istorie „să nu piardă nici o ocazie să dezvolte la elevi conștiința de cetățeni..., să trezească și să întărească dragostea și spiritul de jertfă față de patrie". Totodată, se recomanda ca la cursul superior să se acorde o atenție deosebită istoriei contemporane, motivîndu-se că „ea servește în gradul cel mai înalt la lămurirea prezentului". Pentru acest motiv a și fost introdus un capitol nou „privitor la curentele politice și sociale contemporane", recomandîndu-se ca ele să fie tratate „cu precauțiunea necesară și cu tact pedagogic".

Pe aceleași temeiuri a fost elaborat alt manual de istorie. Este vorba de manualul, tot pentru clasa a VII-a, redactat și publicat de Andrei Oțetea, pe atunci, profesor universitar la Iași. În analiza pe care o făcea fascismului italian, autorul demasca desfi-

A. Oțetea

ințarea de către dictatura mussoliniană a libertăților democratice: „Fascismul a înlocuit statul liberal... și a realizat un cesarism care se sprijină pe miliția și sindicatele fasciste și guvernează nu pentru a asigura drepturile naturale ale individului (adică libertate, egalitate și prosperitate), ci pentru a întări puterea statului... Regimul parlamentar a fost suprimat, libertatea gîndirii și asocierii desființată. Miliția fascistă, formată din 300 000 membri ai partidului, care se juxtapune jandarmeriei și poliției, supraveghează serviciile publice, porturile, gările, trenurile și împiedică orice manifestare contra regimului".

Andrei Oțetea supunea unei aspre critici programul social al partidului fascist. „Mussolini declarase în 1921 că va împărți pămînt țăranilor... Dar statul fascist în loc să recurgă la exproprierea promisă de Duce, a încercat să rezolve problema agrară punînd în valoare terenurile libere din [provincia] Campania."

Dacă adăugăm la cele de mai sus și faptul că lucrarea respectivă cuprindea și o explicare științifică și convingătoare a tezelor fundamentale ale materialismului istoric și a principalelor momente din istoria mișcării muncitorești, înțelegem și mai bine curajul politic și demnitatea profesională și civică a acestui profesor-cetățean, atașamentul său declarat față de cele mai înaintate idei ale vremii, aportul la educarea tinerei generații în spiritul luptei antifasciste — imperativul major al vremii sale.

Manualele școlare ale lui D.D. Pătrășcanu și Andrei Oțetea — veritabile busole de orientare a elevilor în conjunctura politică a vremii — și-au îndeplinit nobila misiune pînă în 1940. La o lună și jumătate de la trimiterea notei la care ne-am referit la începutul acestui articol, cererea Legației Germaniei s-a repetat. Ca urmare, Ministerul Instrucțiunii Publice a cerut Editurii Cultura Românească să suprime și să revizuiască textele privitoare la „hitlerism" și la „fascism". Peste o altă lună, editura a răspuns că va ține seama de „recomandările făcute" pentru „o viitoare aprobare". Pe această adresă de răspuns s-a făcut adnotarea: „Aprobarea dată manualelor de istorie D.D. Pătrășcanu cl. I-VII expiră la 2 septembrie 1940." În aceeași perioadă și-a încetat valabilitatea și manualul lui Andrei Oțetea.

Evident, în noile condiții istorice în care se afla țara, căzută practic sub dominația trupelor germane dizlocate chiar în octombrie 1940 în România, nu mai putea fi vorba de reeditarea unor manuale cu un conținut asemănător. Dar, ani de zile, manualele lui Pătrășcanu și A. Oțetea și-au îndeplinit cu cinste menirea de a educa tineretul în spiritul patriotismului și al ideilor democratice, al antifascismului militant, și desigur, ele au continuat să fie citite de mii și mii de oameni, care le aveau în casă, devenind în felul acesta adevărate pîlpîiri ale conștiinței românești.

1938–1940

ACADEMIA ROMÂNĂ CONDAMNĂ NAZISMUL

PETRE POPESCU-GOGAN,
Biblioteca Academiei R.S.R.

Partidul Comunist Român, apărătorul cel mai hotărît şi consecvent al integrităţii şi suveranităţii patriei, a grupat în jurul său, a organizat şi coordonat forţele democratice cele mai reprezentative, în rîndul cărora a fost mobilizată şi intelectualitatea ţării, în cadrul acesteia aflîndu-se şi membri de frunte ai Academiei Române, la lupta hotărîtă împotriva fascismului.

Să răsfoim cîteva din paginile cronicii Academiei Române, consemnînd momente semnificative ale conduitei antifasciste a celor care, în anii 1938-1940, erau membri ai acestei prestigioase instituţii.

La 8 aprilie 1938, după anexarea Austriei de către Germania hitleristă, în Aula Academiei Române, unul din iluştrii săi membri, marele istoric Nicolae Iorga, a luat cuvîntul, condamnînd agresiunea nazistă: „Într-un moment cînd spiritele sunt dominate, măcar într-o parte a lumii, de ideea naţională, înţeleasă în forma cea mai exagerată şi uneori mai superficială... cred că este de datoria istoricilor, care îşi dau seama de ce se ascunde sub procesul de desnaţionalizare mai vechi sau mai nou, să atragă atenţia... asupra vechilor elemente fundamentale... care se ascund sub această operă de asimilare în limbă... Există lucruri vechi şi mari, pe care nimic nu le va distruge şi a căror existenţă este o adevărată binefacere, pentru că prin ele şi nu prin antagonisme naţionale se va putea ajunge din nou la acea strînsă conlucrare între naţiuni, fără care însăşi adevărata civilizaţie stă să se prăbuşească, fie şi în mijlocul osanalelor de triumf ale vechiului spirit de cucerire barbară."

Cînd, în octombrie 1938, în urma acordului de la München, Germania a anexat regiunile sudete ale Cehoslovaciei, Academia — tot prin glasul lui Nicolae Iorga — a înregistrat cu îngrijorare fapta hitleriştilor: „Evenimentele... întîmplate în Europa în ultimele zile... au zguduit conştiinţa fiecăruia..., au provocat îngrijorările cele mai legitime...". În continuare, referindu-se la ambiţiile lui Hitler, pe care acesta căuta să le ascundă sub promisiuni demagogice, marele istoric sublinia că „nici un hotar nu poate fi pus în calea acestei aspiraţii [anexioniste]".

Comunicarea lui Iorga se intitula *Principiul naţionalităţilor şi greşelile lui Bismarck*. Era, de fapt, un pretext pentru a face o semnificativă incursiune în istorie şi a sublinia, indirect, implicaţiile nefaste ale hitlerismului pentru destinele popoarelor continentului. „Cînd în Sud-Estul Europei, popoarele şi-au arătat hotărîrea de a trăi libere cu orice jertfă — sublinia Iorga — Bismarck a considerat cu cel mai adînc dispreţ această pretenţie a unor popoare barbare, care n-ar avea dreptul măcar de a trăi."

La 28 aprilie 1939, în secţiunea istorică, economistul I. Răducanu a prezentat o comunicare despre *Economia de război*, în care sublinia, între altele, că „economia actuală a Germaniei este, în esenţa sa, o economie de război", şi consemna, cu îngrijorare, simptomele „acestui monstru, care este războiul". Totodată, referindu-se la evenimentele recente, vorbitorul (doctor în economie la Berlin, în 1905) conchidea: „Să nu credeţi că s-a rezolvat problema Germaniei prin alipirea Boemiei [sudete] şi Austriei, ci s-a agravat." În aceeaşi zi, Hitler rostea, în Reichstag, delirantul discurs prin care denunţa acordul din 1934 cu Polonia şi pe cel naval din 1935, cu Anglia, pregătindu-se astfel pentru invadarea Poloniei, şi, odată cu aceasta, pentru declanşarea celui de-al doilea război mondial.

Pe marginea comunicării lui I. Răducanu, arheologul Scarlat Lambrino comenta: „În ce priveşte imperiile po-

menite..., în totalitatea lor au trăit din cuceriri, din pradă... Dl. Răducanu a spus că Germania de astăzi ar avea brațe de trimis în afară, totuși eu văd că duc în Germania brațe din Austria și Italia, prin urmare ei au de importat brațe și de exportat stăpîni — este cu totul altceva." În aceeași ședință un alt membru al Academiei, generalul Radu R. Rosetti, denunța și el una din consecințele „economiei de război", „dezvoltarea alcătuirii totalitare a statelor, fie sub forma nazistă (germană), fie sub forma fascistă (italiană). La rîndul său, Nicolae Iorga, referindu-se la regimul nazist, spunea: „Eu sînt convins că omenirea nu poate suporta acest regim. Este foarte interesant să-l studiem acum, cum se studiază tot felul de boli prin care a trecut corpul civilizației umane. Oamenii aceștia, crezînd că se pregătesc pentru a domina lumea, nu fac decît să omoare propria lor națiune."

În stenograma dezbaterilor din acea zi, se menționa: „Sînt anumite penetrații care vin pînă aproape de noi... O Italie în Balcani și o Germanie în apropiere."

Începînd de la 22 septembrie 1939 și pînă la 24 ianuarie 1941, în Aula Academiei Române, generalul Radu R. Rosetti a ținut o serie de comunicări intitulate *Învățăminte din războiul în curs*, în care a comentat — pentru un cerc restrîns de colegi — evoluția conflagrației declanșate de naziști, denunțînd caracterul războiului fascist.

Semnificative pentru poziția antihitleristă pe care s-au situat membrii de frunte ai Academiei sînt și cuvintele rostite, la 10 mai 1940, de președintele înaltului for, Constantin Rădulescu-Motru, în legătură cu invadarea de către trupele hitleriste a Belgiei, Olandei și Luxemburgului și campania împotriva Franței. „Veștile venite de pe teatrul de război din Apusul Europei ne-au zguduit sufletul.

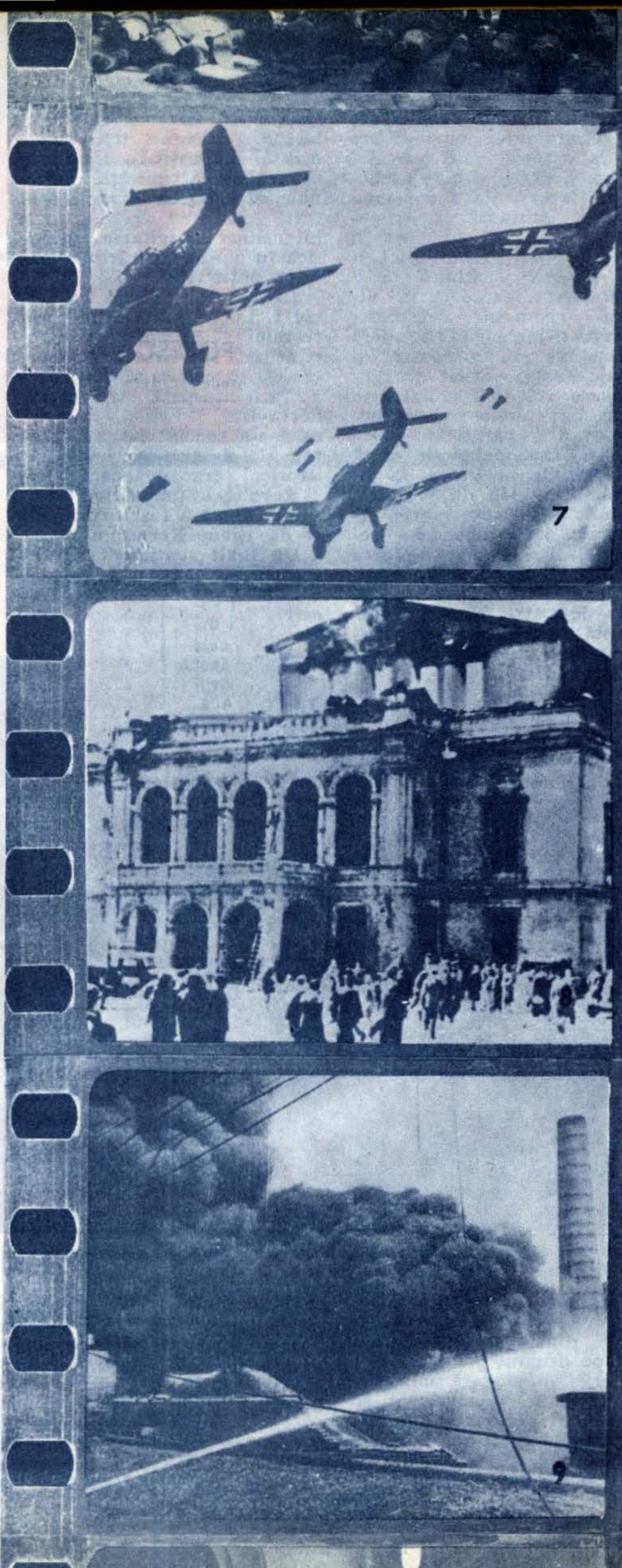

Recurgînd la bestiale represalii, aviația hitleristă organizează raiduri piratești asupra capitalei României și a altor zone din țară (fig. 7, 8, 9)

Sîntem vestiți că, în aceste clipe, se petrec evenimente de o gravitate covîrșitoare pentru viitorul lumii întregi." Și mai departe, dînd glas hotărîrii tuturor de a continua tradiția militantă a Academiei: „Aici, între pereții acestei zidiri, a rodit din belșug o muncă susținută de o nețărmurită încredere în viitorul neamului românesc. Această nețărmurită încredere va susține munca noastră și de aici înainte oricît de zguduitoare vor fi evenimentele zilei, căci nimic nu îndreptățește a o părăsi".

Cîteva luni mai tîrziu, după Diktatul de la Viena, la 20 septembrie 1940 (în perioada 12 iulie — 20 septembrie, Academia își suspendase ședințele), C. Rădulescu-Motru declara în legătură cu răpirea unei părți din teritoriul țării de către Ungaria horthyistă: „În urma durerosemejdiilor, dar popor cu încredere în destinul său." Relevînd glorioasele tradiții ale acestei instituții în afirmarea și realizarea unității naționale, el arăta că în noile condiții Academia trebuia să-și intensifice activitatea științifică în slujba apărării intereselor naționale.

În aceeași ședință, istoricul I. Lupaș a dat citire protestului său împotriva atrocităților săvîrșite de horthyiști în partea de Nord-Vest a țării anexată de Ungaria horthyistă. Plenul Academiei s-a asociat la sentimentele de durere exprimate de istoricul transilvănean.

Revolta sa împotriva odiosului Diktat a fost exprimată și de Liviu Rebreanu.

Un înalt sentiment de încredere în dreptatea istorică a poporului român, grav încercat în acele momente tragice ale existenței sale, a fost exprimat și de Emil Racoviță în cuvîntarea rostită la Sibiu, ca delegat al Academiei Române la deschiderea Universității Daciei Superioare, mutată de la Cluj în acest oraș în urma Diktatului de la Viena: „Cu răbdarea poporului nostru călit de prigoanele vremurilor, — a spus vorbitorul între altele —, și cu rezistența neînvinsă ce a arătat-o în cursul veacurilor, va fi odată din nou ceea ce a fost."

Împreună cu masele de muncitori, țărani și militari, reprezentanți de frunte ai culturii românești, intelectualitatea română și-a exprimat indignarea față de războiul dezastruos ce-i fusese impus. Îngrijorați de consecințele tragice pentru poporul român pe care le-ar fi adus continuarea aventurii alături de Germania nazistă, personalități marcante ale vieții științifice și culturale, membri ai Academiei Române și profesori universitari, au adresat, în aprilie 1944, un Memoriu[1] mareșalului Antonescu, prin care cereau ieșirea imediată a României din război: „Continuarea războiului — se spunea în document — ar însemna... distrugerea totală a țării. Pentru ce aceste jertfe care nu schimbă cu nimic realitatea situației?... Interesele vitale ale statului și poporului nostru cer imediata încetare a războiului, oricare ar fi greutățile acestui pas."

Mai 1940: sesiunea Academiei Române

selor mutilări aduse trupului neamului nostru, care pe mulți dintre frați i-a aruncat pe drumul pribegiei și al mizeriei, o singură mîngîiere ne-a rămas. Constatarea solidarității naționale. Sîntem în aceeași credință, astăzi ca și înainte. Popor nefericit, pus la răscrucea tuturor pri-

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1967.

File de jurnal — 1940

LIBERTATEA STATELOR MICI ESTE ÎN JOC

RADU R. ROSETTI

Prin izolarea sa internațională, situația României s-a agravat la mijlocul anului 1940. Cercurile politice românești, deși diferite din punct de vedere ideologic și al pozițiilor de clasă, erau în marea lor majoritate ostile hitlerismului și au încercat, prin diverse mijloace, să-i temporizeze acțiunile. Din păcate, eforturile lor, date fiind condițiile internaționale cu totul nefavorabile, n-au putut decît să întîrzie pentru o perioadă scurtă de timp procesul de înstăpînire a Germaniei hitleriste în această zonă a Europei. Răsturnarea raportului de forțe pe plan european în toamna anului 1939 și începutul celui de-al doilea război mondial, înfrîngerea militară a Franței în 1940, cotropirea unei mari părți a continentului au permis lui Hitler și aliaților săi să-și impună voința în Sud-Estul Europei.

Speculînd succesele lor militare și faptul că acestea adînceau izolarea țării noastre, cercurile politice și militare naziste au stimulat activitatea agenturilor lor din România, au trecut la sprijinirea fățișă a Gărzii de fier și au manevrat pe politicienii filogermani, îndreptînd activitatea tuturor acestora spre răsturnarea guvernului Tătărescu și atragerea României în orbita Germaniei hitleriste.

Evoluția relațiilor externe ale României în cursul anului 1940 a fost determinată esențialmente de răsturnarea echilibrului de forțe pe plan internațional. Faptele sînt elocvente.

Concomitent cu încheierea procesului izolării României și a manifestării urmărilor sale, Carol II a încercat să răspundă presiunilor din ce în ce mai accentuate ale Germaniei și aliaților săi prin concesii economice și, pe cît posibil, să evite cedările de natură politică. Astfel, la 28 mai 1940, după cotropirea Belgiei, Olandei, Luxemburgului și invadarea Franței de către trupele naziste, primul ministru Gh. Tătărescu a avut o întrevedere cu W. Fabricius — ministrul german la București — transmițîndu-i o „notă solemnă" verbală, în care exprima dorința României de a întreține relații amicale mai strînse cu Germania. Pentru a ușura întrucîtva intențiile guvernului român, la 1 iunie Grigore Gafencu — adept convins al neutralității — a demisionat, portofoliul Externelor fiind încredințat lui Ion Gigurtu, cunoscut pentru relațiile sale în Germania și susținător al apropierii de cei de-al III-lea Reich.

Departe de a fi satisfăcut, Berlinul a răspuns a doua zi printr-o notă, tot verbală, prin care condiționa discutarea problemelor privind „apropierea", de clarificarea, de către guvernul din București, atît a naturii viitoarelor relații româno-germane, cît și a raporturilor cu țările vecine care ridicau pretenții teritoriale față de România. În această situație, dialogul a fost întrerupt, guvernul român sperînd încă într-o redresare militară anglo-franceză și în oprirea ofensivei germane. Dar la 14 iunie germanii au intrat în Paris, iar două zile mai tîrziu guvernul francez a cerut armistițiu. Faptul s-a repercutat cu toată gravitatea la București. La 20 iunie, guvernul român a venit cu precizări, comunicînd părții germane că vedea necesară o lărgire în toate privințele a colaborării cu Reichul.

Berlinul a considerat nesatisfăcătoare aceste precizări și n-a mai dat nici un răspuns. Diplomația hitleristă a profitat însă din plin de izolarea internațională a României și, împreună cu aliații săi, a lovit brutal unitatea statului român, prin impunerea unor dure-

roase cesiuni teritoriale care aveau să culmineze cu Diktatul de la Viena, din 30 august 1940.

Nesiguranța, primejdia tot mai amenințătoare a unei agresiuni străine au creat o stare de spirit de adîncă revoltă în rîndul poporului român. Masele populare și o parte însemnată a cercurilor politice condamnau dictatura carlistă pentru grava situație în care se afla țara și lipsa sa de fermitate. Temîndu-se pentru soarta regimului pe care îl instaurase și făcînd și o ultimă încercare de a menține pozițiile cheie din conducerea statului în mîinile cercurilor politice anglo și francofile, la 28 iunie Carol II a remaniat guvernul Tătărescu, completîndu-l cu politicieni favorabili apropierii de Germania hitleristă. Stăpîn pe situație, Berlinul nu era dispus să accepte jumătăți de măsură: prin intermediul lui Fabricius, a comunicat că nu putea avea încredere într-un guvern condus de Tătărescu — adept al puterilor Occidentale — și în care majoritatea o dețineau cei care reprimaseră Garda de fier și duseseră o politică ostilă celui de-al III-lea Reich.

După numai o săptămînă de la remanierea sa, guvernul a fost înlocuit, la 4 iulie, cu un cabinet condus de I. Gigurtu. Noua echipă era compusă din reprezentanți ai Palatului (cîțiva generali carliști), ai grupărilor cuzistă, georgistă, vaidistă și tehnicieni de orientare filogermană; trei portofolii au fost acordate Gărzii de fier. Dată fiind proporția pe care o deținea în guvern, extrema dreaptă a făcut un important pas spre putere.

Pe planul politicii interne, noul guvern a adoptat o serie de grave măsuri reacționare: accentuarea represiunilor împotriva mișcării comuniste, dizolvarea Parlamentului etc. În domeniul relațiilor externe s-a văzut nevoit să alunece tot mai grav pe panta concesiilor. Scrisoarea trimisă la 15 iulie de către Hitler lui Carol II cerea pe un ton ultimativ ca România să se integreze în sfera intereselor germane, altfel „sfîrșitul va fi, mai devreme sau mai tîrziu, posibil chiar în foarte scurt timp, distrugerea României". Evenimentele atît de dureroase, tragice, din 30 august 1940, au scos la iveală nu numai puternica nemulțumire a poporului nostru față de nedreptele cesiuni teritoriale impuse statului român în vara acelui an, dar și prăpastia care se crease între cercurile politice din jurul regelui Carol II și masele largi ale poporului. După cum se știe, rezolvarea acestui moment al crizei politice de la sfîrșitul lunii august și începutul lui septembrie 1940 a fost influențată hotărîtor de intervenția directă a Germaniei hitleriste, care — cu concursul Gărzii de fier și al unor politicieni reacționari — a impus, la 4 septembrie, aducerea la putere a generalului Ion Antonescu[1]. Două zile mai tîrziu, Carol II a abdicat în favoarea lui Mihai, iar la 14/15 septembrie, cînd în noul cabinet Garda de fier deținea majoritatea absolută a portofoliilor, începeau cele 130 zile de guvernare a legionarilor[2], cele mai întunecate pagini din istoria poporului român.

În toate aceste răsturnări politice interne, dar mai ales externe, petrecute în intervalul august 1939-august 1940 este explicația faptului că, dintr-o țară puternic dominată de sentimente antinaziste, România a devenit pentru patru ani — deși rezistența antifascistă s-a manifestat permanent sub diferite forme — aliata celui de-al III-lea Reich.

Relevante, pentru atitudinea unor cercuri politice și categorii sociale dominante față de alianța cu Germania, pentru poziția unor persoane și, în general, a poporului român față de Garda de fier, sînt și fragmentele din memoriile lui Radu Rosetti, pe care le publicăm în acest număr[3]. Ele au fost desprinse din două caiete (cele care s-au păstrat) referitoare la perioadele februarie-iunie și octombrie-decembrie 1940. În relațiile prilejuite de prezența sa la Academie, ca și de diverse alte împrejurări, Rosetti a venit în contact cu oameni de știință și cultură, diplomați români și străini, cu oameni politici, cu lumea de rînd. Părerile sale și ale interlocutorilor săi despre anumite fapte și evenimente din perioada instaurării dominației hitleriste în România confirmă, încă o dată, cît de adîncă era ostilitatea față de Hitler și aliații săi; chiar și din rîndul oamenilor politici care au ocupat funcții de răspundere atunci, mulți au privit alianța cu Germania ca pe o stare temporară și impusă, nutrind speranța că, atunci cînd evenimentele vor permite acest lucru, România își va relua politica sa tradițională. În același timp, notațiile academicianului Radu R. Rosetti despre Garda de fier și rolul acesteia în viața politică, îmbogățesc dosarul acuzator la adresa acestei sinistre agenturi hitleriste în România.

Cu excepția ortografiei, pe care am actualizat-o, textul reprodus respectă originalul. Întreruperile au fost marcate prin trei puncte (pasajele omise se referă la probleme minore sau colaterale temei avute în vedere la selecție); adăugirile noastre figurează în paranteze drepte. Supratitlul și titlul aparțin redacției.

Vasile ARIMIA,
Vasile ȘIMANDAN

1940, *6 februarie...* Foarte bun articolul lui Iorga *Aceasta e o țară*, în *Neamul românesc*,[4] de la 4 februarie... După-amiază, Raoul Bossy, venit pe cîteva zile de la Roma, vine să mă vadă. Spune că italienii nu se vor bate, păstrează o atitudine [de] espectativă ca să vadă cine va învinge; își mențin toate pretențiile. Mussolini nu vorbește, nu vede pe diplomați, lasă pe Ciano, el rezervîndu-se pentru momentul decisiv. Regele și prințul moștenitor [ai Italiei] l-au primit bine... Italia spune Ungariei să-și amîne revendicațiunile pînă la conferința de pace. Bossy crede că Italia nu a luat angajamente precise față de Ungaria, ci numai [pe] acela de a susține în principiu revendicațiunile ei...[5].

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1968; 11 și 12/1970.

[3] Prima parte a memoriilor a apărut în numărul trecut.

[4] În articolul respectiv, marele istoric lua atitudine împotriva presiunilor exercitate de hitleriști cu prilejul tratativelor economice româno-germane, care începuseră de curînd la București.

[5] În realitate, poziția Italiei față de Ungaria horthyistă era stabilită în termeni mult mai precișI, Musso-

10 februarie... Lizbeth Ştirbey[1] la dejun; n-a putut dormi astă noapte pentru că ataşatul militar german care locuieşte tot la Athéneé Palace, în apartamentul deasupra celui al ei, a avut invitaţi; cu toţii s-au îmbătat ca porcii — şi e a doua oară că se întîmplă aceasta — şi au făcut un mare scandal, urlînd, spărgînd sticlele etc...

19 februarie... [Istoricul] Al. Lapedatu vine la mine... Îmi spune că I. Maniu a fost chemat la Tribunalul militar pentru a fi interogat asupra unui interviu — nepublicat la noi, dar dat ziariştilor străini şi răspîndit prin aceştia — ... atacînd politica externă a guvernului şi preconizînd alianţa şi mergerea alături de Anglia şi de Franţa...

[George] Baiculescu şi [Avram P.] Todor [funcţionari la Biblioteca Academiei] îmi raportează că sîmbătă s-au sechestrat în librării toate exemplarele din cartea lui Rauschning, *Hitler m'a dit* [Hitler mi-a spus][2]. Cu Baiculescu luasem măsuri ca să se pună la adăpost un număr de exemplare, ca persoane ce ar dori să le cumpere să le găsească acolo unde vom indica. Şi Elise Brătianu, la care merg la dejun, are o rezervă din aceste cărţi...

20 februarie... Slăvescu[3] îmi telefonează că e angajat în negociaţiuni foarte grele — dar nu spune cu cine.

Seişanu[4] publică în *Universul* de azi un articol *Soldatul român aşa cum este*, în care are aerul de a aproba oprirea vinderii cărţii lui Rauschning; îl chem la telefon şi-i trag o gură. Răspunde slab: că vrea să ajute lui Hitler să desmintă că s-ar fi pronunţat vreodată pejorativ despre soldatul român. Îi spun că ştie perfect că e adevărat şi că de ce vrea să ajute pe Hitler şi nu publică scrisoarea din *Times* de la 5 februarie[5].

Dejunat cu Ioana şi cu Lizbeth Ştirbey la Athéneé Palace.

Ca urmare a răspîndirii interviului lui Maniu s-a făcut o lege pedepsind aspru reproducerea pe orice cale şi răspîndirea de orice ştiri etc., fără aprobarea cenzorului...

22 februarie. Polonii refugiaţi aici [după cotropirea ţării lor de către Germania hit-

Aprilie-iunie 1940: Blitzkriegul împotriva Europei Occidentale. Naziştii ocupă Danemarca...

leristă], ca să arate recunoştinţa lor pentru ce a făcut Crucea Roşie [din România] pentru dînşii, au organizat pentru diseară o reprezentaţie în folosul Crucii Roşii. [Wilhelm] Fabricius, ministrul nemţesc [în România], s-a dus ieri la Gafencu să protesteze şi să ameninţe că, dacă reprezentaţia are loc, Crucea Roşie Germană întrerupe orice relaţii cu Crucea Roşie Română. Obrăznicie fără seamă...

25 februarie... Merg la V. Slăvescu, la care găsesc pe generalul Delhomme [ataşatul militar al Franţei în România]. Discutăm cestiuni militare generale, războiul şi altele. După plecarea lui Delhomme atrag atenţia... lui Slăvescu asupra importanţei ce este pentru noi de a pregăti opiniile publice din dominioanele britanice — care vor participa, desigur, la conferinţa de pace ca state de sine stătătoare — asupra cauzei noastre...

Are grele negocieri cu nemţii, care ne oferă material de război polon [capturat după ocuparea Poloniei], dar cer mai multă benzină, ceea ce nu putem da şi urcă preţul materialului...[6].

2 martie. După şedinţa comisiunii Bibliotecii Academiei, Tr. Săvulescu ne povesteşte, lui [Theodor] Capidan şi mie, despre vizita sa la Berlin, unde a fost poftit să ţină o conferinţă şi unde a fost bine primit. Peste tot a constatat lipsă şi descurajare... Oamenii de ştiinţă ca Sombart[7], oameni din toate categoriile, muncitori, aşteaptă cu groază primăvara...

3 martie. Luat ceaiul de dimineaţă la Elise Brătianu. Bine dispusă; avem o convorbire despre multe şi mărunte. Ea constată, ca şi mine, acreala vechilor cadre a[le] Partidului liberal şi incapacitatea lor de a pricepe cerinţele zilei de azi. Ea atribuie decadenţa Partidului liberal acţiunii lui Gh. Brătianu, incapacităţii lui Dinu Brătianu, acţiunii dizolvante a lui Gh. Tătărescu.

21 martie... V. V. Tilea [ministrul României la Lon-

---

lini fiind un susţinător declarat al politicii revizioniste a cercurilor horthyiste. Cele două guverne se puseseră de acord cu prilejul unei conferinţe italo-ungare care se ţinuse la Veneţia, în zilele de 5-7 ianuarie 1940.

[1] Pentru identificarea unor persoane, vezi *Magazin istoric*, nr. 7/1979.

[2] În lucrarea respectivă erau reproduse unele aprecieri jignitoare făcute de Hitler la adresa soldatului român.

[3] Victor Slăvescu făcea parte din guvern, deţinînd portofoliul Înzestrării armatei (vezi şi *Magazin istoric*, nr. 2-5/1979).

[4] Romulus Seişanu, publicist, primredactor al ziarului *Universul*, în care semna, de regulă, rubrica de politică externă.

[5] În numărul din data respectivă, ziarul englez publicase o scrisoare intitulată *Rumania*, semnată de John Capul din Leicester, care se arăta a fi un bun cunoscător al situaţiei din România. Plăcut impresionat, generalul Rosetti sugerase redacţiei ziarului *Universul* să publice, în traducere, articolul respectiv.

[6] De altfel, cîteva zile mai tîrziu (6 martie), Germania a propus României o convenţie provizorie prin care aceasta din urmă era obligată să livreze 130 000 tone petrol lunar. Tratativele pentru definitivarea convenţiei s-au desfăşurat foarte anevoios, partea românească tărăgănînd perfectarea documentelor. Exasperaţi, hitleriştii au trimis la Bucureşti pe Clodius, cunoscutul lor expert în probleme economice, cu misiunea de a urgenta lucrările.

[7] Werner Sombart (1863-1941), economist şi sociolog german; adept al noii şcoli istorice în care a făcut o notă aparte, încercînd să asimileze, de pe poziţii burgheze, doctrina economică marxistă; autor al lucrărilor: *Capitalismul modern*, *Cele trei economii naţionale*, *Socialismul german*.

dra][1] îmi telefonează că a venit din Londra de 2-3 zile, că ar vrea să mă vadă şi că a vorbit cu ministrul Propagandei ca să merg la Londra spre a face o conferinţă, ceva despre rolul armatelor noastre în apărarea civilizaţiei europene. Îl întreb cînd ar urma să fiu la Londra; îmi răspunde — fine[le] lui mai. Arăt că nu pot atunci, căci avem sesiunea generală a Academiei. Propun 15 iunie; îi convine. Apoi zic că ar fi mai bine şi cu caracter mai puţin de propagandă să vorbesc despre evoluţia artei militare la români, în care s-ar arăta şi rostul nostru militar în Orientul Europei. E de acord. Ne vom vedea mîine dimineaţă...

23 martie... Vine V.V. Tilea. Îi spun că m-am mai gîndit la cele ce-mi propusese şi că, în principiu, primesc, căci azi nu avem nici unul dreptul de a ne sustrage de la ceva care poate, oricît de puţin, folosi cauzei naţionale... El este nemulţumit de situaţia din ţară şi are impresia că înclinăm spre Germania; nu e sigur despre cumînţenia dării drumului gardiştilor de fier [din închisori][2]...

Plec la ora 13 la Braşov; trenul arhiplin. În vagonul-restaurant stau cu Nicu Costinescu[3]. Sînt şi foarte mulţi nemţi. Costinescu zice că s-a făcut socoteala (după vizele de intrare) că sînt acum 20 000 de nemţi în ţară. În afară de spionaj, ce or fi făcînd ei?...

27 martie. V. Slăvescu îmi spune, prin telefon, că e mult exagerată cifra de 20 000 nemţi veniţi acum; dar numărul e totuşi mare şi s-au luat măsuri a nu se mai da vize de intrare în ţară a acestora decît în cazuri binecuvîntate...

3 aprilie... Slăvescu vine la mine şi stăm de vorbă... Este exasperat de reaua credinţă a francezilor care făgăduiesc şi nu-şi ţin făgăduinţele şi de greutăţile ce fac englezii transporturilor noastre [de armament comandat în aceste ţări]. Nu a putut căpăta tunuri antitanc. Îi comunic convorbirile de ieri cu MacNab [ataşatul militar al Angliei] şi cu Delhomme. Îmi spune că anglo-francezii n-ar putea trimite în Marea Neagră decît 4-5 divizii şi că au cerut turcilor să lase să treacă flota lor în Marea Neagră, dar că aceştia nu s-au învoit...

La întrebarea mea dacă e adevărat că nemţii fac presiuni

...debarcă în Norvegia...

din nou, răspunde că dr. Clodius a venit să-l vadă chiar în ziua sosirii lui cu Neubacher (reprezentantul economic permanent german aici).

— Ce ne aduceţi?, a întrebat Slăvescu.

Clodius a scos o hîrtie şi a început să enumere o serie de cereri inacceptabile. Slăvescu l-a ascultat în tăcere şi apoi i-a spus că dacă acestea sînt cererile lor, poate să le pună în buzunar şi să se întoarcă la Berlin. Neamţul nici nu a mai pomenit de dînsele de atunci, iar Slăvescu a prevenit imediat pe Tătărescu şi pe miniştrii pe care-i privea [chestiunea]...

8 aprilie... Seara radio-Londra şi radio-Bucureşti [anunţă] că azi dimineaţă flotele anglo-franceze au blocat prin aşezare de cîmpuri de mine apele teritoriale norvegiene în trei locuri: la Narvik, la Trondheim şi încă într-un loc mai la Sud. Norvegienii protestează, evident. Ceea ce e important e ce vor face nemţii.

9 aprilie... Nemţii au răspuns iute şi brutal, ocupînd Danemarca şi atacînd Norvegia. Dar aceştia din urmă sînt nepregătiţi... Putea-vor Aliaţii să-i ajute? Răscoli-vor aceste neomenii pe americani şi-i vor băga în luptă? Libertatea oamenilor, sub toate formele ei, libertatea statelor mici e în joc...

10 aprilie... Deşi nu-i cunosc, am scris miniştrilor Danemarcei şi Norvegiei spre a le spune indignarea mea şi a le arăta simpatia pentru ţările lor. Am îndemnat mai multe persoane să depună cărţi de vizită acelor miniştri şi să facă propagandă pentru ca [,] cîţi mai mulţi să o facă[4] ...

11 aprilie. V. Slăvescu, căruia îi telefonez spre a-i atrage atenţia — la lumina evenimentelor din Norvegia — asupra prezenţei atîtor nemţi în ţară şi a necesităţii nu numai a micşorării numărului, dar şi a unor percheziţiuni la ei, răspunde că sînt conştienţi [membrii guvernului] de acest pericol şi au luat măsuri...

Azi s-a văzut la Academie cum imensa majoritate a membrilor activi şi corespondenţi sînt pentru Aliaţi. Ascultarea comunicării mele s-a făcut într-o tăcere mormîntală, cu privirile ţintă la hartă şi cu o încordare a tuturor feţelor; germanofilii, foarte reduşi de altfel la număr, au dispărut...

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1975.

[2] La mijlocul lunii martie 1940, legionarii au făcut o declaraţie de aderare la regimul carlist. Ministrul de Externe român prezentase acest fapt străinătăţii ca pe un „act de supunere din partea foştilor membri ai Gărzii de fier fără condiţii". Legionarii respectivi au fost eliberaţi pe etape din închisori, iar la mijlocul lui aprilie, lagărele de concentrare de la Vaslui, Miercurea Ciuc etc. au fost desfiinţate.

[3] Inginer, directorul Fabricii „Costinescu" din Sinaia.

[4] Invazia hitleristă în Danemarca şi Norvegia a stîrnit o profundă îngrijorare în România. Într-o telegramă din 10 aprilie 1940, Pellegrino Ghigi, ministrul Italiei la Bucureşti, arăta: „Ştirile cu privire la acţiunile Germaniei în Danemarca şi Norvegia au produs o puternică impresie şi chiar consternare în rîndul opiniei publice româneşti. De altfel, după cum este şi natural, soarta ţărilor scandinave este asemănătoare cu acel viitor nesigur rezervat probabil şi acestei ţări. În toate cercurile predomină în prezent, mai accentuat decît altă dată, îngrijorarea şi preocuparea în faţa pericolului care ameninţă din toate părţile această ţară şi îi subminează independenţa şi integritatea" (Viorica Moisuc: *Diplomaţia României şi problema suveranităţii şi independenţei naţionale în perioada martie 1938-mai 1940*, Bucureşti, 1971, p. 282).

25 aprilie. Adunarea de trupe germane în porturile baltice constituie desigur o primejdie pentru Suedia. Unde vor debarca acestea?...

Cu cît se cunosc mai multe detalii asupra primei lovituri germane în Norvegia, cu atît pare mai necesară expulzarea nemților din țară, facerea de percheziții la minoritari[1] și măsuri contra celor ce au alcătuit Garda de fier. Scriu lui V. Slăvescu în această privință...

28 aprilie. [Brusturoasa]... Sînt din nou izbit de bunul simț al țărănimii care pricepe foarte bine nevoia sacrificiilor (concentrări, impozite) pentru asigurarea păcii și a neatîrnării...

10 mai. Radio-Londra anunță, la ora 8.15, că armatele germane au intrat astă-noapte în Olanda, Belgia și Luxemburg. Acest atac a fost prevăzut de mine în comunicările mele la Academie încă de la începutul războiului pentru cazul cînd germanii ar vrea să încerce un atac hotărîtor contra Angliei și Franței, prin întoarcerea Liniei Maginot și mai ales prin stăpînirea porturilor și aeroporturilor olandeze ca baze de plecare ale unui atac contra Angliei... Totul depinde acum de puterea rezistenței belgo-olandeze și de repeziciunea intervenției anglo-franceze pentru a transforma atacul german într-o înfrîngere sau într-un nou război de poziție care ar fi în folosul Aliaților occidentali.

Dar cîtă suferință, cîți morți din cauza unui nebun și a găștii ce-l înconjoară!...

Iorga propune să depunem cărți de vizită la miniștrii Belgiei și Olandei, ceea ce voi face...

21 mai... După-amiază ședință [la Academie]. Vine și Iorga care a fost bolnav pînă acum. Mai tîrziu decît dînsul sosește [Dumitru] Caracostea (Iorga nu l-a apreciat niciodată și acum e foc pe dînsul că a fost în Germania să facă conferințe, cheltuielile fiind plă-

---

[1] Autorul are în vedere acele elemente din cadrul populației de naționalitate germană din România care se puseseră în slujba hitleriștilor.

În timpul bombardamentelor naziste, Palatul regal și numeroase alte clădiri și locuințe suferă grave distrugeri (fig. 10, 11, 12)

tite de nemți) care spune ziua bună lui Iorga. Acesta-i întoarce spatele; Caracostea insistă; Iorga-i spune lucruri tari; Caracostea se milogește; Iorga-l repede...

1 iunie... Ioana aduce vestea înlocuirii lui Gafencu, la Ministerul Afacerilor Străine, prin I. Gigurtu, cunoscut germanofil. A aflat-o de la doamna Lili Jora, sora lui Gafencu. Aducerea lui Gigurtu la Afacerile Străine, după numirea lui Romalo — tot germanofil, la Berlin — dă de gîndit. Afară dacă nu este un bluf față de nemți...

6 iunie... După-amiază [am] făcut o plimbare plăcută la Herăstrău. În drum am luat pe generalul Delhomme cu care am vorbit o oră. Vorbim, bineînțeles, de război. Recunoaște că s-au făcut multe greșeli. Crede că Franța nu se va da bătută. Nu crede că Italia va intra în război. Îmi pune apoi o serie de întrebări, ce înseamnă schimbarea ministrului Afacerilor Străine. Răspund că în orice caz nu o schimbare a politicii externe; aceasta e dusă de rege, care nu iubește pe Hitler. Poate că venirea lui Gigurtu este pulbere în ochii nemților...

Apoi întreabă de ce dăm benzină nemților. Răspund, pentru că nu o cumpărați dv. și pentru că singurii de la care putem căpăta armament sînt nemții. Dar acest armament nu vi-l dau de dragul dv., întrerupe Delhomme, ci pentru că au nevoie și apoi nu vă dau destule muniții cu dînsul. Nu știu ce muniții ne dau sau nu, dar tot e mai bine a-l avea cu puține muniții, pe care le-am putea fabrica, decît deloc, răspund eu[1].

Vorbim apoi de influența victoriilor germane asupra alor noștri. Desigur, e mare, zic eu. Da, răspunde el, am constatat-o... La o întrebare a lui despre atitudinea armatei față de diferiții adversari posibili, răspund: trupa are încredere că se poate bate contra tuturor...

7 iunie... Dejun la laboratorul [Institutului] Cantacuzino. Și acolo, ca și peste tot, parcă lumea își reținea răsuflarea așteptînd veștile din Franța. La Academie găsesc pe Iorga singur; îmi spune că e zdrobit de veștile din Franța, dar că nu o arată în public...

10 iunie... La ora 20, radio-Londra anunță intrarea Italiei în război alăturea de germani. Deci nu am avut dreptate[2]... Au așteptat ca Franța

...cotropesc Olanda...

să fie la strîmtoare... Din punct de vedere moral, acțiunea Italiei este scîrboasă...

24 octombrie... Elise Brătianu vine la mine și-mi propune să scriu lui Antonescu, ca să-i atrag atențiunea asupra nelegiuirilor ce comit legionarii, intrînd prin casele oamenilor și sechestrînd ce găsesc. A auzit și ea despre multe asemenea fapte. Îi spun că am întîlnire poimîine cu generalul [Constantin] Petrovicescu, ministrul răspunzător de ordine publică, și că-i voi vorbi — ceea ce era unul din scopurile acestei întîlniri — și după răspunsurile ce le voi căpăta, voi scrie sau nu lui Antonescu. Mă întreabă dacă să nu se ducă să vorbească ea cu d-na Antonescu; îi spun că da.

Ca și Slăvescu, ieri, își exprimă teama ca Antonescu, absentîndu-se spre a merge în Italia, legionarii să nu facă vreo blestămăție în lipsa lui. De altfel se arată pesimistă asupra rezultatului acestei vizite[3]...

26 octombrie. Luat ceaiul cu Ioana și Elise Brătianu... Se naște, între cea din urmă și mine, o lungă discuție despre viitorul unei Europe unite, sub dominațiunea lui Hitler. Susțin că... ce mă sperie și în special pentru generația nepoților mei și cele următoare (cea a mea și a copiilor mei fiind crescută în altă atmosferă) este starea de opresiune sufletească și mai ales intelectuală sub care vor trăi, este neantul cultural al unui regim totalitar (dovadă improductivitatea totală literară, artistică și științifică pură — nu în științele de aplicație — sterilitatea intelectuală a regimurilor lui Hitler, Mussolini...).

Credința mea este că neîncătușarea spiritelor nu poate avea loc decît prin victoria englezilor sau în orice caz prin nezdrobirea Angliei și prin alianța ei cu U.S.A.

La amiază merg la Ministerul de Interne, să văd pe generalul Petrovicescu; pare îmbătrînit și dă impresia că se ferește a vorbi deschis... Îi spun apoi ce impresie rea fac și ce îngrijorare aduc acțiunile de samavolnicie a[le] legionarilor. Răspunde că au fost numai puține incidente ici și colo și fără importanță. Cum fără importanță?, spun eu. Dar cele petrecute la Ambasada polonă, distrugerile asupra casei ocupate de Reed, secretarul

---

[1] La 22 mai s-a semnat Convenția secretă asupra schimbului de armament german contra produse petroliere române, completată cu un *aide-mémoire* la 27 mai. „Pactul petrol-armament" a fost, în primul rînd, consecința prăbușirii Frontului de Vest, care a dus la pierderea alianțelor politice și militare tradiționale ale României și la deplina izolare internațională a țării noastre.

[2] În mai multe rînduri, în jurnalul său generalul Rosetti apreciase că Italia nu va intra în război împotriva Franței și Angliei.

[3] În zilele de 14-16 noiembrie, Antonescu, însoțit de ministrul de Externe, M. Sturdza, Constantin Papanace și alți fruntași legionari, au făcut o vizită la Roma, la invitația lui Mussolini. În cursul convorbirii dintre cei doi dictatori, Antonescu a protestat împotriva Diktatului de la Viena. Atît Mussolini, cît și ministrul italian de Externe, contele Ciano — principali autori, alături de Hitler și Ribbentrop, ai monstruoasei nedreptăți făcute României — nu au împărtășit însă punctul de vedere al lui I. Antonescu.

Legației engleze, dar cazul Perry Clark etc.[1] Da, răspunde Petrovicescu, dar s-au luat sancțiuni severe. Ce sancțiuni, spun eu, lumeni nu știe nimic de ele. Dacă pedepsiți, arătați-o, ca lumea să știe că sînteți stăpîni pe situație. Nu putem arăta că Legiunea e vinovată cînd avem pe șeful ei ca vicepreședinte al Consiliului de Miniștri. Cum, replic eu, cînd Antonescu și Petrovicescu sînt generali activi și în guvern, puteți da la iveală că generali români au fost sau sînt netrebnici, puteți publica [deci] că alții sînt neglijenți sau fură și nu puteți arăta dezaprobare pentru faptele legionarilor?! Mă mir aceasta...

În rezumat, Petrovicescu nu mi-a făcut impresia de a fi la înălțimea situației sale...

27 octombrie... Plec la Brașov. Trenurile întîrziate din cauza manifestației legionare de la Predeal[2]. Privesc la fețele legionarilor ce umplu atît trenurile lor speciale, cît și celelalte. Această privire superficială nu-mi arată suflete dornice de un ideal de bine și de dreptate, [ci]... numai satisfacerea unor apetituri...

28 octombrie... Seara, radio Londra anunță agresiunea italienilor contra Greciei. Acțiune de hoți la drumul mare...

2 noiembrie. Raoul Bossy... trece pe la mine și-mi spune ce a pătimit [ca ministru plenipotențiar la Roma] cu prilejul sentinței [Diktatului] de la Viena. Pînă-n ultimul moment Ciano (cu colaboratorii săi) și Mackensen [ambasadorul hitlerist la Roma] l-au asigurat că nu va fi nici un arbitraj, nici ultimatum. Acum nemții și italienii spun că soluția... e ceva temporar, ca să fie liniște în această parte, dar că conflictul ruso-german nu va întîrzia...

El e mulțumit, după atîtea emoții, să meargă [ca ministru plenipotențiar] la Berna, care e și un centru interesant de informații.

Legația germană, care a închiriat de la Academie localul fostului Minister al Justiției (închiriat pînă acum C.A.M.), instalează într-însul un post de emisiune.

...Belgia, Luxemburgul și Franța...

La dejun am pe Reed, secretarul englez... Reed e într-o fază pesimistă și crede că la finele războiului — oricare ar fi — Anglia nu se va mai ocupa de Europa, ci va forma un soi de unitate politică cu U.S.A., iar centrul Commonwealthului se va muta în Canada. Crede că Germania vrea să transforme România în bază de plecare pentru un atac contra Turciei. Crede că Legația [engleză] va porni în curînd din București și, la întrebarea mea de ce, căci Bucureștiul este acum un excelent centru de informații pentru dînșii, răspunde că prezența legației lor aici servește nemților de pretext pentru a ne cere mereu noi concesii. Parcă nu vor cere ei și fără asta...

3 noiembrie... Lungă convorbire cu Bossy, care vine să mă vadă din nou. Mă întreabă multe, mai ales despre stările din țară. Îi spun cam tot ce e notat în aceste pagini...

Plimbare pînă la Herăstrău. Întîlnit pe [legionarul] Costi Greceanu, noul ministru la Berlin, foarte sigur de succesul său și anunțînd în curînd mari succese diplomatice. Anunță rechemarea lui C. Karadja [din Germania], foarte bun consul, dar frecventînd numai cercuri ostile nazismului (știam asta)...

4 noiembrie... Dejunat cu Lizbeth Știrbey la Athénée Palace; plin de nemți și de nemțoaice.

6 noiembrie... Pentru poimîine se organizează două serii de ceremonii: unele aici, pentru ziua regelui și pentru Ordinul „Mihai Viteazul", altele la Iași, ale Gărzii de fier...

7 noiembrie... Vine Slăvescu, revoltat de chemarea mereu la diferitele comisiuni de anchetă[3]; n-are nimic pe conștiință și comisiunile chiar se miră de chemarea sa, dar e jignit de publicitatea ce se dă chemării sale...

9 noiembrie... Seara, radio [București] anunță intrarea lui M. Cancicov în minister în locul lui Gh. Leon[4]. E o numire bună; poate că va rezista mai mult Legiunei ca Leon.

11 noiembrie. Acum 22 ani a încetat un măcel [primul război mondial], azi e în curs un altul!

---

[1] Într-o notă remisă Ministerului Afacerilor Externe al României, Legația din București a Marii Britanii arăta: „Persoane făcînd parte din poliția legionară au arestat la Ploiești, în ziua de 25 septembrie 1940, pe d-nii Charles R. Brazier, Charles R. Joung, Alfred C. Anderson, John Edward Treecy, d-na Treecy. La 28 septembrie 1940 a fost arestat d-nul Herbert F. Grant, tot la Ploiești, la 1 octombrie 1940, d-nul Perry Clark, la București". Legionarii — avînd concursul mascat al autorităților hitleriste din România — au comis asemenea samavolnicii și împotriva unor cetățeni greci și polonezi.

[2] Pentru a întări psihoza specifică organizațiilor mistico-fanatice și sperînd că în acest fel vor obține simpatii în mase, legionarii au pus la cale o suită de manifestații cu prilejul cărora s-a exacerbat cultul „morții legionare" și al răzbunării. Ei au organizat numeroase procesiuni mortuare (deshumări și reînhumări, parastase, înălțări de troițe etc.).

[3] La 23 septembrie 1940 legionarii din guvern și generalul Antonescu au instituit o comisie însărcinată cu „cercetarea și trimiterea în judecată a celor care au comis crime și delicte cu prilejul acțiunilor politice, începînd din ianuarie 1933". Legionarii au folosit prilejul pentru a se răfui cu adversarii lor politici.

[4] În guvernul constituit la 14/15 septembrie 1940, profesorul Gh. Leon primise portofoliul Economiei Naționale, fiind secondat, ca subsecretar de Stat, de legionarul Corneliu Georgescu. Începînd cu 10 noiembrie, departamentul Economiei Naționale a fost încredințat lui M. Cancicov.

12 noiembrie... Lungă vizită a lui V. Slăvescu. Spune că Antonescu face o greşeală voind a da afară din armată atîţia ofiţeri... Cei ce aleg pe cei de dat afară nu sînt nici ei *à la hauteur* [la înălţime]...

Despre intrarea lui M. Cancicov în guvern observă că nu-şi explică cum, după ce acesta a fost omul fostului rege şi al lui Murdăreanu [Urdăreanu], face acum parte din acest guvern...

Un ţăran de la Slobozia a lămurit astfel cutremurul de alaltăieri [10 noiembrie 1940]: „Se scutură ţara de nemţi!".

14 noiembrie. Italienii încasează insuccese şi distrugeri, ceea ce mă bucură, deşi îmi dau seama că vor putea aduce forţe covîrşitoare în contra grecilor...

23 noiembrie... Radio-Bucureşti a anunţat la 14.30 că Antonescu a aderat, la Berlin, la Pactul tripartit[1]. Nu mă pot lămuri nici de ce, nici ce putem cîştiga prin asta.

24 noiembrie. O notă în *Universul* spune că ceea ce a făcut pe Antonescu să adere la Pactul tripartit este afirmaţiunea că cei ce l-au încheiat şi deci şi cei ce aderă îşi recunosc dreptul la un spaţiu vital. Aceasta ar fi pentru noi evident, între altele toată Transilvania. Dar şi Ungaria a aderat la acest pact şi ea consideră toată Transilvania ca spaţiul ei vital. Cum se împacă aceste două drepturi asupra unui acelaşi spaţiu vital?...

25 noiembrie... D-rul Eftimescu a fost ieri la moşia sa din Buzău. A fost impresionat de pornirea ţărănimii contra legionarilor, cărora le atribuie toate pacostele căzute asupra ţării...

27 noiembrie... [Juristul] Andrei Rădulescu vine să-mi spună că ştie din două izvoare deosebite că astă noapte legionarii au intrat în închisoarea din fortul Jilava (cum? mă întreb) şi au ucis 63 din cei deţinuţi acolo ca preveniţi [reţinuţi] pentru asasinarea legionarilor sub fostul regim. Dacă e adevărat, e grozav, e un act de anarhie... Antonescu ar fi spus că ia măsuri. Dacă nu ia, şi imediat, e anarhie, şi el şi ţara [or să] se ducă de rîpă. Să deie ordine armatei, care va executa orice ordin al său, să dezarmeze pe energumeni şi să ieie imediat măsuri contra celor ce au făcut această crimă...

28 noiembrie... Aseară radio a dat la iveală un comunicat al lui Antonescu foarte franc anunţînd masacrul de la Jilava, dezaprobîndu-l şi anunţînd sancţiuni. Azi dimineaţă s-a repetat şi s-a dat la iveală legea arătînd sancţiunile contra principalelor categorii de blestemăţii şi crime făcute de legionari. E bine, dar trebuie a *aplica* sancţiunile şi *a le da la iveală*.

Chem pe generalul Petrovicescu la telefon şi-l îndemn să *aplice* sancţiunile şi să le deie la iveală. A răspuns că aşa va face...

Vorbesc cu B[arbu] Ştirbey... Îmi spune că circulă zvonul că şi Iorga şi Madgearu au fost ucişi ieri. Zvonul mi se confirmă de V. Slăvescu, informat de cumnata sa, soţia directorului general al Siguranţei [Al. Gr. Ghika]. Merg la V. Slăvescu, care face bine că nu iasă deocamdată din casă. Repetă cele de mai sus şi spune că o sumă de persoane ce se cred ameninţate s-au refugiat la Ministerul de Interne (Argetoianu, Tătărescu etc.). Şi el e de părerea mea că acum situaţia lui Antonescu s-a întărit şi că poate lua măsuri de supunere a legionarilor. De asemenea e de părerea mea că înmormîntarea lui Iorga trebuie făcută cu alai.

Delegaţia [Academiei] se întruneşte şi mă cheamă. Le spun, la cerere, ce ştiu. Rămîn aiuriţi şi nu ştiu ce să facă. Insist ca Motru să ceară imediat audienţă lui Antonescu (ceea ce şi face) şi să-i spună că Academia nu poate în nici un caz să lase ca Iorga să fie înmormîntat ca ori şi ce terchea-berchea. (Dac-aşi fi eu Antonescu aş urma carul funebru ducînd pe Iorga la locaşul de veci...) Lui Brătescu Voineşti, venit la mine, îngrozit de uciderea lui Iorga, îi spun să se ducă şi el la Antonescu să-i vorbească la fel ca Motru...

Ora 15.30. Grozave vremi mai trăim... Aşi fi vrut să însemn cîteva cuvinte despre Iorga; nu pot însă să-mi adun ideile. Un lucru: precum, cu luni înainte de detronarea fostului rege [Carol II] am avut un soi de presimţămînt că aşa se va isprăvi domnia lui nefastă, tot aşa, de trei luni, am avut mereu un presimţămînt despre asasinarea lui Iorga de către legionari.

Motru a fost la Antonescu care a spus că nu se opune ca la cimitir să meargă cîtă lume vrea, dar familia lui Iorga, după dorinţa acestuia, nu vrea să asiste nimeni, nici să trimită flori.

29 noiembrie... Multă lume la mine, căutînd mai ales încurajare (colonelul V. Bianu, G[eorge] Oprescu, Elise Brătianu, aceasta crezînd că cu prilejul înmormîntării [reînhumării] lui Codreanu, mîine, legionarii vor face un masacru general), multe telefoane.

D-na Iorga a revenit asupra hotărîrii sale şi, după comemorarea în şedinţă [la Academie], vom merge cu toţii la ceremonia funebră.

Cînd vine cu corespondenţa la raport, Baiculescu spune că printre legionari (avem şi aici) [între funcţionarii Academiei] circulă următoarele pronosticuri: vor ucide încă 2 000 oameni politici, apoi pe francmasoni şi apoi vor curăţi rîndurile proprii...

La Academie, după-amiază, îngrijorare şi mai ales îngrijorare că nu s-au isprăvit asasinatele. Circulă fel de fel de zvonuri... Cuvîntarea sa [a lui Motru] despre Iorga e mai bună decît mă aşteptam. La cimitir, lume multă...

Text selectat şi note:
Marian ŞTEFAN

---

[1] În zilele de 22-24 noiembrie, însoţit de majoritatea căpeteniilor Gărzii de fier, generalul Antonescu a făcut o vizită în Germania. El a avut convorbiri cu Hitler, Ribbentrop şi mareşalul Keitel. Dictatorul român, declarîndu-se „gata să lupte cu arma în mînă împreună cu puterile Axei", a semnat documentele de aderare la Pactul tripartit, pecetluind astfel înglobarea ţării noastre în blocul politic şi militar al statelor aflate sub hegemonia Germaniei hitleriste.

Memorii inedite

DOI GENERALI ÎȘI AMINTESC

În cadrul pregătirii cotiturii istorice de la 23 August 1944, Partidul Comunist Român, forțele social-politice coalizate pe platforma luptei antifasciste au luat în mod prioritar în calcul starea de spirit antihitleristă a maselor populare și a armatei, care creștea permanent în lărgime și adîncime, atingînd, în primăvara și vara anului 1944, intensitatea maximă. Pe acest fond, armata s-a transformat treptat într-o componentă de bază a forțelor rezistenței antifasciste a românilor. În amplul și complexul proces desfășurat se remarcă atitudinile, pozițiile și acțiunile concrete ale generalilor și ofițerilor patrioți din organele superioare ale comandamentului militar, care, în forme extrem de variate, și-au manifestat dezacordul cu conducerea politică a statului, ostilitatea profundă față de armata hitleristă, îngrijorarea pentru soarta țării, dorința și decizia de a contribui la salvarea națională. Unii dintre ei au fost antrenați în acțiuni directe, ca urmare a legăturilor stabilite de Partidul Comunist Român, a influenței exercitate de personalități din conducerea celorlalte organizații din Frontul Patriotic Antihitlerist, din Blocul Național Democrat, din cercurile Palatului regal. Astfel, o serie de cadre superioare, printre care generalii Constantin Sănătescu, șeful Casei militare a regelui, Constantin Vasiliu-Rășcanu, comandantul Corpului 5 teritorial, Constantin Anton, șeful de stat major al Inspectoratului General al Jandarmeriei, colonelul Dumitru Dămăceanu, șeful de stat major al Comandamentului Militar al Capitalei, au lucrat nemijlocit cu reprezentanții Partidului Comunist Român în vederea pregătirii militare a insurecției. Acțiunii i s-au raliat, de la început sau pe parcurs, generalii activi Mihail Racoviță, Iosif Teodorescu, Constantin Niculescu, Ilie Crețulescu, Titus Gîrbea, generalii în rezervă Gheorghe Mihail, Victor Dombrovschi, coloneii Emilian Ionescu, Valeriu Șelescu, Gheorghe Zamfirescu, Radu Rusescu, cărora li s-ar putea adăuga încă numeroase nume. Alți generali și ofițeri, cu importante funcții de răspundere, s-au înscris pe direcția principală pe care o indicau interesele fundamentale ale patriei în mod independent de forțele organizatoare ale actului crucial de acum treizeci și cinci de ani.

În a doua dintre categoriile menționate se rînduiește și generalul de corp de armată Ilie Șteflea, fost șef al Marelui Stat Major, între 20 ianuarie 1942 și 23 august 1944. El a înlocuit în acest post pe generalul Iosif Iacobici, demis de mareșalul Ion Antonescu pentru că și-a creat „preocupări" la care nu avea „dreptul" și, în schimb, a „neglijat pe cele obligatorii". Dar și noul titular avea să-și creeze preocupări asemănătoare. Contactul cu ansamblul realităților, analiza și interpretarea acestora, operate personal, ca și prin intermediul organismelor specializate din subordine, l-au determinat pe generalul Șteflea să adopte o conduită în flagrantă opoziție cu politica Germaniei naziste privitoare la forța militară română, conduită convergentă însă, în multe privințe, cu obiective majore urmărite de mișcarea de rezistență.

Nutrind convingerea intimă că războiul era pierdut pentru Germania, generalul Șteflea și-a propus să întreprindă tot ce depindea de el pentru a cruța armata română, pentru a o sustrage de la dezastrul spre care era împinsă și a o conserva în vederea apărării patriei. Generalul Șteflea a înfățișat de nenumărate ori situația grea a armatei române, a denunțat cu vehemență samavolniciile săvîrșite împotriva ofițerilor și soldaților români de către Wehrmacht, s-a opus multor cereri și pretenții ale acestuia, a evitat colaborarea cu organele politice naziste și a avut dese altercații cu cele militare ale germanilor, a răspuns apostrofelor lui Antonescu, inclusiv prin înaintarea demisiei în două rînduri (7 august 1942 și 23 aprilie 1944).

Acționînd din inițiativă proprie, generalul Șteflea a reușit să ferească de ororile războiului hitlerist cîteva sute de mii de ostași români, trimițînd pe front cît mai puțini și retrăgînd de acolo cît mai mulți, a vegheat la întărirea marilor unități și unități din interior, spre a dispune de capacitatea necesară în con-

fruntarea pe care o intuia ca inevitabilă pentru eliberarea părții de Nord-Vest a României, smulsă din trupul țării prin Diktatul de la Viena.

Atitudinea generalului Ștefleа este pusă în evidență, pe de o parte, de nemulțumirile frecvent exprimate de Antonescu la adresa activității Marelui Stat Major, de antipatia nedisimulată a căpeteniilor hitleriste față de persoana aflată în fruntea acestui for militar (ilustrată, printre altele, și de faptul că generalul Ștefleа a fost singurul șef de stat major dintr-un stat „aliat" căruia nu i s-a conferit „Crucea de fier"), iar, pe de altă parte, de aprecierile pozitive emanate chiar în acea vreme din tabăra antifascistă.

Sînt revelatoare în acest sens mai multe emisiuni ale postului de radio „România liberă" al emigrației comuniste române din U.R.S.S. asupra concluziilor trase de generalul Ștefleа în urma unei inspecții efectuate pe teatrul de operații. „Comandamentul german — se spunea în emisiunea din 26 ianuarie 1943 — s-a sesizat de raportul generalului Ștefleа, șeful Marelui Stat Major român, făcut cu ocazia inspecției sale pe front. În acest raport, generalul Ștefleа și-a exprimat indignarea sa față de situația în care se află trupele noastre de pe front și a cerut mareșalului Antonescu să nu mai trimită alte divizii. Protestul generalului Ștefleа a găsit mai mulți aderenți printre ofițerii de stat major." A doua zi, comentînd discuțiile de la Legația germană din București asupra aceluiași raport și încercarea ministrului plenipotențiar Killinger de a provoca îndepărtarea șefului Marelui Stat Major al armatei române, postul de radio citat lansa apelul: „Domnilor ofițeri, nu permiteți nici o lovitură contra generalului Ștefleа..."[1].

O sinteză a activităților care definesc conduita generalului Ilie Ștefleа în funcția de șef al Marelui Stat Major este cuprinsă într-un memoriu întocmit de el la 15 martie 1945, relativ la trecerea în poziția de retragere prin Înaltul decret regal nr. 312 din 10 februarie 1945, memoriu din care reproducem cîteva fragmente[2].

În continuare punem la îndemîna cititorilor unele secvențe din memoriile inedite ale generalului (r) Titus Gîrbea, care se referă la primăvara și vara anului 1944. Întors în țară din misiunea ce avusese în Germania, după o scurtă ședere la comanda unei brigăzi, lui Titus Gîrbea i s-a încredințat conducerea unei misiuni militare române de legătură, reprezentînd Marele Stat Major pe lîngă O.K.W. (Înaltul comandament al forțelor armate germane) și O.K.H. (Înaltul comandament al armatei germane de uscat). Aflînd de noua lui misiune, și avînd vechi raporturi de serviciu, generalul Constantin Sănătescu a obținut de la el o serie de date deosebit de utile pentru pregătirea militară a insurecției. După fiecare vizită făcută în Germania, Titus Gîrbea s-a întîlnit, în secret, cu C.Sănătescu, comunicîndu-i ceea ce interesa conducerea mișcării insurecționale: măsurile preconizate de comandamentul suprem hitlerist, cu privire la preîntîmpinarea și zădărnicirea unei eventuale defecțiuni a României, aspecte ale stării de spirit din conducerea militară germană, precum și ale situației Wehrmachtului în zona Frontului de Sud-Est. În plus, după rapoartele pe care le prezenta lui Ion Antonescu, generalul Gîrbea îi împărtășea generalului Sănătescu reacțiile dictatorului.

Relatările din paginile ce urmează contribuie la înțelegerea mai cuprinzătoare a complexității momentului în care a avut loc evenimentul memorabil de la 23 August 1944, dezvăluie și pe această latură multitudinea de factori pe care Partidul Comunist Român i-a luat în considerare și i-a folosit, relevă încă o dată capacitatea de organizare de care a dat dovadă eroicul partid al comuniștilor români, în acel moment de răscruce al istoriei naționale.

General-maior Constantin ANTIP

Șeful Marelui Stat Major rezistă presiunilor Wehrmachtului

General ILIE ȘTEFLEA

La 20 ianuarie 1942 am fost numit șef al Marelui Stat Major și abia după o lună, la 26 februarie 1942, am luat cunoștință de conținutul acelei scrisori [din 5 ianuarie 1942, prin care I. Antonescu promitea noi trupe pentru acțiunile din Cotul Donului].

Inițial, am convins pe fostul Conducător al Statului că în primăvara anului 1942 nu mai putem trimite pe front nici o divizie din interior, din cauză că diviziile suferiseră prea mari pierderi pînă la Odessa și aveau nevoie de timp îndelungat pentru refacere. Ulterior, am prezentat fostului Conducător o serie de sinteze informative asupra armatei ungare, din care rezulta clar că nu trebuie să mai trimitem alte divizii pe front, fiindcă ne expunem să rămînem în interior cu un număr de mari

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1967.

[2] Textul pe care-l reproducem respectă originalul. Întreruperile sînt marcate prin trei puncte, iar cuvintele introduse de noi prin paranteze drepte. Titlul și subtitlurile aparțin redacției — *n.r.*

① Din cronica luptei revoluționare a maselor muncitoare, în frunte cu P.C.R., împotriva ofensivei capitalului și a primejdiei fasciste: **Grivița 1933**.

② Întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste a deschis drumul participării României la războiul antihitlerist, marcat de un considerabil efort material și uman. Tabloul pictorului M. Rusu evocă un moment sărbătoresc: **Întoarcerea soldaților de pe frontul antihitlerist**

③④ Imagini ale noilor transformări din patria eliberată: **Pentru pîine** și **Reconstrucție,** compoziții de Spiru Chintilă

unități mult mai mic decît avea la acea dată Ungaria.

Fostul Conducător al Statului n-a admis necesitatea de a păstra forțe în contra ungurilor, pe motiv că nu vor îndrăzni să ne atace atîta timp cît armata germană va fi puternică. În cele din urmă am prezentat fostului Conducător un plan de campanie în contra Ungariei, din care rezulta clar că dacă mai trimitem trupe din interior pe front, ungurii vor rămîne atît de puternici și superiori nouă, încît, în cazul că ne vor ataca, vom fi nevoiți să părăsim întreg Ardealul și să ne retragem pe Carpați. Pe acel plan, fostul Conducător a pus rezoluția: «Este ridicolă lucrarea întocmită de Marele Stat Major. Toți se vor întreba: Acesta este creierul Armatei?».

În urma acestei rezoluții, prin raportul nr. 9 am cerut să fiu înlocuit la șefia Marelui Stat Major. La raportul meu am primit răspuns prin generalul Pantazi, fost ministru de Război, că: «Sîntem în război și Conducătorul Statului vă va înlocui la șefia Marelui Stat Major cînd va crede nimerit...».

Toată stăruința pentru a salva cît mai mult...

A trebuit să rămîn la șefia Marelui Stat Major, hotărît să pun toată stăruința pentru a salva cît mai mult, dacă nu voi putea tot.

Ajutat de:

— Generalul Mardare Socrat, fost subșef al Marelui Stat Major la compartimentul organizare, mobilizare și dotare;

— Generalul Borcescu [Enache], fost șeful Secției I (organizare și mobilizare) și de

— Colonelul Nestorescu, șeful Secției IV (dotare), am procedat în modul următor:

— numai în formă, întocmind situații false, am trans-

Forțele insurecționale zădărnicesc atacul hitlerist asupra Bucureștilor. În imagini: *tehnică de luptă inamică distrusă de armata română și de formațiunile de luptă patriotice* (fig. 13, 14, 15)

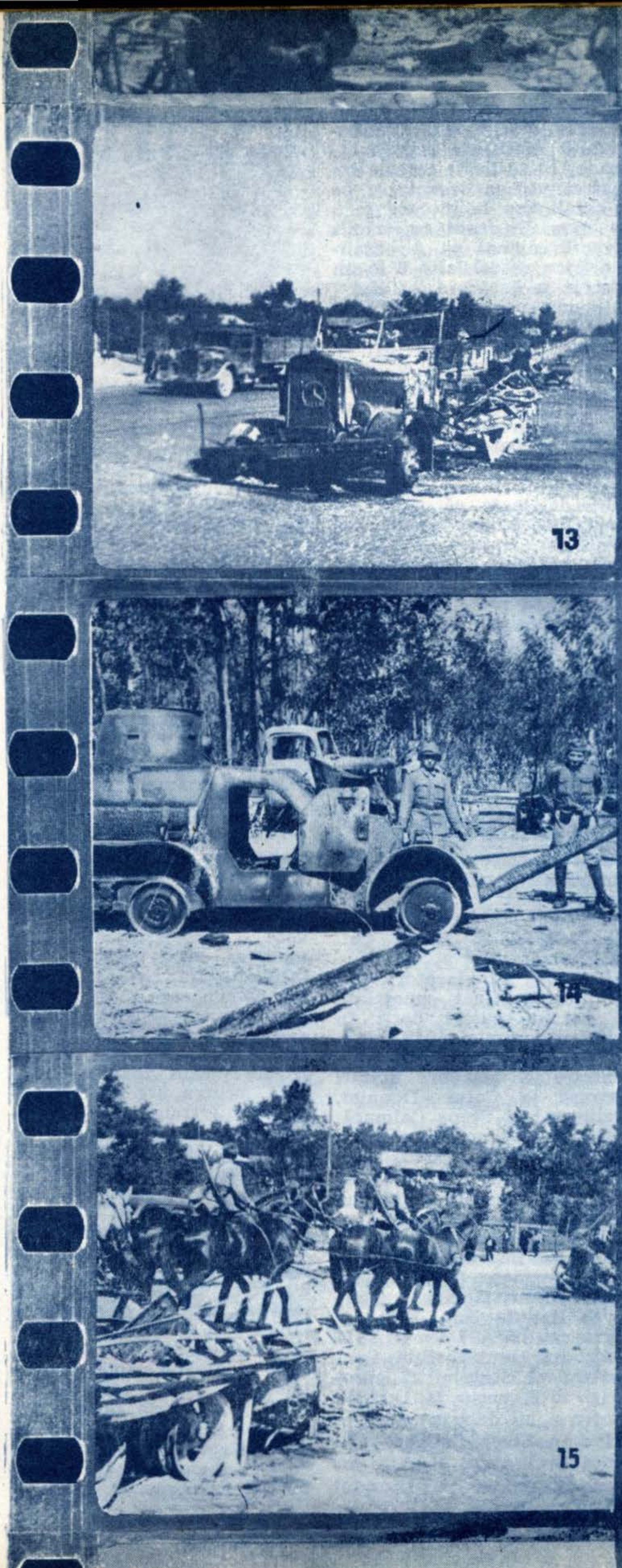
13

14

15

format toate diviziile de infanterie în divizii uşoare, reducîndu-le efectivele la 6 batalioane. În realitate însă le-am păstrat vechea organizare pe 9 batalioane luptătoare şi 3 de marş. Pe front am trimis diviziile numai cu 6 batalioane, iar pe celelalte 6 le-am păstrat în ţară;

— am mai oprit în ţară toată artileria diviziilor de dublură (D.25, 26, 27, 31, 32 şi 35), jumătate din artileria de munte, majoritatea artileriei grele, precum şi comanda unui divizion de artilerie şi cîte o baterie de fiecare divizie plecată pe front;

— am pretextat că diviziile, destinate să plece pe front în primul eşalon, aveau mari lipsuri, pe care e necesar să le completăm cu materiale de la diviziile ce ar fi urmat să plece în al doilea eşalon, reuşind astfel să păstrăm în ţară toate diviziile ce ar fi trebuit să formeze eşalonul al doilea, care n-a mai plecat.

Procedînd astfel am putut cruţa 120 000 ostaşi, prin trimiterea pe front a primului eşalon numai cu jumătate de efectiv şi 100 000 ostaşi prin păstrarea eşalonului al doilea în ţară. În fine, am cruţat o mare cantitate de armament şi echipament, cu care am refăcut diviziile distruse după dezastrul din Cotul Donului şi Stepa Calmucă...

Fostul Conducător al Statului n-a luat cunoştinţă de aceste cruţări decît în primăvara anului 1943, cînd, prezentîndu-i planul de reorganizare a marilor unităţi distruse la Cotul Donului, Stalingrad şi Stepa Calmucă, a trebuit să-i prezint şi posibilităţile de realizare.

La 13 august 1942, am fost informat de către ataşatul militar român la Berlin, asupra modului cum intenţionează Înaltul Comandament german (O.K.W.) să întrebuinţeze trupele române de la Est de Bug. Prin raportul nr. 310 197 din 15 VIII 1942, am cerut fostului Conducător al Statului să aprobe o intervenţie la O.K.W. pentru a nu duce trupele române în Stepa Calmucă (direcţia Stalingrad) şi să le folosească numai pe litoralul

Ilie Şteflea

Mării Negre şi în Caucazul de Vest. La raportul meu, fostul Conducător a răspuns cu ordinul nr. 93 din 19 VIII 1942 în care mă acuză de defetism, afirmă că: «pentru cîştigarea războiului va merge oriunde» şi-mi dă sfatul «să văd lucrurile prin secole, nu prin moşteniri egoiste!».

Desfăşurarea ulterioară a operaţiunilor mi-a dat totală dreptate...

După acest dezastru [este vorba despre bătăliile din Cotul Donului, Stalingrad şi Stepa Calmucă, unde — datorită încăpăţînării Comandamentului german şi refuzului lui Antonescu de a lua în considerare propunerile făcute — armata română a înregistrat mari pierderi] am început lupta cu mareşalul Mannstein, care avea sub ordine trupele noastre şi care, susţinut de O.K.W., urmărea să oprească pe cei 320 000 ostaşi români înapoia frontului, pentru urgentă reorganizare şi întrebuinţare în luptă. Printre măsurile luate de mareşalul Mannstein, spre a împiedica plecarea trupelor române de pe front, a fost dispoziţiunea dată trupelor germane de a nu le mai hrăni.

În această situaţie, am luat măsura ca toţi ostaşii luptători să fie evacuaţi în ţară ca bolnavi, cu trenurile sanitare şi cu trenurile ce se întorceau goale de pe front. Spre a nu afla comandamentele germane de această măsură, am trimis ofiţeri din Marele Stat Major care să comunice verbal şi direct tuturor comandanţilor de mari unităţi, procedeele de folosit pentru reuşita evacuărilor.

Prin aceste măsuri, numai prin centrul de deparazitare Tighina au trecut 135 000 ostaşi, evacuaţi ca bolnavi...

În toamna anului 1943, cînd s-a rupt legătura pe uscat între Crimeea şi ţară, m-am dus cu avionul în Crimeea şi am văzut pe teren situaţia în care se găseau trupele noastre.

Toţi ofiţerii din Crimeea cu care am vorbit îşi dădeau seama că ruperea frontului în Peninsula Kerci şi, mai ales, în gîtul Perekop de către forţele U.R.S.S. ar constitui un dezastru pentru trupele româno-germane din Crimeea. Cu toate acestea ruperea frontului era pe cît de periculoasă, pe atît de posibilă, din cauză că în Crimeea erau trupe insuficiente şi mai ales nu existau decît 47 tunuri de asalt, incapabile să intervină pe cele două direcţiuni excentrice: Kerci şi Perekop.

În această situaţie grea, nu exista decît o singură scăpare: trupele şi materialul din Crimeea să fie succesiv evacuate pe calea aerului şi pe mare, înainte de a se produce atacul în forţă al armatei U.R.S.S.

Am raportat situaţia şi propunerile fostului Conducător al Statului şi, după ce am obţinut aprobarea, m-am dus la O.K.W. şi am cerut în scris evacuarea trupelor din Crimeea.

Din nenorocire nici la prima intervenţie, nici la cele următoare Hitler n-a vrut să cedeze, pretextînd la început că va lua ofensiva din capul de pod Nicopoli [Nikopol] şi va despresura trupele din Crimeea, iar mai tîrziu, că motive strategice (dominaţia Mării Negre) şi politice (neutralitatea Turciei) îl împiedică să evacueze Crimeea.

Văzînd că nu se pot scoate marile unităţi şi materialul din Crimeea, din cauză că toate mijloacele de transport erau în mîna germanilor, am redus efectivele trupelor române din Crimeea de la 110 000 la 64 000 oameni, cu toate protestele comandamentelor germane interesate, cruţînd astfel 46 000 ostaşi români...

Cu cine veți merge...?

Bătăliile desfășurate între 19-23 August 1944 în Moldova și în Basarabia pot fi numite bătăliile armistițiului, fiindcă, de la început, deplasarea diviziilor în Moldova pe linia Tg. Neamț-Dealul Mare Sud Iași s-a făcut cu scopul de a păstra această linie pînă la încheierea armistițiului.

Fostul Conducător al Statului ducea tratative pentru încheierea armistițiului înainte de luna martie 1944, deci înainte de a ajunge trupele U.R.S.S. la frontiera noastră. Colonelul Traian Teodorescu, fost atașat militar la Ankara, pe care l-am chemat de mai multe ori din ordinul fostului Conducător al Statului pentru a primi instrucțiuni, m-a ținut la curent cu mersul tratativelor.

Frontul a fost totuși rupt și dezastrul s-a produs înainte de încheierea armistițiului. Frontul a fost rupt înainte de încheierea armistițiului în primul rînd din cauză că fostul Conducător al Statului căuta condiții și garanții pe care nu le-a putut obține. Frontul a fost rupt înainte de încheierea armistițiului, din cauză că fostul Conducător al Statului, după dorința Comandamentului german și contrar cererii mele, a hotărît să degarnisească de trupe puternica poziție de pe Dealul Mare (la Sud de Iași) și să ducă rezistența pe înălțimile de la Nord de Iași.

Prin raportul nr. 5/23 IV 1944, am protestat documentat în contra acestei hotărîri și am cerut să fiu înlocuit de la șefia Marelui Stat Major. În acel raport arătam categoric... că «am siguranța absolută că acest cap de pod Iași nu va ține»... La 20 august 1944, după patru luni, s-a petrecut exact după cum am prevăzut: capul de pod Iași n-a ținut...

După ruperea frontului, am primit ordin, în ziua de 23 august la ora 18, să iau comanda Armatei a 4-a, care avea sub ordine cinci corpuri de armată din șase cîte erau angajate în Moldova și Basarabia.

În această calitate, începînd din noaptea de 23/24 și pînă în seara de 29 august, prin activitatea desfășurată, am dovedit cred, tuturor, că am fost generalul țării și al M.S. Regelui, iar nu al fostului Conducător al Statului.

Astfel, în noaptea de 23/24 august, înainte de a primi ordin de încetare a ostilităților de la noua conducere a Statului, postul de comandă al Armatei a 4-a de la Bacău a fost înconjurat de care de luptă germane...

Sub amenințarea carelor de luptă, generalul de armată [general-colonel] Friessner [comandantul Grupului de armate «Ucraina de Sud»], prin intermediul colonelului Ivănescu, ofițer de legătură, m-a întrebat la telefon:

— «Cu cine veți merge, cu mareșalul Antonescu sau cu guvernul de rebeli?».

Am răspuns: «Voi merge cu țara și cu M.S. Regele».

Tot în noaptea de 23/24 august, înconjurat fiind și amenințat de carele de luptă germane, am dat ordin telefonic celor cinci comandanți de corpuri de armată (C. 1, 4,5,6 și 7) să înceteze ostilitățile și să înceapă retragerea. Deci, în noaptea de 23/24 august, am executat, cu cinci șesimi din armata română, primul pas către armistițiu «încetarea ostilităților».

În zilele următoare (24-29 august) am deschis armatei drum, prin lupte, atacînd rezistențele opuse de trupele germane și am dezarmat coloanele germane întîlnite, inclusiv coloana comandată de generalul Gerstenberg, acela care și-a călcat cuvîntul bombardînd Bucureștii, pe care l-am trimis sub escortă la București...

[După o parte expozitivă a faptelor și realităților războiului, generalul I. Șteflea se oprește asupra unor procedee pe care le-a utilizat pentru a se opune satisfacerii pretențiilor Wehrmachtului.]

Situații strict secrete

M-am opus totdeauna la satisfacerea cererilor germane făcute contra intereselor țării și ale armatei.

Am ascuns tot timpul Înaltului Comandament german adevărata situație materială a armatei române. La Secția IV din Marele Stat Major am avut totdeauna două serii de tabele cu situația materială a armatei: o serie de tabele cu adevărata situație, care se păstra strict-secret și nu era arătată autorităților germane și o altă serie cu situația materială mult redusă, special întocmită pentru autoritățile germane.

Am luat această măsură:

— pentru a avea în țară rezerve de material de război necunoscute autorităților germane;

— pentru a consuma pe front muniția fabricată în Germania, păstrînd astfel muniția fabricată în țară;

— pentru a refuza trimiterea de trupe pe front, pretextînd că nu avem cu ce le dota.

La Marele Stat Major, Secția IV, se găsește întreaga documentare din care se vede precis că prin aceste procedee am reușit să stocăm o mare cantitate de material de război, necunoscută autorităților germane, cu care trupele noastre:

— au luptat contra trupelor germane din țară, după 23 august;

— au apărat frontierele contra atacurilor germano-ungare pînă la sosirea armatelor U.R.S.S. și

— luptă de peste șase luni, cu 14 divizii, în contra armatelor germano-ungare...

Am determinat Înaltul Comandament german să schimbe pe generalul Hauffe, șeful Misiunii militare germane în România [corect — șeful statului major al misiunii], care, cu ajutorul instructorilor germani, organizase un serviciu de spionaj la toate comandamentele și regimentele din țară. Generalul Hauffe a fost un mare sprijinitor al legionarilor, a fost o brută care căuta prin toate mijloacele (exagerări și minciuni) să stoarcă din țară cît mai multe produse și să ducă pe front cît mai multe trupe române. În ziua de 14 ianuarie 1943, am prezentat la O.K.W. un document (copia la Marele Stat Major și la fostul Cabinet militar al Conducătorului), în care am arătat

purtarea total lipsită de sinceritate a generalului Hauffe...

Armata română din 1944 a fost incomparabil mai puternică decît cea pe care o aveam la începutul anului 1942, cînd am luat în primire şefia Marelui Stat Major.

Marele Stat Major, sub conducerea mea, a urmărit continuu şi a reuşit:

— să reducă contribuţia noastră pe front şi

— să organizeze în interior o armată puternică.

Contribuţia noastră pe front a fost redusă, după cum am arătat în paragrafele precedente, cu cei 566 000 ostaşi pe care i-am oprit de a merge pe front sau i-am tras de pe front.

Pentru a arăta valoarea acestei reduceri, cred necesar să compar efectivul cruţat de a merge pe front, cu pierderile pe care le-a avut armata noastră de la începutul războiului şi pînă la terminarea campaniei în contra U.R.S.S. Aproape toată lumea crede că noi am pierdut în acest război cam 700 000 oameni. În realitate timp de 3 ani şi 2 luni, adică de la 21 iunie 1941 şi pînă la 19 august 1944, cînd au început în Moldova şi Basarabia bătăliile armistiţiului, noi am pierdut 201 267 ostaşi şi anume 62 871 morţi, din care: 2 762 ofiţeri, 1 483 subofiţeri şi 58 626 trupă şi 138 396 dispăruţi din care: 3 051 ofiţeri, 2 729 subofiţeri şi 132 616 trupă... În numărul total de 201 267 pierderi nu intră răniţii care au fost recuperaţi.

Această comparaţie între ce s-a cruţat şi ce s-a pierdut cred că evidenţiază realizările Marelui Stat Major, cu toate greşelile de conducere şi cu toate dezastrele în care au fost aruncate trupele noastre...

Prin camuflările arătate în paragrafele precedente (situaţii false, materiale ascunse etc.), am reuşit să organizăm în interior o armată puternică.

Astfel, în august 1944, înainte de a începe bătăliile armistiţiului am avut:

— 29 divizii operative, din care 5 în interior şi

— 29 divizii de recruţi.

Iată care era o parte din dotarea diviziilor operative din 1944, în comparaţie cu cele din anul 1942:

În 1942 o divizie de infanterie avea: 461 arme automate; 102 aruncătoare de bombe; nici un tun anticar şi nici un mijloc special anticar care să distrugă carele grele.

În 1944 divizia de infanterie avea:

3 076 arme automate; 172 aruncătoare de bombe; 18 tunuri anticar grele; 138 aruncătoare de grenade anticar şi 1 431 rachete anticar.

Toate aceste ultime trei mijloace erau capabile să distrugă orice car de luptă greu.

În afară de sporirea armamentului, a carelor de luptă şi a tunurilor de asalt, diviziile de infanterie au avut în 1942 numai şase batalioane, iar în 1944 au fost organizate şi mobilizate pe nouă batalioane. Diviziile de recruţi aveau 6 batalioane şi 4 baterii.

Cele 29 divizii de recruţi, cu cele 5 divizii operative aflate în interior şi cu cei 23 000 elevi viitori ofiţeri şi subofiţeri aflaţi la şcoli:

— au luptat cu succes în contra trupelor germane aflate în ţară;

— au apărat frontierele după 23 august împotriva atacurilor germano-ungare, pînă la sosirea grosului forţelor U.R.S.S.;

— au luptat pentru dezrobirea Ardealului şi

— luptă şi acum în Ungaria şi Cehoslovacia.

Întîlniri cu generalul Sănătescu

General TITUS GÎRBEA

4 martie 1944. M-am prezentat la Marele Stat Major cu multe informaţii culese despre atmosfera apăsătoare din Germania. Mi s-a cerut să plec la Tîrgu Jiu pentru a prelua comanda Brigăzii 18 artilerie; am fost avertizat că, după întoarcerea apropiată a lui Antonescu din Germania, voi primi o altă misiune. Mi s-a comunicat înălţarea la gradul de general.

Înainte de plecarea la Tg. Jiu l-am revăzut pe generalul Constantin Sănătescu, care avea acum funcţia de mareşal al Palatului regal; întrevederea a fost scurtă şi formală. Relaţiile mele cu acest general erau vechi, de peste 20 ani, lucrînd sub ordinele sale sau în calitate de colaborator; ele s-au sprijinit întotdeauna pe încredere şi consideraţie reciprocă.

14 martie. Am fost chemat telegrafic la Bucureşti. Mi s-a cerut să predau comanda brigăzii. A doua zi. m-am prezentat generalului Ilie

Șteflea, șeful Marelui Stat Major, care mi-a comunicat că vor fi reorganizate legăturile dintre comandamentele supreme român și german, în care scop voi conduce un stat major de legătură, ce va avea relații directe cu O.K.W.și O.K.H.

15 martie. La Palat, la generalul Sănătescu. M-a întrebat pe îndelete de cele văzute în Germania. Mi-a cerut cît mai multe amănunte despre armata și Comandamentul german, despre mersul ostilităților, ca și despre starea de spirit a populației. I-am formulat cît mai precis informațiile cerute.

16 martie. La Misiunea militară germană din București am aflat de la generalul Alfred von Gerstenberg vești despre situația din Ungaria și vizita lui Horthy în Germania, pe care le-am împărtășit generalului Sănătescu la Palat. Sănătescu a fost mult mai atent la cele ce îi spuneam. Cu această ocazie l-am întrebat ce relații are cu conducerea militară germană și cu diplomații naziști din București. Mi-a răspuns că nu vorbește limba germană și nu are nici un fel de legături cu cei în cauză. Am opinat că ar trebui să-i cultive; în calitatea sa de mareșal al Palatului i-ar fi foarte ușor să aibă contacte dese cu ministrul Germaniei la București, Manfred von Killinger. Cît privește generalii, mi-am permis să-i sugerez să-i abordeze pe generalul Erik Hansen, șeful Misiunii militare, și pe generalul Alfred von Gerstenberg, șeful Misiunii aero care, în plus, era membru influent în partidul nazist. I-am propus să-și ia un adjutant care cunoaște bine limba germană și care să-i servească drept interpret. Generalul Sănătescu mi-a apreciat sugestiile și le-a dat curs.

17-18 martie. Am avut o nouă întrevedere cu Șteflea și cu generalul Socrat Mardare, subșeful Marelui Stat Major, care mi-au comunicat că Antonescu urma să plece din nou în Germania; pînă la întoarcerea acestuia va fi organizat statul major de legătură, misiunea mea urmînd să fie precizată ulterior.

Întîlnire cu Sănătescu, căruia i-am împărtășit veștile proaspete de pe frontul românesc, culese de la Marele Stat Major. Mi-a spus că știa aceste lucruri și, pe neașteptate, mi-a afirmat că va trebui să reacționăm, pregătindu-ne pînă nu este prea tîrziu. Mi-a subliniat situația grea a lui Antonescu, care nu va mai putea stăpîni multă vreme lucrurile. A devenit foarte animat și m-a întrebat dacă, după atîția ani de dictatură nazistă și pierderi în război, nu este posibil ca poporul german să răstoarne regimul hitlerist. I-am răspuns că am constatat unele animozități în armata germană și mai ales între trupele regulate și cele S.S.; acestea din urmă sînt urîte de popor, conștient că forțele S.S. sînt instrumentul teroarei hitleriste. Dar nu am constatat simptome care ar putea duce la răsturnarea regimului nazist. În situația actuală, Germania se află pe marginea prăpastiei.

Sănătescu a relevat că noi nu vrem să împărtășim destinul Reichului nazist. Atunci, am adăugat că noi trebuie să ne rupem de alianța cu Germania nazistă pentru a nu fi atrași în vîltoarea uriașei sale prăbușiri. La care, Sănătescu a replicat că, pentru aceasta, trebuie să acționăm, și încă repede, pînă nu este prea tîrziu.

24 martie. După ce am lipsit cîteva zile din Capitală pentru a preda comanda brigăzii la Tîrgu Jiu, am revenit în București. Seara am avut o lungă convorbire cu Sănătescu, la el acasă. Mi-a povestit în amănunt starea foarte grea din Nord-Estul țării, panica populației provocată de retragerea dezordonată a trupelor germane. Mi-a adăugat nemulțumirile crescînde din Transilvania, precum și cele din rîndurile muncitorimii din întreaga țară. În concluzie, fără a preciza vreun termen, mi-a spus că trebuia să se pună capăt acestor stări de lucruri, care se vor înrăutăți rapid. I-am comunicat că azi dimineață refuzasem, în fața generalului Mardare, misiunea de a conduce statul major de legătură român cu O.K.W. Cînd a auzit, Sănătescu a exclamat: „Nu! Nu! Trebuie să primești; mai bine tu decît altul, fiindcă tu ai anumite convingeri care s-au verificat". După care, mai grav ca de obicei, mi-a spus cam așa: „Te cunosc de mult; nu uit ce mi-ai povestit în 1939 și nici acum doi ani despre capcana în care am intrat". Apoi, m-a întrebat răspicat: „Mai păstrezi aceleași convingeri?". I-am răspuns afirmativ.

După o lungă tăcere mi-a mărturisit că, acum, cînd țara a devenit cîmp de luptă, nu mai putem aștepta. Mi-a precizat că regele este hotărît să ne desprindem de Germania și a adăugat că anumite cercuri politice se organizează într-o mișcare de rezistență; pretutindeni mocnește nemulțumirea.

Am ieșit din rezerva de pînă atunci și i-am spus că poate conta pe mine. Ne-am despărțit noaptea tîrziu.

25 martie. Înainte de amiază am fost chemat la generalul Șteflea, care mi-a dat instrucțiuni asupra misiunii mele de legătură. După masă, Antonescu mi-a repetat că va trebui să lucrez cu O.K.W., mai ales cu feldmareșalul Wilhelm Keitel și ajutoarele sale. Mîine voi pleca în Germania.

29 martie. Imediat ce am revenit în București, seara tîrziu, am avut o scurtă întrevedere cu generalul Sănătescu.

30 martie. Dimineața, m-am înfățișat generalului Șteflea, căruia i-am dat raportul. M-a trimis la mareșal. Acestuia i-am prezentat un raport scris cu rezultatele primelor contacte în Germania. Am subliniat că s-ar putea ca naziștii să fi pregătit un plan de ocupare militară a României.

6 aprilie. Înainte de amiază am revenit la București, cu avionul, împreună cu delegația germană din partea O.K.H., condusă de generalul

Eduard Wagner, şeful Direcţiei aprovizionării şi administraţiei armatei germane.

8 aprilie. Activitatea intensă cu delegaţia germană nu mi-a permis să-l întîlnesc decît azi pe generalul Sănătescu. L-am informat pe larg asupra ultimelor hotărîri ale O.K.W., care a decis ca generalul Ferdinand Schörner [numit în funcţia de comandant al armatelor de pe Frontul de Sud-Est] să preia în subordinea sa Misiunea militară germană, condusă de generalul Hansen, şi să răspundă de întreg teritoriul României; rămîneau mai departe sub conducerea directă a O.K.W. numai misiunile aero şi navală.

15 aprilie. Întîlnire cu generalul Sănătescu. În discuţia avută l-am informat despre îngrijorarea care mergea pînă la teamă, observată de mine la O.K.W. şi O.K.H., în legătură cu perspectiva debarcării anglo-americane în Vest.

27 aprilie. După ce am fost plecat opt zile în Germania am revenit la Bucureşti unde am găsit o atmosferă şi mai apăsătoare, accentuată de continuarea, tot mai intensă, a bombardamentelor anglo-americane.

2 mai. Am avut o lungă întrevedere cu generalul Sănătescu, pe care nu-l mai văzusem de două săptămîni. L-am informat pe larg asupra depresiunii morale şi pesimismului care domnea în rîndul unora dintre vîrfurile de la O.K.W. şi O.K.H. I-am relatat discuţiile avute, în două rînduri, cu generalul Hans Speidel, care urma să fie şef al statului major al Grupului de armate din Vest, comandat de feldmareşalul Erwin Rommel. Speidel considera că germanii au pierdut iniţiativa şi libertatea de manevră pe toate fronturile, fiind obligaţi la o defensivă asemănătoare cu cea din ultima parte a primului război mondial. Aprecierile lui denotau nemulţumire, dezamăgire, pesimism. I-am redat apoi lui Sănătescu convorbirea avută la 20 aprilie la Berchtesgaden, cu generalul-colonel Heinz Guderian, inspector general al blindatelor, pe care îl cunosc din 1938. Era în conflict cu generalul Karl Zeitzler, şeful Marelui Stat Major al O.K.H. Guderian şi-a exprimat neîncrederea în „armele secrete". Apoi, mi-a spus el, cu un aer de îndoială, va mai fi timp pentru punerea lor la punct? Pustiitoarele bombardamente anglo-americane, a încheiat Guderian, reduceau treptat potenţialul de război al Germaniei.

Făcînd un bilanţ al contactelor avute în Germania în ultima vreme, i-am subliniat generalului Sănătescu îngrijorarea şi pesimismul în creştere în eşaloanele conducerii superioare a armatei naziste.

12 iunie. Din nou în Bucureşti, după o lipsă de aproape două săptămîni. La prînz, am prezentat un raport verbal asupra misiunilor îndeplinite în Germania, la Marele Stat Major, apoi către seară, în faţa lui Antonescu.

13 iunie. Întrevedere cu generalul Sănătescu, căruia i-am făcut o lungă expunere asupra celor constatate în Germania. Debarcarea în Normandia, care avusese loc la 6 iunie, înrăutăţise şi mai mult situaţia naziştilor. Generalul Warlimont, şeful Direcţiei operaţii a O.K.W., vizibil obosit şi deprimat, aprecia şi el situaţia ca serioasă, mai ales că începuse şi ofensiva sovietică pe Frontul din Nord. Ceea ce-mi dăduse mai mult de gîndit — i-am subliniat acum lui Sănătescu — fuseseră informaţiile cu privire la România. Generalul Buhle, de la O.K.W., referindu-se la sabotajele din industria românească, m-a ameninţat că, dacă acestea vor continua, germanii vor fi nevoiţi să ia măsuri speciale. O.K.W. va întări paza şi efectivele de poliţie germană în zona petroliferă, deoarece carburanţii sînt o problemă vitală pentru Wehrmacht.

Ceea ce m-a îngrijorat cel mai mult au fost aluziile generalului Zeitzler, şeful Marelui Stat Major al O.K.H., în convorbirea din 11 iunie. Vorbind despre măsurile dure luate împotriva Rezistenţei franceze, generalul nazist mi-a spus că, pe viitor, oriunde se vor petrece acte de sabotaj, se va proceda cu maximă severitate ca în Italia şi în Iugoslavia. Aluzia sa privea, desigur, România, unde se produseseră sabotaje, mai ales în zona petroliferă.

1 august. I-am adus la cunoştinţă lui Sănătescu că Antonescu s-a hotărît să vorbească cu Hitler. Despre Friessner [noul comandant al Grupului german de armate „Ucraina de Sud", pe care cu cîteva zile mai înainte îl considerase mai slab decît predecesorul său, Schörner], mi-am schimbat părerea. El nu s-a declarat mulţumit nici de diplomaţii şi nici de generalii germani aflaţi la noi. Sînt informat că situaţia i se pare nesigură, atît pe front cît şi în spatele frontului. Afirmaţiile mele l-au făcut atent pe Sănătescu; regele fiind absent, îi va înştiinţa pe cei care acţionează pentru ieşirea României din război. La despărţire, l-am anunţat că voi pleca în Germania cel mai tîrziu la 3 august. Dacă în discuţia dintre Hitler şi Antonescu se vor lua decizii importante, care să privească desprinderea României de Germania, iar pregătirea mişcării noastre trebuie dusă la capăt, mă voi întoarce imediat în ţară.

16 august. Seara am avut o lungă convorbire cu generalul Sănătescu căruia i-am relatat detaliat întîlnirea dintre Hitler şi Antonescu, ce avusese loc în Prusia, la 5-6 august.

I-am prezentat în continuare generalului Sănătescu pretenţia lui Friessner de a i se încredinţa comanda tuturor trupelor române şi germane, inclusiv a unităţilor aero germane şi a celor româneşti de pe teritoriul ţării, ceea ce risca să pericliteze mişcarea de desprindere de Germania. Este adevărat, cererea lui Friessner n-a fost acceptată de Hitler, dar nu este exclus ca, pînă la urmă, acesta să obţină cîştig de cauză. Cu aceasta ne-am despărţit, spunîndu-i că, a doua zi, voi zbura din nou în Prusia, la O.K.H.

22 august, ora 6.30. I-am telefonat generalului Sănătescu dis-de-dimineaţă şi acesta m-a chemat la el acasă. L-am pus la curent în cele mai mici detalii cu situaţia. Sosisem în ţară de ieri dar, cum Antonescu era pe front la Bacău, la Armata 4 română, fusesem acolo pentru a-i transmite ultimele ştiri din

Germania, după dezlănțuirea ofensivei sovietice din 20 august. I-am relatat lui Sănătescu discuția avută cu Antonescu pe 21 august, ora 17. Germania nu va trimite nici măcar un soldat, toate rezervele fiind îndreptate spre Polonia sau alte zone ale Frontului de Est. La O.K.H., generalul Guderian mă încredințase că Hitler hotărîse să nu fie luate nici un fel de trupe germane din Bulgaria și Iugoslavia.

23 august. Dimineața, la Marele Stat Major, l-am văzut pe generalul Sănătescu într-o discuție cu colonelul Paul Leonida, care conducea Secția operații, și cu generalul Enache Borcescu; convorbirea se purta în legătură cu niște pregătiri. M-am retras fără să aflu despre ce era vorba. Am trecut pe la Misiunea militară germană, dar generalul Gerstenberg era plecat. La Legația germană am aflat că atașatul militar, generalul Spalcke, se afla pe front.

Seara, m-am dus la masă la familia farmacistului sas Prall; fiul său îmi fusese subaltern și revenise cu mine în țară.

Aici am auzit la radio proclamația regelui în care se anunța cererea de armistițiu către puterile coaliției antihitleriste.

25-26 august. În noaptea de 25, tîrziu, au venit acasă doi ofițeri, cu ordinul de a fi condus la generalul Sănătescu, acum prim-ministru. Începuse a se lumina de ziuă — 26 august — cînd am ajuns în Gara Pasărea. Aici, într-un vagon-salon, am fost prezentat primului-ministru și noului șef al Marelui Stat Major, generalul Gheorghe Mihail.

După a doua întîlnire, în aceeași zi, cu primul ministru și cu șeful Marelui Stat Major, generalul Mihail m-a anunțat că voi primi o misiune importantă, aceea de a comanda un detașament special, cu misiunea de a înainta rapid prin Tîrgoviște, peste Muntele Păduchiosu, pentru a intercepta retragerea germanilor pe Valea Prahovei spre Transilvania.

Prizonieri germani capturați de forțele insurecționale (fig. 16, 17); *bucuria eliberării scoate în stradă mii de locuitori ai Capitalei* (fig. 18)

Conviețuire, conlucrare și înțelegere frățească

PATRIA COMUNĂ, ROMÂNIA

În rîndul forțelor progresiste din țara noastră care au luat poziție hotărîtă și deschisă împotriva fascismului, a politicii de forță și dictat a statelor agresoare, s-au aflat și numeroși reprezentanți ai naționalităților conlocuitoare.

Ferenczy György **(1901-1967) a făcut parte din acea pleiadă a intelectualității progresiste maghiare din România care, în perioada dintre cele două războaie mondiale, a militat pentru conviețuirea, conlucrarea și înțelegerea frățească dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, pentru apărarea integrității și independenței României, împotriva revizionismului propagat de cercurile horthyisto-fasciste, pentru pace și înțelegere între toate popoarele. El a semnat atît în presa română cît și în aceea de limba maghiară din țara noastră mii de articole scrise în acest spirit.**

În perioada în care își făcea studiile la Budapesta a colaborat la ziarele Uj Rivrek **(Știri noi) și** Pesti Naplo **(Însemnări pestane). În 1919 a revenit la Cluj, devenind redactor al ziarului** Keleti Ujsàg **(Gazeta de Est). Cu intermitențe a fost o perioadă îndelungată corespondent al mai multor gazete străine din Iugoslavia, Cehoslovacia, Austria etc. A editat mai multe ziare și reviste, printre care, timp de aproape un deceniu, săptămînalul** Kimondom **(O spun răspicat). În toamna anului 1935, în orașul Sf. Gheorghe, a început să tipărească ziarul** Igazszág **(Adevărul).**

Cu acel prilej, Ferenczy i-a trimis lui N. Titulescu o telegramă prin care îl asigura că ziarul va face totul pentru „a dezvolta o colaborare frățească în interesul înfloririi patriei noastre comune" între poporul român și cetățenii de origine maghiară. Ministrul de Externe i-a răspuns: „Sînt foarte mișcat de sentimentele exprimate și vă mulțumesc pentru ele. Urez spor la muncă noului dv. ziar, pentru ca, pus în slujba acestor sentimente, să ajungem la fericirea patriei comune, România...".

Pe lîngă articole, Ferenczy a publicat și cîteva studii servind aceleiași cauze. Iată ce scria în studiul Ez az Igazszág **(Acesta este adevărul), publicat în 1937, la Satu Mare:** „În acest studiu, m-am ocupat pe larg de originea poporului român și de drepturile istorice în baza cărora stăpînește pămîntul Ardealului...; studiul meu l-am scris pe baza surselor exclusiv maghiare și germane. Adevărul este că în Europa Centrală și Răsăriteană... încă înainte de Cristos, în sec. IV, trăia un popor viteaz și brav: poporul dac. Dacii au stăpînit secole îndelungate pămîntul acesta. Dacii au dus nenumărate războaie, victorioase, cu popoarele barbare ce trăiau în vecinătatea lor; apoi mai tîrziu, au rezistat cu succes un timp expansiunii Imperiului roman... Românii sînt urmașii acestor mari strămoși... Foarte puține popoare, puține națiuni se pot mîndri cu asemenea origine...".

După Diktatul de la Viena, Ferenczy György s-a refugiat din teritoriul cedat Ungariei horthyiste, optînd pentru România. **El s-a stabilit mai întîi la Arad, apoi la București, unde și-a continuat activitatea publicistică pusă în slujba demascării Diktatului și a regimului de ocupație horthyistă instaurat în partea de Nord-Vest a României. Opiniile sale în legătură cu aceste teme au fost expuse pe larg și în două lucrări:** Cluj-Oradea-Satu Mare, a viszontlátásra **(Cluj-Oradea-Satu Mare, la revedere), editată la Arad, în 1940, reeditată în 1941, la București sub titlul** Golgota Transilvaniaban **(Golgota Transilvaniei). În această carte, Ferenczy condamnă cu hotărîre Diktatul de la Viena și ocuparea samavolnică a părții de Nord-Vest a României de către Ungaria horthyistă și își exprimă încrederea în revenirea la patria-mumă a acestui teritoriu românesc.**

Publiciști români binecunoscuți au relevat în coloanele diferitelor ziare și reviste munca meritorie desfășurată de către Ferenczy. În articolul Pentru o minoritate loială, **apărut în** Țara noastră, **la 19 octombrie 1934, Eugen**

Jebeleanu, apreciind activitatea publicistului maghiar scria: „d. Ferenczy György este un maghiar din cap pînă în picioare. Un bun maghiar... Curat, cu conştiinţa sa de maghiar, dar şi cu acea de cetăţean român". De asemenea, Noua gazetă de Vest, din 27 aprilie 1937, nota: „Acţiunea d-sale este un act de curaj pe care noi românii trebuie să-l apreciem şi să-l sprijinim cu toată sinceritatea, din răsputeri... ca pe efortul unui intelectual înţelegător al timpului şi al istoriei."

După Dictatul de la Viena, Universul literar, în numărul din 16 noiembrie 1940, insera un articol al lui Costin Murgescu, din care spicuim: „Înfrăţit cu noi în pătimire, îi dorim d-lui Ferenczy o singură răsplată pentru truda sa, pentru dîrzenia cu care calcă pe drumurile adevărului: de a trăi, alături de noi, bucuria triumfului acestui adevăr."

Alături de alţi intelectuali români, maghiari, germani şi de alte naţionalităţi din ţara noastră, Ferenczy György a luat atitudine hotărîtă şi împotriva practicilor sălbatice ale nazismului. Încă din anul 1933, a editat la Bucureşti, în limba maghiară, în Editura Europa Verlag, un mare pamflet antinazist, care avea drept motto cuvintele: „Antisemitismul este ruşinea secolului". În cele o sută de pagini ale cărţii, autorul demasca prigoana antisemită dezlănţuită în Germania hitleristă.

În paginile ce urmează reproducem un fragment din lucrarea Golgota Transilvaniei (pp. 9-11).

Vasile ŞIMANDAN

Adio Cluj...

FERENCZY GYÖRGY

Într-o minunată zi de toamnă îmi iau rămas bun de la oraşul meu natal. Cu ochii în lacrimi mîngîi o dată amintirile unui trecut fericit, ce-mi revin în minte.

Durerea îmi sfredeleşte inima.

A trebuit să părăsesc Satu-Mare de unde poşta ducea în toate colţurile ţării foaia mea — *Kimondom* — în ale cărei coloane am luptat pentru înţelegerea româno-maghiară, pentru conlucrarea celor două popoare, pentru apropierea lor, în acelaşi timp însă m-am împotrivit cu o făţişă onestitate politicii iredentiste maghiare care se baza pe falsificarea istoriei, m-am opus oricărei încercări revizioniste.

Trebuie să plec din oraşul natal şi las aici mormîntul părinţilor mei.

Trebuie să spun adio Clujului. Mă desparte de el soarta necruţătoare şi cine ştie cînd voi mai putea păşi pe pămîntul lui atît de drag mie.

Mi-e sufletul îndurerat.

Totul mi se pare încă de necrezut. Dacă n-aş vedea sutele de maşini şi de căruţe pline cu mobilă şi lăzi, durerea oglindită pe faţa pribegilor, încă şi acum în ultima clipă aş crede că totul e vis, un vis amarnic, dureros...

Din păcate însă realitatea îngrozitoare este aceea că peste cîteva zile graniţa va trece de-a lungul dealului Feleacului, oraşul meu natal va fi un teritoriu ocupat, iar eu trebuie să plec. Să plec, dar încotro? Nici eu nu ştiu. Să caut un nou cămin de unde doar gîndurile îmi pot zbura către oraşul plin de comori şi unde numai în vise voi putea revedea acest oraş unde tare fericit am fost...

Mă resemnez şi cu fruntea sus merg mai departe pe calea cea nouă. Trecutul m-a călit, căci şi luptele mele de pînă acum au fost un lung şir de încercări. Eu însă şi în trecut le-am privit cu calm deoarece eram convins de faptul că Dreptatea este de partea mea.

Am ţinut prelegeri. Am scris cărţi. Am redactat publicaţii. Cu viu grai sau în scris, întotdeauna am afirmat că ungurii din Transilvania şi înainte de război au fost în minoritate, iar sub români păturile largi ale oamenilor muncii maghiari erau complet mulţumite cu soarta lor.

Naţionalităţile au trăit ca cetăţeni români cu drepturi depline, într-o totală libertate, la reforma agrară le-a revenit pămînt, conversiunea i-a eliberat de povara apăsătoare a datoriilor şi aveau o soartă mult mai bună decît a muncitorilor de dincolo care şi azi duc o viaţă de iobagi pe latifundiile oligarhice de multe mii de iugăre.

M-am considerat întotdeauna un secui care luptă pentru o conlucrare paşnică a popoarelor care trăiesc în România, dar în acelaşi timp ca cetăţean român cinstit, loial, am înfierat munca de subminare pornită împotriva unităţii teritoriale a patriei noastre şi m-am opus mişcărilor iredentiste.

Cu ochii înlăcrimaţi, cu inima însîngerată spun adio ora-

ținutului meu natal și cu toiagul pribegiei în mînă o pornesc ca să lupt mai departe pentru Adevăr, pentru reînviere.

Mașina noastră a pornit. Încet, se cațără pe culmea Feleacului. Încă o privire în urmă. Acolo se întinde, la picioarele noastre, panorama splendidă a mîndrului oraș, pentru ca după cîteva minute să se piardă în depărtare...

Cluj, Dumnezeu cu tine!

Îmi iau rămas bun de la tine, dar nu pe vecie.

Oricît de întunecat ar fi cerul, odată și odată tot se luminează.

Va mai străluci odată, din nou, soarele deasupra Clujului. Nici în aceste momente grele de încercări nu e voie să ne pierdem curajul...

Convingerea mea fermă este că degeaba dincolo e sărbătoare.

Va veni ziua cînd voi putea așeza din nou o coroană pe mormîntul părinților mei, cînd din nou voi putea spune o rugăciune lîngă sicriul marelui poet român Octavian Goga, cînd voi putea revedea Oradea, Satu-Mare și celelalte localități ocupate ale Transilvaniei.

Va veni ziua cînd se va lumina cerul deasupra Clujului care din nou va putea strînge în brațele lui aceste mulțimi de pribegi, cînd după atîtea încercări și dureri zorile Dreptății vor răsări din nou.

Cluj! La revedere!

Ne vom întoarce...

(3 septembrie 1940)

Istoria își va spune cuvîntul

GUSTAV ZIKELI

Gustav Zikeli s-a născut la 25 iulie 1876, în orașul Bistrița, într-o familie de meseriași. Tatăl său era cizmar, dar se ocupa și cu agricultura. Tînărul Gustav a învățat meseria de tipograf în tipografia lui Karl Orendi din Bistrița.

După ce își termină ucenicia, în 1894, pleacă în străinătate și se stabilește la Berlin, unde rămîne pînă în 1905. Aici, desfășurîndu-și activitatea printre muncitorii tipografi, ia contact cu mișcarea socialistă și desfășoară o intensă activitate în rîndurile sindicatelor.

Sub influența ideilor socialiste, după reîntoarcerea în orașul natal, Gustav Zikeli devine membru al Partidului Social-Democrat din Ungaria și un înfocat propagandist al ideilor de dreptate socială și de combatere a exploatării. Ca ziarist și tipograf, el folosește presa pentru demascarea politicii de asuprire a naționalităților din monarhia austro-ungară și pentru dreptul la autodeterminare. În decembrie 1918, el a salutat unirea Transilvaniei cu România pe baze democratice.

După 1932, sub semnătura sa, apar mai multe articole prin care demască caracterul antiuman al fascismului și Gărzii de fier, supune unei critici severe programul grupărilor profasciste.

Pentru atitudinea sa antifascistă și antihorthyistă, Gustav Zikeli a fost mereu supus unor anchete, amenințat cu internarea în lagăr și obligat, în ultima instanță, să renunțe, în 1940, la propriul său ziar.

Deși tipograful și ziaristul Gustav Zikeli în activitatea sa de vechi socialist și antifascist a avut unele greșeli în orientări și aprecieri ale momentului, totuși rămîne un remarcabil luptător pentru interesele clasei muncitoare, pentru democrație și socialism.

Articolul, pe care îl reproducem în traducere, este un virulent pamflet la adresa naziștilor din rîndurile populației germane din Transilvania. Cu un sarcasm necruțător, Zikeli demască duplicitatea ciracilor lui Hitler care, în România, pretindeau că promovează o politică diametral opusă celei practicate la Berlin și Budapesta. Cu un profund simț al răspunderii gazetarul tipograf atrage atenția conaționalilor săi asupra primejdiei pe care o reprezintă pentru ei nazismul — izolarea de masa poporului român și a celorlalte naționalități conlocuitoare. Această clarviziune este cu atît mai remarcabilă, cu cît articolul lui Zikeli a apărut în 1933, în Bistritzer Deutsche Zeitung, **la scurtă vreme după acapararea puterii de către Hitler în Germania, cînd pericolele semnalate se aflau încă în stare embrionară.**

Din textul care urmează au fost omise pasajele referitoare la problemele organizatorice ale comunității germane din Transilvania în epoca respectivă, care ar fi necesitat explicații prea abundente.

Vasile ILOVAN

Nu putem constata că, în ultimii ani, noi [saşii] am trăit chiar în pace laolaltă. Partidul nazist al saşilor din România, născut din Selbsthilfe [Societatea pentru ajutorarea reciprocă] a îndreptat, lună de lună, cele mai tăioase atacuri împotriva conducerii oficiale, ducînd o agitaţie făţişă pentru ideile sale. Populaţia noastră [de naţionalitate germană] a fost astfel orientată unilateral şi aceasta în detrimentul intereselor generale. În ultima sa şedinţă, Volksratul [Consiliul popular săsesc] a hotărît să facă o ultimă încercare de înţelegere cu Selbsthilfe. S-a hotărît ca, în cazul că tratativele vor da greş, adversarul să fie înfruntat în luptă deschisă.

Această hotărîre i-a scos din sărite pe naziști. Într-o cuvîntare programatică, Gauführerul [şeful de ţinut — *Gau* —în limba germană] nou numit în Transilvania s-a ocupat de această hotărîre, apoi un acolit a scris un articol în *Kronstädter Zeitung* pe aceeaşi temă. Citind aceste texte, ne uimeşte cît de nevinovaţi sînt membrii acestui partid. Aproape că îţi mănîncă din mînă. Poziţia lor creştinească îi îndeamnă „să nu urască, ci să iubească. Dacă însă ne sare de gît o fiară, atunci nevoia ne obligă să ne luptăm cu aceleaşi arme".

Volksratul nu a vorbit decît în perspectivă de o luptă făţişă. Dar pînă şi asta nu este deloc pe placul acestor domni.

Dreptul de a ataca, de a minţi şi de a calomnia se cuvine numai naziştilor. Dacă ne apărăm, se cheamă că „le sărim de gît". Nu-i aşa că-i revoltător? Cînd naziştii sînt aşa de paşnici, de patrioţi şi nu doresc altceva decît binele întregii lumi!

Faţă de statul român, ei se declară plini de loialitate. Mişcarea lor nu înseamnă, cică, o ameninţare, ci o întărire a statului. Hotarele României pentru ei sînt sfinte.

Tratatele de pace? Să fie revizuite numai în ceea ce priveşte Germania. Numai că se nimereşte că, chiar în aceste zile, primul ministru al Ungariei a fost în vizită la Hitler şi presa nazistă germană i-a lăudat pe naziştii unguri, pentru că ei au cerut o revizuire a tratatelor de pace şi au aruncat în faţa omenirii lozinca „Nem, nem, soha!". Acum, naziştii noştri vor să ne facă să credem că părtaşilor lor de idei din Ungaria, cu al lor „Nu, nu, niciodată!" nici nu le-ar trece prin minte să revendice Banatul şi Transilvania. Oare de aceeaşi părere să fie şi naziştii unguri?

Naziştii noştri vor, cică, să întărească statul [român]. Ei sînt, cică, credincioşi necondiţionat acestui stat. Credinţa faţă de stat astăzi este un lucru aparte. În Germania, numai naziştii se consideră credincioşi statului, toate celelalte partide sînt socotite duşmane. În Germania, stau în închisori socialiştii, comuniştii şi democraţii, sub acuzaţia de a fi duşmani ai statului; în Austria este tocmai

(Continuare în p. 53)

Pentru ţara în care fiecare se simte acasă

Amplificarea acţiunilor revanşarde ale Ungariei horthyiste, sprijinită de Germania hitleristă şi Italia fascistă, asupra României în vara anului 1940 a trezit îngrijorare şi în rîndurile maghiarilor din Transilvania şi Banat. Semnificativă în acest sens este şi o scrisoare a trei maghiari din Reşiţa: Szabo Bela, Kiss Iosef, Varadi Ferencz adresată cancelarului Hitler, la 28 iulie 1940, în care se cerea să nu se dea satisfacţie pretenţiilor teritoriale horthyiste. În scrisoare se spunea:

„Domnului Adolf Hitler

Cancelarul Germaniei — Berlin

Subsemnaţii, cu deosebit respect rugăm pe domnul Cancelar să binevoiască să ne asculte şi pe noi, cu toate că nu sîntem diplomaţi, ci doar simpli cetăţeni.

Ascultînd postul de radio maghiar, ne-am distrus deja nervii din cauza multor minciuni pe care le transmit zilnic. Noi sîntem mulţumiţi cu actuala noastră situaţie şi nu dorim să fie modificate graniţele. Au trecut deja peste 20 ani de cînd Ardealul a fost alipit României şi aceasta aşa trebuie să rămînă pentru că aşa vrea poporul. Ardealul nu s-a alipit la România în urma Tratatului de la Trianon, ci poporul român şi-a cîştigat acest pămînt la care avea drept, prin luptă şi cu sacrificiul a multor vieţi...

Ardealul este leagănul poporului românesc, pentru că aici s-a născut, or, ungurii sînt originari din Asia. În timpul celor cîtorva sute de ani, cînd Ardealul a fost sub stăpînirea maghiară, au izbucnit nenumărate revoluţii din cauza tratamentului unguresc. În timpul războiului maghiar [1914-1918] părinţii noştri s-au luptat pe front, iar mamele noastre au cerut ajutor pentru că nu aveau ce mînca, soldaţii maghiari au spus că nu sînt bani, dacă copiii nu au ce mînca să-i ducă pe cîmp să pască. De aceea în 1918, cînd părinţii noştri s-au întors nemulţumiţi de pe front, a început tirania fostelor autorităţi imperiale.

Am putea înşira atîtea, încît s-ar putea scrie un roman."

În încheiere, cei trei semnatari cereau Cancelarului german *„să nu admită ca noi să fim smulşi din nou de la această ţară, în care fiecare om se simte acasă."*

Horia BRESTOIU,
Vasile BOBOCESCU

septembrie-octombrie 1944

Oradea,

UMĂR LA UMĂR — COMUNIȘTI ROMÂNI, MAGHIARI ȘI SÎRBI

Prof. ANDREI TRAINIC

Oradea. Septembrie-octombrie 1944. Apropierea armatelor eliberatoare române și sovietice sporește îndîrjirea forțelor fasciste, aflate în retragere. În disperarea lor, hitleriștii și horthyiștii sînt gata să distrugă tot ce a rămas intact în oraș. Un grup de muncitori, în frunte cu comuniștii, înțeleg că trebuie să intre urgent în acțiune, pentru apărarea vieților omenești, a instituțiilor publice, a punctelor strategice, obiectivelor economice și culturale. La 25 septembrie, organizația locală a P.C.R. ia inițiativa creării unor formațiuni patriotice de luptă — constituite din muncitori și din alte categorii de cetățeni români, maghiari și sîrbi — pentru a contracara acțiunile inamicului.

Într-un atelier de pe strada Avram Iancu

Iată cum descrie evenimentele petrecute dr. Tiberiu Papp, unul dintre organizatorii formațiunilor patriotice care au acționat atunci: „În jurul datei de 25-26 septembrie 1944, orașul rămăsese fără pază internă, în completă dezordine. Trupele fasciste se aflau în retragere. Autoritățile civile horthyiste își întrerupseseră activitatea. Majoritatea funcționarilor se refugiaseră în Ungaria, alții în adăposturi sau în pivnițe. În aceste condiții, comuniștii — printre care unii erau membri de partid încă din 1928 — strînși într-un atelier de pe strada Avram Iancu, au elaborat un plan de acțiune. Ei au fixat obiectivele principale ale luptei și locurile de adunare. La 25 septembrie, toate forțele de care dispunea organizația de partid din oraș au fost mobilizate. Comuniștii au organizat mai multe formațiuni patriotice de apărare a unor puncte de mare importanță din orașul ce trebuia eliberat. O grupă a împiedicat aruncarea în aer a Palatului telefoanelor, minat de către hitleriști, o formațiune patriotică a vegheat la securitatea sediilor P.T.T., al uzinelor de apă, al uzinei electrice, alți comuniști au zăgăzuit prădarea de către fasciști a cazărmilor, părăsite în pripă de către armatele horthyiste refugiate. O altă subunitate a formațiunilor patriotice activa la poarta principală a ghetoului părăsit; «locuitorii» lui fuseseră trimiși încă din iunie în lagărele morții".

Din mărturiile participanților la apărarea orașului reiese că formațiunile patriotice erau formate dintr-un nucleu de circa 50 oameni instruiți de către comuniști, în jurul cărora s-au strîns încă 200-250 cetățeni din oraș, români, maghiari și cîțiva sîrbi,

Silviu Andrei

Nicolae Raicovici

Tiberiu Papp

uniți în lupta împotriva dușmanului comun.

Un capitol distinct al rezistenței orădene îl constituie activitatea antifascistă desfășurată la Primărie de către Silviu Andrei, Nicolae Raicovici și Tiberiu Papp. Primul și ultimul erau funcționari acolo, iar Raicovici — meseriaș. Este de remarcat compoziția națională a acestui grup: un român, un sîrb și un ungur, luptînd umăr la umăr contra fascismului. Munca de organizare le revenea lui Silviu Andrei și Nicolae Raicovici; Tiberiu Papp se ocupa mai ales de asigurarea pazei Primăriei.

Pentru a întîrzia unele distrugeri preconizate de inamic, comuniștii orădeni au inițiat tratative cu Ștefan Porkolab, un sublocotenent cu tendințe democratice, dintr-o unitate militară ungară, aflată pe Calea Aradului. La 25 septembrie 1944, în urma atacului armatelor eliberatoare, îndreptat în direcția Oradei, autoritățile horthyiste s-au retras din oraș. Pentru menținerea ordinii și securității bunurilor obștești, s-a format un colectiv — sub conducerea directă a lui Silviu Andrei — ai cărui membri au primit arme din magazia de armament părăsită de fosta poliție horthyistă. Un grup format din trei comuniști, E. Bene, D. Gabriș și O. David, a multiplicat texte și a difuzat foi volante care chemau pe soldații unguri la încetarea războiului: „Soldați, refuzați continuarea luptei împotriva armatelor eliberatoare române și sovietice! Nu plecați pe fronturile de luptă! Predați-vă eliberatorilor!". Vechi militanți ai P.C.R., ca Moise Floruțău, Dumitru și Teodor Sabău ș.a., au depus o susținută activitate de propagandă și de agitație antifascistă. Sub influența activității lor, zeci de soldați au dezertat din rîndurile armatei horthyiste.

Gruparea de la Primărie a conlucrat strîns cu forțele care acționau în celelalte zone din oraș. T. Papp a pus la dispoziția comuniștilor, care conduceau acțiunea, toate mate-

rialele solicitate: tabelul nominal al funcționarilor, adresele importante, schițele unor obiective etc. În sediul Primăriei se găseau ascunși Alexandru Czövek și Francisc Tecsi, amîndoi vechi militanți ai Partidului Comunist Român căutați de mult de Siguranța horthyistă.

În dimineața zilei de 28 septembrie, Armata 6 germană, însărcinată cu executarea unei ofensive dinspre Oradea și Gyula (Ungaria) spre Salonta, a declanșat o contralovitură. În zona Oradea au atacat trupe ungare, sprijinite de tancurile și aviația germană. În aceeași zi, în clădirea Primăriei au pătruns din nou jandarmii horthyiști. Tiberiu Papp n-a mai avut timp decît să trimită vorbă „să fugă cum pot" lui Tecsi și Czövek, care se refugiaseră în pivnița imobilului. „Cum porțile erau păzite, nu ne-a rămas decît o singură scăpare: să spargem — cu niște tîrnăcoape găsite în adăpost — pereții pivniței Primăriei, care o despărțeau de pivnița casei vecine, de pe actuala str. Leontin Sălăjan nr.5. Așa am și făcut, reușind să scăpăm de la o moarte sigură", își amintește Francisc Tecsi.

Între timp, trupele eliberatoare care împresurau orașul au făcut unele schimbări de tactică. Văzînd că fasciștii au adus întăriri serioase, îndeosebi în artilerie grea, spre a evita sacrificiile umane mari și distrugerea orașului, ele se pregăteau ca, printr-o manevră, să pătrundă în oraș prin altă parte decît aceea de unde erau așteptate de hitleriști. Pînă la executarea acestor mișcări au trecut cîteva zile, timp în care autoritățile fasciste, reîntoarse, și-au făcut de cap. A început acțiunea de capturare a membrilor gărzilor patriotice și, în special, a comuniștilor. Toți cei bănuiți au fost arestați, schingiuiți, unii împușcați în locuințele lor sau pe stradă. Publicistul Elemer Jakabovits — recent decedat, la vîrsta de 81 ani — mărturisea următoarele: „În primele zile după eliberarea orașului, m-au chemat vecinii mei din str. Brăilei nr. 16 ca să forțăm împreună ușa de la spălătorie, de unde venea un miros fetid. Cînd am deschis-o, tabloul a fost îngrozitor; șase cadavre de militari, unul peste altul, în sînge închegat, emanînd un miros insuportabil. Ancheta a constatat că moartea se produsese cu șase-șapte zile în urmă, deci cu patru-cinci înaintea eliberării orașului, ca pedeapsă pentru dezertare din armata fascistă."

Cu numai trei-patru ore înainte de eliberare

Cei trei organizatori ai gărzilor patriotice, Silviu Andrei, Nicolae Raicovici și Tiberiu Papp, au fost arestați unul după altul și duși în beciurile poliției, unde vreo cinci-șase detectivi și cîțiva polițiști în uniformă i-au bătut crunt, în timp ce le cereau lista partizanilor comuniști. Pe Tiberiu Papp l-au confruntat cu Silviu Andrei și cu Nicolae Raicovici, ambii schingiuiți, fără dinți, cu vînătăi pe față și pe corp.

Încă din anii anteriori, Silviu Andrei era urmărit de poliție pentru curajoasa sa activitate antifascistă. Împreună cu alți luptători antifasciști, el a desfășurat o activitate plină de riscuri pentru a salva sute de oameni urmăriți de autorități din motive rasiale, naționale sau politice. În lunile aprilie și mai 1944, de exemplu, Silviu Andrei, cu ajutorul țăranilor din satul Alparea, județul Bihor, și al unor cetățeni din Oradea, a organizat și a condus nemijlocit trecerea clandestină a frontierei provizorii — fixate prin Diktatul de la Viena — a sute de cetățeni români. De la intrarea horthyiștilor în Oradea, curajosul patriot a fost arestat de trei ori, bătut și schingiuit. Cînd nu era arestat, era obligat să se prezinte periodic în fața unui organ special al poliției maghiare. Fiul său își amintește că, tatăl său fusese, în acei ani, deținut și schingiuit nouă zile în arestul poliției, apoi trimis în lagărul din Püspökladány, rezervat românilor. După trei luni și jumătate de internare acolo, el s-a reîntors cu o boală incurabilă.

La 6 octombrie 1944, mai mulți polițiști au venit la locuința lui Silviu Andrei, l-au băgat într-o mașină și l-au dus la poliție. Soția lui Silviu Andrei, Aurelia Andrei Stănoiu, azi pensionară, își amintește că percheziția a ținut peste două ore. Apoi l-au luat cu ei pe Silviu, iar înainte de plecare au rupt fotografia familiei în mai multe bucăți, urlînd că atîta o să-i rămînă de la Silviu Andrei.

În ziua de 7 octombrie 1944, Silviu Andrei, N. Raicovici și T. Papp au fost trimiși în fața Curții marțiale de front a horthyiștilor, pe care autoritățile au adus-o la Oradea, de la Băile Felix, unde funcționase pînă atunci. Dezbaterile s-au ținut în secret. S-a dat citire rechizitoriului procurorului militar. Cei trei au fost acuzați că au organizat forțe de partizani, cu scopul de a ataca din spate trupele germane și maghiare aflate în retragere. Au fost audiați doi martori în stare de ebrietate, foști oameni de serviciu la Primărie...

Toți cei trei conducători ai mișcării antifasciste din Oradea au fost condamnați la moarte. Sentința criminală a fost pronunțată la 8 octombrie 1944. Pentru salvarea patrioților orădeni s-au făcut mai multe intervenții. Într-o situație relativ mai ușoară s-a aflat Tiberiu Papp, a cărui soție, profesoara Magda Papp, a oținut, în urma mai multor demersuri, ca pedeapsa soțului ei să fie comutată la 15 ani temniță grea. Silviu Andrei și N. Raicovici au fost executați. La numai trei-patru ore după moartea lor, trupele române și sovietice eliberatoare au pătruns din nou în oraș, prin surprindere. Autoritățile horthyiste au fugit, de data asta definitiv. Tiberiu Papp a fost eliberat din temniță de către cetățenii care au invadat închisorile, căutîndu-și rudele, prietenii și tovarășii închiși. El a fost adăpostit de către comuniști la locuința familiei lui Ladislau Szabo, vechi militant al mișcării comuniste.

După eliberarea patriei, rămășițele pămîntești ale celor doi comuniști, căzuți sub gloanțele ucigașilor hitleristo-horthyiști, au fost înhumate într-un loc de onoare, în Cimitirul Rulikovsky. Numele lor au fost date unor străzi din oraș.

Gînduri din depărtare

FAPTA ROMÂNIEI — UN ACT DE JUSTIȚIE

GR. GAFENCU

Născut la București, la 30 ianuarie 1892, Grigore Gafencu a urmat cursurile Facultății de drept din Geneva, obținînd, apoi, titlul de doctor în drept la Sorbona. În anii primului război mondial a luptat ca aviator într-o escadrilă franceză. Pentru curajul de care a dat dovadă — el a condus avionul care în toamna anului 1918 a zburat de la Salonic, peste frontul dușman din Balcani, aducîndu-l la Iași pe Victor Antonescu, ministrul României la Paris, în vederea coordonării reintrării armatei române în lupta împotriva Puterilor Centrale cu ofensiva trupelor aliate ale mareșalului Franchet d'Esperay — a fost decorat cu înalte ordine românești și franceze.

În perioada interbelică, Grigore Gafencu a devenit o personalitate de frunte a jurnalisticii și vieții politice burgheze românești. A fost fondatorul și directorul publicației Revista vremii, **al ziarelor** Argus **— organul de presă al cercurilor de afaceri din România — și al cotidianului de mare tiraj** Timpul. **A fost de asemenea, printre întemeietorii Agenției române de presă** Radio Orient **(Rador). Membru al Partidului Național-Țărănesc, Grigore Gafencu a ocupat funcții de secretar și subsecretar de Stat la diverse departamente în guvernele național-țărăniste din anii crizei economice. La 22 decembrie 1938, într-o perioadă internațională deosebit de grea și complexă, cînd asupra țării noastre plana nemijlocit pericolul nazist și revizionist, i s-a încredințat conducerea Ministerului de Externe.**

Ca ministru al Afacerilor Străine, a elaborat diverse proiecte privind strîngerea legăturilor dintre statele din Sud-Estul Europei pentru apărarea independenței și suveranității lor naționale, în vederea întăririi capacității lor de rezistență în fața pericolelor ce le amenințau, pentru menținerea acestor state în afara confruntărilor dintre marile puteri, din care micile țări aveau numai de pierdut.

Atît timp cît a considerat că evoluția evenimentelor internaționale oferea șanse pentru o politică de rezistență față de Germania nazistă, chiar cu unele concesii de natură economică făcute acesteia, dar păstrînd nealterate atît orientarea tradițională pro-anglo-franceză, cît și scopurile fundamentale ale politicii externe românești — menținerea independenței și suveranității naționale, apărarea integrității hotarelor țării — Grigore Gafencu și-a păstrat postul din fruntea diplomației românești. Dar, la sfîrșitul lunii mai 1940, cînd frontul occidental s-a prăbușit, iar Carol II și șeful guvernului român, Gh. Tătărescu, s-au orientat spre o politică de apropiere de Germania nazistă, Gr. Gafencu și-a prezentat demisia. Puțin mai tîrziu, în august 1940, a fost chemat să reprezinte România în calitate de trimis extraordinar și ministru plenipotențiar pe lîngă guvernul sovietic, tocmai ca o dovadă peremptorie a orientărilor sale în politica externă. Dîndu-și seama de importanța acestui post, el a răspuns favorabil. „Misiunea mea de aici — urma el să-și definească programul cu care guvernul român îl însărcinase în capitala sovietică — va avea scopul să înlăture tot ce pare provizoriu, vremelnic, tranzitoriu în raporturile ruso-române... Mă voi sili să înseninez atmosfera și să dau raporturilor diplomatice, politice și comerciale dintre cele două țări... un caracter statornic".

Reîntors la București în iulie 1941, după declanșarea atacului nazist împotriva U.R.S.S., Grigore Gafencu, după o scurtă ședere în țară, s-a stabilit, în toamna aceluiași an, în Elveția. În perioada următoare a lucrat la redactarea celor două cărți ale sale Préliminaires de la guerre à l'Est **(Preliminariile războiului în**

Est), 1944 și Derniers jours de l'Europe (Ultimele zile ale Europei), 1946 — printre primele încercări ale istoriografiei burgheze pe plan mondial de prezentare a raporturilor internaționale din anii 1938-1941 — și în care fostul diplomat român își susține bineînțeles de pe pozițiile intereselor cercurilor conducătoare teoria sa despre „echilibrul de forțe" în relațiile internaționale. Realitățile existente în lume la sfîrșitul celui de-al doilea război mondial și în special începutul „erei atomice", marcată de dezastrul de la Hiroșima și Nagasaki, l-au determinat să-și schimbe în limitele ideologiei și delimitărilor de clasă această teză susținută în cele două volume. „În ce mă privește — scria el la 26 ianuarie 1946 — nu mă mai împac cu teza «echilibrului» pe care o apăr în cele două cărți ale mele. Dacă aș fi avut timp aș fi scris o prefață închinată acelei «ordini universale» spre care omenirea este silită să tindă în împrejurările de azi". Se gîndea la o ordine internațională fără războaie, la organizarea căreia să participe toate națiunile lumii, indiferent de mărime, la o ordine în care să domnească respectul reciproc și colaborarea între popoare.

În timpul Conferinței de Pace de la Paris din 1946, Grigore Gafencu, împreună cu un grup de foști oameni politici și diplomați români aflați în Occident, a căror activitate era coordonată cu politica din țară a partidelor burgheze (P.N.L. și P.N.Ț.) au înaintat Conferinței cîteva memorii în care expuneau punctul lor de vedere asupra unor probleme românești. Deși pozițiile exprimate erau alterate de o ostilitate nedisimulată față de noul regim, de transformările revoluționare din România, unele puncte de vedere au coincis sau au fost apropiate cu cele ale delegației române, care a criticat sever și cu deplin temei acțiunile acestui grup.

Faptul că Grigore Gafencu care se afla departe de țară nu a înțeles datorită orientărilor sale legate de clasele dominante cursul nou luat de istoria românească, izolarea în care și-a petrecut ultimii ani de viață și împingerea sa într-un impas potrivnic opțiunilor poporului român pentru o nouă societate nu poate modifica acea importantă parte a activității sale patriotice și democratice, ca om politic și diplomat într-una din cele mai teribile crize prin care a trecut țara și lumea în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial.

Grigore Gafencu a murit la Paris, în 1957 în ziua în care împlinea 65 ani.

În cele ce urmează, reproducem cîteva pasaje din Jurnalul său în limba română, aflat în manuscris, cu privire la evenimentele din august 1944 din România. Titlul și explicațiile marcate prin paranteze drepte aparțin redacției.

Ion CALAFETEANU

1944 *23 August...* Trecem prin toate emoțiile, de la cea mai adîncă bucurie, la cea mai chinuitoare frămîntare.

Parisul e liber... Am fost trezit în timpul nopții din somn: [Ionel] Șoneriu [om politic] și [Richard] Franasovici [om politic și diplomat] au aflat, prin agenția „Exchange" că rușii au rupt frontul în România... Ai noștri s-au încăpățînat, cu toate numeroasele și stăruitoarele mele înștiințări, să discute mai departe la Cairo[1], neglijînd pînă la capăt factorul sovietic. În această ipoteză, încăpățînarea lui Maniu și a oamenilor care-l înconjoară ar fi de neiertat. Cu durere mă gîndesc, dar și cu conștiința împăcată, că dosarul meu „e în regulă". Timp de doi ani am stăruit asupra însemnătății decisive a factorului rusesc. Am trimis în țară un memoriu lămurit și categoric în această privință. L-am completat apoi prin numeroase scrisori și mesaje. Cînd, împotriva sfaturilor mele, Maniu și Ică [Mihai Antonescu] au ales calea Egiptului, m-am străduit, deși n-am fost informat de nimic, să îndemn la o cît mai grabnică încheiere [a păcii]. Am fost gata să merg acolo unde va trebui, pentru a urgenta negocierile. Guvernul de la București nu era grăbit și nu mi-a dat asigurările cerute și necesare. Iar Londra mi-a dat, poate la cererea compatrioților din Cairo și Ankara, un răspuns negativ: „Avem deocamdată o cale de negociere". De atunci am căutat, fie direct, fie prin mijlocirea lui [Eduard] Beneș, să atrag atenția lui Maniu că acțiunea de la Cairo nu e totul și că rușii au gîndurile și condițiile lor. Am avut impresia însă că Maniu stăruia în formula Cairo. Avea el, oare, convingerea că va izbuti? Am revenit asupra ideii mele de a preveni un eventual eșec la Cairo...

Seara luăm masa la Geneva cu Șoneriu și [George] Assan [om politic și diplomat]. Ne întoarcem la Castelet. De sus. din grădină, sîntem întîmpinați cu strigăte de nerăbdare. Telefonul ne chema neîncetat. Ne apropiem de casă și aflăm marea știre: România a semnat armistițiul! Antonescu s-a retras. Regele a dat o proclamație către țară, a format un nou guvern, sprijinit de Maniu și [C.I.C.] Brătianu, a rupt legăturile cu nemții și a hotărît ca, alături de Aliați, să elibereze Ardealul. Proclamația afirmă că au fost acceptate condițiile armistițiului și că România va înceta ostilitățile împotriva armatelor sovietice și a Națiunilor Unite.

Sîntem buimăciți de această mare veste, care împlinește toate năzuințele și toate străduințele mele. România a ieșit din cîrdășia nazismului degradator, s-a lepădat de grozava răspundere a catastrofei care răscolește lumea... ea reintră pe făgașul politicii ei tradiționale și unește prezentul cu trecutul său și cu credința ei de țară europeană.

Binecuvîntez pe toți aceia care au avut înțelepciunea și curajul de a rupe legăturile

[1] Tratative purtate în vederea încheierii armistițiului cu Aliații (*Magazin istoric*, nr. 8/1974).

cu Germania hitleristă... şi le doresc tuturor celor care au fost făptaşii eliberării ţării numai bine...

Aflăm că noul guvern a fost format de generalul Sănătescu, şeful Casei militare regale, un prieten al meu de la Moscova, unde el a lucrat timp de şase luni, căutînd să încheie o înţelegere asupra liniei de demarcaţie între România şi U.R.S.S.

Sănătescu e un om cuminte, „antantist" convins, adversar hotărît al tendinţelor mareşalului. La Externe a fost numit Niculescu-Buzeşti, fost director de cabinet al lui Ică. În rest, generali; foarte bine!... Echipa politică: Maniu, Dinu Brătianu, Titel Petrescu şi Pătrăşcanu, coaliţie democratică, de la liberali, pînă la comunişti, inclusiv...

Nemţii s-au grăbit să formeze un contraguvern de gardişti-legionari. Dar ei nu îndrăznesc să publice numele „miniştrilor naţionali...".

24 august... La Londra şi la Washington s-a luat act cu satisfacţie de proclamaţia regelui Mihai...

25 august... Radio Moscova a răspuns proclamaţiei regale printr-o declaraţie oficială: asigurări imediate, asigurări de viitor. Rușii par să fi menţinut condiţiile şi declaraţiile lui Molotov din aprilie. Forma înţelegerii se vădeşte printr-un schimb de declaraţii: nu prin semnarea unui armistiţiu. Pace nu va fi, spun ruşii, decît atunci cînd „inamicul" va fi scos din România: „În aprilie, guvernul sovietic a dat asigurări că nu are nici intenţia de a ocupa vreo parte din teritoriul românesc, nici de a modifica ordinea socială existentă în România, nici de a aduce atingere independenţei României. Guvernul sovietic consideră de o necesitate urgentă să restabilească independenţa României, eliberînd ţara de sub jugul fascist german. Dacă trupele româneşti suspendă operaţiile militare şi voiesc să ducă împotriva germanilor un război de eliberare pentru independenţa României sau contra Ungariei, pentru eliberarea Transilvaniei, armata sovietică este dispusă să-i acorde sprijinul său. Armata sovietică va ajuta deci România, prin toate mijloacele, la împlinirea sarcinii sale de onoare" (Declaraţia oficială a Comisariatului sovietic pentru Afacerile Externe, difuzată de Reuter)...

Un lung interviu pe care l-am acordat corespondentului din Berna al marelui ziar american *Christian Science Monitor* din care însemn unele părţi: „...Sînt unii care cred — poate chiar că nădăjduiesc — ca acestui război să-i urmeze altul. Nu e părerea mea. Nu va fi şi nu trebuie să fie un nou conflict. Datoria noastră internaţională e de a face totul pentru a împiedica stări prielnice războiului...".

26 august... Întîmplările se deapănă atît de repede încît este greu să le mai număr. România a declarat război Germaniei [încă din noaptea de 23 spre 24 august]... Bietul oraş Bucureşti a cunoscut bombele tuturor ţărilor în acest război.

„Trădare"!, spun nemţii la Berlin şi la postul de radio „Donau", unde a reapărut inevitabilul Horia Sima, „şeful guvernului naţional român". De ce „trădare?" Care era natura adevărată a legăturilor dintre Reichul nazist şi România? A fost o legătură impusă prin forţă, acceptată de teamă, susţinută cu convingere de o mînă de gugumani şi de bezmetici, care nu au priceput nimic şi nu au înţeles fenomenul nazist, legătură nesuferită poporului, armatei şi tuturor patrioţilor; legătură care ar fi dus, în mod fatal, la nimicirea şi desfiinţarea ţării, dacă nu ar fi fost tăiată cu spada. Ce n-ar da poporul german el însuşi ca să poată sfărîma lanţul ce-l leagă astăzi de un nebun pornit spre prăpastie...

Primesc, în acest sens, o scrisoare inimoasă de la [diplomatul bulgar, secretar la Legaţia din Berna] Ivan Radeff (sau cum îl numim noi, Radeff I, spre deosebire de noul viceconsul, tot Radeff, nepotul lui Muşanoff [fostul premier bulgar între 1931-1934]). Radeff, îmi scrie, printre altele: „România a făcut un act de curaj... Eu, care cunosc metodele celui de-al III-lea Reich şi ale Gestapoului, ştiu bine că fapta României este un act de justiţie care-i face onoare. Germania a profitat prea mult de slăbiciunea celorlalţi şi a venit timpul revanşei." (Iată adevărul: „Alianţa" cu Germania a fost un act impus de Reich, prin exces de putere. Cînd puterea Germaniei nu mai este în stare să comită excese, legăturile se rup în chip firesc!...)

Radio Londra şi [radio] Washington, ca şi toate ziarele anglo-saxone, preamăresc, cu multă simpatie, importanţa acţiunii româneşti de la 23 august şi îi atribuie un caracter hotărîtor pentru soarta războiului...

Despre România şi Franţa îmi scrie prietenul Jacques Pirenne, istoric belgian: „Vreau să vă spun cît sîntem de fericiţi de a vedea ţara dv. reluîndu-şi locul tradiţional, în rînd cu Naţiunile Unite... Vom putea vedea curînd, sînt sigur, victoria finală şi prăbuşirea Germaniei, aşteptînd să ne devotăm, cu optimism, în slujba reconstrucţiei ţărilor noastre şi a lumii...".

28, 29 şi 30 august. Zile de reculegere, ca după furtună. S-au risipit norii şi s-a luminat cerul. Am convingerea că primejdia de moarte care ameninţa România a fost înlăturată... O lume nouă se va deschide în faţa noastră. Nu cred că mă înşel cînd gîndesc că pentru întregul Răsărit al continentului ceea ce se întîmplă acum în România va avea consecinţele cele mai adînci şi mai de perspectivă.

Documente germane despre 23 August 1944

O ZI BINE DEFINITĂ ÎN ISTORIA RĂZBOIULUI

Dr. MIRCEA MUȘAT,
dr. VASILE ARIMIA

Situația deosebit de complexă în care a trebuit să acționeze Partidul Comunist Român, reușind să realizeze, în primăvara anului 1944, unitatea de acțiune a clasei muncitoare și, pe baza acesteia, coalizarea tuturor forțelor antifasciste într-un front comun de luptă, organizarea și declanșarea, la 23 august, a marii acțiuni insurecționale a poporului român este pusă în evidență și de numeroase documente provenite din surse germane. Deși naziștii posedau în România o puternică agentură de informații, organizarea și declanșarea acțiunii insurecționale, participarea armatei la această acțiune au rămas — datorită atenției cu care a pregătit partidul comunist întreaga operație — necunoscute autorităților antonesciene ca și Germaniei hitleriste.

Documentele pe care le prezentăm relevă — succesiv — dezinformarea organelor hitleriste, surpriza în fața declanșării insurecției și — pe măsura desfășurării ei victorioase — furia și neputința Germaniei naziste de a o stăvili. Documentele vădesc astfel uriașa însemnătate a evenimentelor de la 23 august pentru România, în special, și pentru cursul războiului, în general.

Insurecția — o lovitură surprinzătoare

Iată, de exemplu, ce nota într-un raport din 12 iulie 1944 Karl Clodius, director în Ministerul de Externe german, cu rang de ministru plenipotențiar, șeful delegației germane pentru tratativele economice cu România: „Situația politică internă se caracterizează prin următoarele două elemente contradictorii. Pe de o parte, mareșalul [Ion Antonescu] menține cu strictețe liniștea și ordinea în țară și disciplina militară în armată și este, în aparență, stăpîn și dictator absolut. Pe de altă parte, el nu a reușit să-și creeze în țară o poziție cu adevărat puternică, fundamentată politic. Aparatul administrativ îi scapă din ce în ce mai mult din mînă, deoarece dispozițiile sale parte nu se execută, ci sînt sabotate în mod sistematic, precum și pentru că el nu se hotărăște să intervină energic în problemele decisive. Cea mai mare parte din opinia publică a țării este împotriva lui, din motive fie de politică internă, fie de politică externă. Șefii opoziției politice, adică în primul rînd șefii celor două vechi mari partide (liberal și național-țărănesc) pot acționa destul de fățiș împotriva mareșalului, nu numai în domeniul politicii externe... ci și în domeniul politicii interne."

Clodius își informa superiorii că a discutat această situație cu Antonescu, atrăgîndu-i atenția că Germania „nu poate rămîne indiferentă", dar „mareșalul a contestat totdeauna că situația politică internă ar putea da naștere vreunui pericol".

În raportul său, demnitarul hitlerist, după ce sublinia loialitatea lui Antonescu față de Germania nazistă, făcea referiri la unele nemulțumiri, pe care le-ar fi manifestat șefi ai grupărilor filo-germane pentru faptul că regimul hitlerist n-ar fi fost destul de ferm față de dictatorul român: „Se reproșează adesea guvernului german că, la rîndul său, nu ia măsuri energice pentru a determina o schimbare radicală a politicii interne și, implicit, a celei economice și financiare...". În încheierea raportului se menționa că Antonescu „s-a menținut în general fidel liniei germane în domeniul militar și politic", dar a avut o atitudine criticabilă cu privire la raporturile financiare și economice româno-germane: „Experiența ultimelor două luni — scria Clodius — a confirmat din nou că nu există nici o perspectivă ca mareșalul să-și schimbe fundamental concepția sa în aceste două probleme. Tot atît de puțin ar fi el dispus să-l concedieze pe Mihai Anto-

nescu[1] și să formeze un guvern din adepții hotărîți ai Germaniei, care să imprime un curs complet nou în probleme economice și financiare.

Aceasta fiind situația, nu ne rămîne posibilitatea decît fie să impunem ca pînă acum printr-o presiune permanentă de la caz la caz, cel puțin satisfacerea cerințelor [noastre] cele mai importante pe planul economiei de război, fie să schimbăm complet sistemul de guvernare din România, cu riscul de a provoca, tocmai în momentul de față, zguduirile militare și politice implicate de o astfel de schimbare".

Un alt reprezentant hitlerist, șeful Secțiunii din România a Serviciului de informații al armatei germane, într-o conferință din 16 august 1944, aprecia că situația internă „este ferm în mîna Conducătorului statului. Este adevărat că partidele din opoziție activează continuu, dar această acțiune este de ordin ideologic, fără a fi în stare să producă o răsturnare a regimului actual, opoziția nedispunînd de nici o formație organizată".

După cum se vede, șeful respectivului serviciu de informații hitlerist era foarte prost informat. Cum se știe, la acea dată exista un larg front de luptă, constituit din inițiativa P.C.R., ce-și propunea ca obiective imediate înlăturarea regimului antonescian, ieșirea României din războiul hitlerist și trecerea de partea coaliției antifasciste.

La începutul lunii august, un ofițer german, căpitanul Bergman, privea lucrările mai

[1] În care germanii nu mai aveau încredere din clipa cînd au aflat că luase unele contacte cu Aliații în vederea ieșirii României din alianța cu Germania și ca, anterior, stabilise contacte în același scop și cu contele Ciano, ginerele lui Mussolini și ministru de Externe al Italiei fasciste.

realist. Într-un raport despre starea de spirit dintr-un regiment român de tancuri aflat pe frontul din Moldova, atrăgînd atenţia asupra faptului că „Comandamentul de luptă român din Roman i-a cerut astăzi comandantului local german ca în cîteva ore să-i comunice efectivul exact al trupelor combatante germane", autorul raportului conchidea că „există preocupări îndreptate împotriva aliatului lor german şi s-ar putea ca românii să fie în înţelegere cu duşmanul. Pentru aceasta [acţiunea antigermană] s-ar putea ca momentul hotărîtor să fie foarte apropiat".

Organele hitleriste de informaţii aveau ştiinţă despre existenţa unor formaţiuni de luptă organizate în munţi. Într-un raport din 30 iulie 1944 se menţiona: „Formarea de grupuri înarmate în Munţii Metaliferi, Munţii Cibinului şi Munţii Iazul Morii" şi, totodată, se remarca „o intensificare continuă a propagandei comuniste... [inclusiv] în armata română". Aceeaşi constatare era cuprinsă şi într-un document din 4 august, prin care se atrăgea atenţia Ministerului de Externe german că „... agitaţia comunistă în rîndul muncitorimii creşte continuu. Din aceste motive, în ultimul timp, trupele destinate asigurării ordinii în Capitală au efectuat mai multe exerciţii demonstrative în cartierele mai sărace ale oraşului".

Documentele, atît cele citate, cît şi altele, arată că la jumătatea lunii august 1944, organele de supraveghere şi control atît antonesciene, cît şi hitleriste, dacă reuşiseră să afle unele date despre coalizarea formaţiunilor politice democratice avînd în frunte Partidul Comunist Român, ele n-au reuşit să afle nimic despre pregătirea acţiunii militare. Această concluzie o formula, în septembrie 1944, şi maiorul Ivor Poster din Misiunea militară britanică în România: „Revelator este faptul că întreaga organizare germană din România (Gestapo, formaţiunile de şoc S.S., unităţile poliţiei militare ale Misiunii germane, unităţile paramilitare ale N.S.D.A.P)... nu avusese cunoştinţă de pregătirile pentru lovitura de stat, cu toate că s-a menţinut o largă reţea de supraveghere şi un serviciu de spionaj."

Tocmai de aceea, evenimentele care au avut loc în după-amiaza zilei de 23 august i-au surprins pe conducătorii hitlerişti şi susţinătorii lor.

Noul guvern român trebuie luat în serios

Surprinse de amploarea acţiunilor insurecţionale, forţele hitleriste s-au arătat la fel de neputincioase şi în direcţia stăvilirii luptei poporului român pentru reuşita deplină a insurecţiei, pentru desăvîrşirea eliberării patriei.

În faţa noii situaţii create prin ruperea relaţiilor cu Germania hitleristă şi intrarea României în luptă alături de Aliaţi, conducătorii nazişti au trecut la luarea unor măsuri de menţinere a poziţiilor pe care le deţineau la noi în ţară. Între acestea, încercarea de a găsi comandanţi români de unităţi militare care să meargă alături de ei, ordinul de a fi arestat „guvernul pucist" şi a restabili ordinea, tentativa de a forma un guvern în fruntea căruia să pună o personalitate devotată germanilor şi intervenţia armată pentru înăbuşirea insurecţiei victorioase.

Jurnalul de război al Comandamentului Grupului de armate de uscat „F" este unul din documentele edificatoare asupra precipitării ce cuprinsese pe hitlerişti. „Efectele acestei răsturnări din România asupra situaţiei din Sud-Est nu sînt încă previzibile". Jurnalul consemna în continuare aproape minut cu minut desfăşurarea rapidă a evenimentelor: Ora 23.25 — Apel telefonic al generalului Wilke: „Situaţia în Bucureşti deosebit de serioasă." Ora 23.30 — Convorbire cu generalul V. Grolmann: „Situaţia pe front serioasă." Ora 23.40 — Ordin către Grupul de armate de uscat „F", Comandamentul Superior al Armatei 2 blindate, Comandamentul militar Sud-Est, Comandamentul grupului de marină Sud-Est, Comandamentul de aviaţie Sud-Est, şeful Misiunii militare germane din Bulgaria: „Avînd în vedere evoluţia situaţiei politice din România pentru întreaga sferă de comandă a Comandamentului Suprem Sud-Est, cu acţiune imediată: *alarmă de gradul I.*"

În legătură cu evenimentele ce au avut loc la Bucureşti în ziua de 23 August 1944, feldmareşalul Fr. von Weichs scria în amintirile sale: „În perioada 22-24 august 1944, mă aflam la cartierul general din Prusia Orientală, participînd la discuţiile privind problemele legate de Serbia. În acest timp au sosit ştiri la Înaltul comandament al forţelor armate (O.K.W.) că în România s-a produs lovitura de stat. La Înaltul comandament al forţelor armate, Keitel şi Jodl n-au luat la început în serios informaţiile primite. Totuşi, se bănuia declanşarea în Est a unor mişcări în spatele frontului...". Cînd la ora 23.25 s-a raportat lui Hitler despre schimbarea intervenită în România, ordinul pe care l-au primit toţi factorii de răspundere germani din România a fost de a aresta noul guvern şi a forma imediat un „guvern naţional român", de a restabili situaţia prin orice mijloace şi a lupta contra trupelor sovietice. Fostul ataşat al Misiunii militare germane din România, prinţul Albrecht von Hohenzollern, nota despre ordinul lui Hitler transmis de generalul Jodl în noaptea de 23-24 august: „Ploieştiul şi bazinul petrolifer să fie păstrate cu orice preţ; regele şi camarila să fie imediat puşi sub arest; mareşalul [Antonescu] sau un alt general filogerman să fie numit conducător de stat; orice fel de tratative sau fraternizare cu românii sînt interzise. Cu alte cuvinte — preciza ataşatul militar — lupta împotriva românilor trebuie să înceapă imediat... corpul teritorial german *Bucureşti*, care se ridică la 40 mii de soldaţi, a început lupta pentru cucerirea Capitalei...".

Despre modul cum s-au desfăşurat evenimentele, în continuare alte documente vin să arate că ceea ce se în-

făptuise și începea să fie consolidat de poporul român nu mai putea fi reprimat. „Atacul asupra Bucureștiului ordonat de Führer — se consemna în *Jurnalul de război* al Comandamentului Grupului german de armate «Ucraina de Sud» — nu a avut succes. El s-a lovit de o puternică rezistență organizată și nu a ajuns decît pînă la intrările din partea de Nord și de Vest ale orașului". Generalul-locotenent Alfred Gerstenberg, șeful Misiunii aeriene germane din România, care reușise să ajungă la trupele germane aflate la Nord de București, comunica și el, în dimineața zilei de 25 august, la Berlin: „Situația în București este foarte serioasă. Se rezistă doar cu forțe insuficiente la marginea de Nord a Bucureștiului pînă la marginea de Nord a Aeroportului Otopeni...". Generalul hitlerist ținea să raporteze și „bravura" săvîrșită asupra Capitalei României. „Orașul București a fost atacat [bombardat] cu bune rezultate, cu punctul de greutate asupra Palatului regal și a ministerelor precum și a obiectivelor lor din fața propriilor poziții, anume au fost efectuate 150 atacuri ziua și 40 noaptea, cu participarea forțelor de luptă, și a avioanelor «Stuka»". Cu toate acestea, un „succes politic nu e de scontat".

Un alt general hitlerist, D. von Grolmann, fost șef al statului major al Grupului german de armate „Ucraina de Sud", chestionat de autoritățile militare hitleriste asupra motivelor retragerii armatei germane, a răspuns: „Dacă s-a ajuns la o retragere neîntreruptă a frontului, aceasta n-a fost o acțiune tactică, în baza unei hotărîri a conducerii, ci s-a datorat inevitabilei evoluții a situației care a fost dictată de superioritatea de forțe... [creată prin] ieșirea României din război."

Dintr-o telegramă din 30 august a lui Edmond Weesenmayer, șef S.S. aparținînd Ministerului de Externe german, către J. Ribbentrop, ministrul de Externe, se desprinde rezultatul încercării naziștilor de a găsi în armata română elemente care să-i susțină: „După comunicarea Grupului german de armate [«Ucraina de Sud»], nici unul din generalii români care îi erau subordonați nu ni s-a alăturat. Deoarece în prezent lipsește o bază teritorială pentru un guvern român [devotat Germaniei] și fiindcă nu cunoaștem pînă acum personalități militare sau politice române care ar putea prelua formarea unui astfel de guvern, nu se poate conta deocamdată pe constituirea sa."

Weesenmayer răspundea negativ și ordinului privind recucerirea teritoriului român pierdut: „... După părerea șefului statului major al Grupului german de armate [«Ucraina de Sud»] nu se poate conta pe o recucerire a teritoriului român decît dacă vor fi aduse întăriri serioase sau dacă potențialul de luptă al trupelor [germane] din acest spațiu va fi întărit în termen scurt prin înarmarea cu arme corespunzătoare."

Cîteva zile mai tîrziu, la 4 septembrie, Werkmeister, consilier politic al Grupului german de armate „Ucraina de Sud", raporta și el: „Așa cum se înfățișează în momentul de față situația în spațiul român, nu văd nici o posibilitate de a face propuneri pentru un guvern român național...". La 6 septembrie, același răspuns: „Am avut convorbiri cu Obergruppenführer Phleps. Acesta consideră că nu mai este posibilă formarea unui guvern român-național [filogerman]." La începutul lunii septembrie, naziștii nutreau încă iluzia unei răsturnări a situației. Dar acțiunile hotărîte ale populației, ale armatei române, care, cot la cot cu armata sovietică, se găseau în plină ofensivă, n-au putut fi oprite. Acțiunea victorioasă a insurecției, în conducerea și organizarea căreia Partidul Comunist Român a avut rolul hotărîtor, a făcut posibilă izgonirea de pe pămîntul scump al patriei a armatelor hitleriste și horthyiste și eliberarea întregului teritoriu românesc pînă la 25 octombrie 1944, apoi continuarea luptei pînă la victoria finală asupra Germaniei naziste.

ISTORIA ÎȘI VA SPUNE CUVÎNTUL

(Urmare din p. 43)

pe dos[1]. Acolo sînt închiși naziștii. Firește, după presa naziștilor noștri, nu guvernul german ci cel austriac trădează interesele poporului. Miniștrii lor sînt calificați drept niște ticăloși care vor primi în curînd „o lovitură de picior binemeritată".

Este curios însă că [naziștii din Transilvania] sînt indignați numai de guvernul austriac și nu și de cel românesc. Căci ambele guverne sînt democratice, ambele se ridică împotriva unei dictaturi de dreapta. Dacă ar fi consecvenți, ar trebui să înfiereze ca trădător guvernul român, aplicîndu-i acestuia „lovitura de picior" deoarece noi „suferim" sub democrația română și nu sub cea austriacă.

Adevărul e însă că nu putem lua în nume de rău național-țărăniștilor, liberalilor, Partidului poporului și tuturor celorlalte partide faptul că se opun nazismului.

Pentru a aduna aderenți, naziștii scot în evidență reformele care sînt favorabile întregii comunități germane. Ei ascund cu încăpățînare deosebirile esențiale care îi separă pe ei [naziști] de noi.

Îi invităm să arate deschis maselor că se bazează pe principiul necondiționat al Conducătorului[2], cum se face acum în Germania! Să ceară interzicerea oricăror alegeri și numirea de sus a tuturor conducătorilor! Să ceară o uniformizare politică, interzicerea tuturor partidelor politice sau minoritare! Să ceară desființarea libertății presei și a gîndirii! Căci, după concepția lor, nu este în interesul statului dacă orișicine poate gîndi, vorbi sau scrie tot ce dorește.

---

[1] În acea perioadă, socialiștii austriaci reprezentau o forță politică importantă și unele căpetenii naziste care militau pentru Anschluss suferiseră rigorile legii, lucru care umpluse de furie pe naziștii de la cîrma Germaniei.

[2] Principiul Conducătorului sau Führerprinzip reprezenta conceptul de obediență oarbă față de Hitler, pe care se întemeia fanatismul nazist.

Sub semnul derutei

GUVERNUL FANTOMĂ DIN LABORATORUL LUI HIMMLER

PETRU IGNAT

În momentul în care forțele insurecționale române aplicau grele lovituri trupelor hitleriste din București și alte zone ale țării, postul de radio militar hitlerist „Ilse II", instalat în pădurea Tunari, difuza cu insistență, în limbile germană și română, o chemare a unui pretins guvern român. Crainicii naziști voiau să-și convingă ascultătorii că „în provincie [revolta] a fost zdrobită, [trădătorii] prinși; numai Bucureștii ar mai opune o slabă rezistență, care însă va fi urgent sfărîmată, iar apoi și acolo răzbunarea va lovi cumplit pe cei ce au cutezat să părăsească cauza germană...". Acest apel — arăta istoricul vest-german Ferdinand Ernst Gruber—avea un mare neajuns: „nimeni nu l-a băgat în seamă". Pe pămîntul țării noastre nu s-a găsit nimeni, absolut nimeni, „care să dea girul numelui său îndemnului de a se reconstitui o Românie favorabilă Axei..."[1].

Insurecția din august 1944, inițiată de Partidul Comunist Român, organizată și condusă în strînsă colaborare cu celelalte forțe politice antihitleriste, a fost un act de voință unanimă a întregii națiuni. Clasa muncitoare, țărănimea, intelectualitatea, armata, întregul popor și-au exprimat în acele zile hotărîrea neclintită de a scoate țara din războiul hitlerist, România recăpătîndu-și independența națională.

În noaptea de 23 spre 24 august, Hitler ordonase — cum se știe — subalternilor săi din România să aresteze guvernul insurecțional din București și să formeze un „guvern sigur", pus sub conducerea celui „mai de nădejde general român". Un „guvern sigur", în accepția cîrmuitorilor celui de-al III-lea Reich, trebuia să ducă țara noastră pînă la catastrofă în războiul purtat alături de Germania.

Răspunsul românilor, inclusiv al generalilor români, nu a fost însă cel scontat de hitleriști, ci cel dictat de sentimentele lor patriotice, de voința fermă și unanimă a poporului român. Ei au declarat cu demnitate că „vor da tot concursul... țării și guvernului său".

Așadar, acasă, aici în România, în august 1944, nu a existat decît o singură voință: alungarea și înfrîngerea cît mai grabnică a hitleriștilor. Ca atare, „emițătorul militar [al postului de radio german «Ilse II»] a tot behăit apelul în toate zările — după cum se exprima istoricul F. E. Gruber —, pînă ce personalul postului a fost capturat de trupele române. Și cu asta s-a pus capăt și poveștii contra-guvernului național român... Scurta sa viețuire radiofonică a fost doar produsul fanteziei vreunui individ din companiile de propagandă".

Cam în același timp cu „Ilse II", un alt post de radio hitlerist, „Donau", lansa apeluri repetate din partea unui așa-zis guvern românesc în exil. În ziua de 25 august, șeful acestui „guvern" declara fără ezitare că „România trebuie să fie alături de Germania".

Conducătorul respectivului „guvern" nu era altul decît căpetenia legionară Horia Sima. Șef de ucigași, el însuși patronat de ași ai crimei din cel de-al III-lea Reich, vicepreședinte al Cabinetului gardist care, timp de 130 zile, adusese prăpădul în viața țării și făcuse din asasinat principala armă politică. Organizatorul rebeliunii legionare din 21-24 ianuarie 1941, a fugit din țară pentru a evita o binemeritată pedeapsă; el a fost păstrat cu grijă de hitleriști și folosit ca armă „secretă" pentru șantajarea propriului lor aliat — ambițiosul mareșal Ion Antonescu. Iată cîteva date importante din cartea de vizită a celui în care — în disperarea lor — Hitler și acoliții săi își puseseră nădejdile.

Pe cine ar fi putut înșela apelurile lansate de Horia Sima? Ridicolul acestei formule ieșită din laboratorul lui

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1974.

Himmler n-a scăpat opiniei publice internaţionale. Presa şi posturile de radio din diferite ţări au dezlegat imediat marea „taină" a aşa-zisului „guvern românesc în exil". Ziarul suedez *Nya Dagligt Allehanda*, în numărul său din 30 august, arăta că „guvernul" ce se vrea „reprezentant" al României era „o pură invenţie a propagandei germane". Şi mai edificator era articolul publicat de un alt ziar suedez — *Svenska Dagbladet* — a doua zi şi intitulat *Horia Sima şi contraguvernul său nu produc îngrijorări în România*. Între altele, în articolul respectiv se spunea: „Dacă quislingul [Sima] ar reuşi să treacă în România, el nu ar găsi mai mult de 500 adepţi fanatici... Fiecare soldat român ştie cît de important este să urmeze ordinele guvernului şi să elibereze ţara de germani."

Încercările hitleriştilor de a „echilibra" pe plan propagandistic o situaţie ce devenise catastrofală pentru trupele lor din România au eşuat lamentabil.

Unde se afla guvernul fantomă creat de hitlerişti? Pe ce se sprijinea? Unde îşi avea sediul? „Emisiunea germană difuzată prin posturile de transmisie ale propagandei naziste — scria *New York Times*, din 24 august — ... nu a dat nici un fel de indicaţii cu privire la locul unde a fost format aşa-zisul guvern şi nici cu privire la numele persoanelor care-l alcătuiesc."

Într-o carte apărută în urmă cu cîţiva ani *(Regimul politic din România în perioada sept. 1940-ian. 1941)* istoricul A. Simion, utilizînd diferite surse documentare, a schiţat „activitatea" acestui guvern fantomă. Iată cîteva momente semnificative. În ziua de 24 august, Sima a fost luat din lagărul de la Sachsenhausen, unde se afla, şi dus la Berlin, iar de aici în Prusia Orientală, la Cartierul general al lui Hitler. După ce a discutat cu Himmler şi von Ribbentrop, Horia Sima s-a angajat, în numele tuturor legionarilor aflaţi în Germania, să continue războiul în alianţă cu cel de-al III-lea Reich. Cît priveşte „guvernul" despre care vorbea postul de radio „Donau", el avea, ca şi „cabinetul" la care se referea celălalt post de radio hitlerist, „Ilse II", marea calitate că... nu exista! Abia mai tîrziu, în decembrie 1944, la inspiraţia lui Ribbentrop, legionarii au format un „guvern" în exil, compus din H. Sima, V. Iaşinschi, M. Sturdza, C. Georgescu, Gr. Manoilescu, Ion Sîngeorgiu, Platon Chirnoagă şi Wladimir Cristi. Pînă în februarie 1945, sediul acestui „guvern" s-a aflat la Viena şi în perioada următoare, pînă la capitularea Germaniei, la Alt-Anssee. Pentru a răspunde într-un fel încrederii acordate, acest „guvern" a trecut la constituirea unor unităţi militare din rîndul legionarilor transfugi, sperînd că vor atrage şi pe alţi cetăţeni români surprinşi de evenimente în Germania. Ei au întîmpinat mari dificultăţi în activitatea de recrutare şi atunci hitleriştii au hotărît să le pună la dispoziţie un număr de şvabi şi saşi înrolaţi în armata germană. Dar nici aşa nu s-au putut constitui decît cîteva subunităţi, care, dovedindu-se destul de nesigure, au fost utilizate mai mult ca unităţi de muncă.

Evenimentele petrecute în România în august 1944 au dat o grea lovitură dispozitivului hitlerist în Sud-Estul Europei (caricatură reprodusă din lucrarea Der Zweite Weltkrieg, *Berlin, 1966)*

Apelurile disperate şi ridicole ale lui Horia Sima şi ale stăpînilor săi n-au făcut decît să scoată şi mai mult în evidenţă degringolada ce cuprinsese forurile hitleriste şi pe acoliţii lor prin actul istoric săvîrşit de poporul român în august 1944.

Mărturie din războiul antihitlerist

ULTIMELE RÎNDURI ALE SUBLOCOTENENTULUI OPREA

Iată un document cu totul deosebit: jurnalul unui tînăr ofiţer român căzut eroic în războiul antihitlerist.

Sublocotenentul Mihai Oprea a fost unul din cei 66 000 soldaţi, subofiţeri şi ofiţeri români care s-au jertfit în bătăliile purtate de armata română pentru eliberarea Cehoslovaciei. S-a născut la 6 octombrie 1919, fiind al şaptelea din cei opt copii ai Smarandei şi ai lui Constantin Oprea, ţărani din comuna Băiţăteşti, judeţul Neamţ. La numai 6 ani, a rămas orfan de tată. Învingînd mari greutăţi materiale, a reuşit să termine liceul la Roman, în 1941. Doi ani mai tîrziu, a absolvit Şcoala de ofiţeri de artilerie, cu gradul de sublocotenent, fiind repartizat la Grupul special motomecanizat din Cîmpina. În acelaşi an, a susţinut, cu succes, examenul de admitere la Facultatea de drept din Bucureşti.

În ziua de 23 August 1944 se afla, împreună cu compania sa, la Centrul de instrucţie motomecanizat din satul Brebu, comuna Runcu, nu departe de Tîrgovişte. Erau pregătiţi pentru ca în orice clipă să intre în acţiune. În septembrie-octombrie a fost prezent pe teatrul de operaţii din Transilvania, iar mai apoi, din ianuarie pînă în februarie 1945, a participat la luptele din Ungaria şi Cehoslovacia. Într-un caiet, de care nu s-a despărţit nici în cele mai încordate zile pe care le-a trăit pe front şi din care reproducem cîteva extrase, şi-a notat, între altele, impresiile produse de marile evenimente pe care le-a cunoscut, în acea perioadă, ţara. Sînt pagini emoţionante şi, în acelaşi timp, semnificative, care se adaugă şirului de mărturii despre starea de spirit ce domnea în acea vreme în rîndurile ostaşilor şi ofiţerilor. Am reţinut doar acele pasaje care se referă la evenimentele politice şi militare; pentru a uşura lectura, am renunţat la punctele de suspensie ce indicau întreruperile de text; explicaţiile şi completările noastre sînt marcate prin paranteze drepte.

Brebu, 5 august 1944. Situaţia politică a războiului s-a înrăutăţit simţitor. Toate probabilităţile: războiul este pierdut de nemţi. În acelaşi timp, în Franţa s-a produs debarcarea pe 4 iulie [corect, 6 iunie]. Cu toată presiunea armei noi germane V-1 împotriva Angliei, anglo-americanii au debarcat în Franţa cu forţe enorme şi i-au împins pe nemţi cu grele pierderi. A fost şi un atentat împotriva lui Hitler [la 20 iulie]; a scăpat ca prin minune.

Brebu, marţi 8 august. Nemţii, cred, că pierd războiul. La noi [Centrul de instrucţie motomecanizat] a ajuns zvonul că ne rupem de ei. E explicabil.

Băleni, 30 august. Americanii au bombardat mereu în acest timp. Frontul din Franţa, al germanilor, foarte prost. În Moldova, ruşii au reînceput acţiunea, pentru ca pe 19-20 august să ia o ofensivă mai mare. La 23 [august] noaptea eram în situaţie de alarmă. La radio se comunică: Pace! (exagerat); am rupt relaţiile cu germanii, îi dăm afară din ţară şi sîntem gata de a lupta alături de ruşi. Lumea a primit aceasta cu entuziasm. Se încep la Bucureşti, Ploieşti, Cîmpina etc. lupte [împotriva] germanilor, urmate de dezarmări. Au fost lupte grele. I-au prăpădit ai noştri la Bucureşti. A plecat o unitate de aici şi a luptat bine, acum s-a îndreptat spre Ardeal; mă zbat în stări sufleteşti contradictorii. Era necesar să se facă această schimbare. Guvernul este o unire între toate partidele democrate din trecut —

cu Maniu şi alţii şi mai ales cu partidul comunist. Noi sîntem gata de a pleca în Ardeal. Am dorit să plec şi eu undeva într-o acţiune. Ai noştri acum luptă în Ardeal alături de ruşi.

Sibiu, duminică 10 septembrie. La Băleni nu am mai rămas decît două zile. Ajuns la Comişani, am primit ordin să plec pe front în Ardeal.

Tîrnăveni, 23 septembrie. Prima zi de comandă pe front. Am luat în primire un pluton de cercetare blindat. La Sibiu am cerut încă o dată să mă duc pe front. Sînt la dispoziţia generalului [G.] Nicolescu [comandantul Detaşamentului motomecanizat]. Mîine aştept evenimentul: prima misiune în cîmpul de luptă. Sînt la comandamentul detaşamentului.

Boziaşi, 26 septembrie. Sîntem de trei zile aici, împreună cu toată gruparea blindată — col[onel] Liviu Constantinescu. Eu sînt cu plut[onul] de cercetare blindat.

Boziaşi, 2 octombrie, ora 20. Eu nu doresc acum să mă întorc în ţară. Nu sînt cu sufletul împăcat, căci nu am luat parte la nici o acţiune. Nu ştiu nici eu ce doresc, dar nu sînt cu conştiinţa împăcată, cînd îi aud pe toţi spunînd de faptele lor de arme.

Boziaşi, 6 octombrie. Iată că împlinesc 25 ani! Ieri am făcut o recunoaştere de vreo 150 km, pînă la Ocna Mare. Azi am auzit că e vorba să mergem înapoi, în interior. Mi-ar părea rău.

Soporul de Cîmpie, 10 octombrie. De două zile sîntem în urmărirea inamicului. Ungurii şi nemţii se retrag mereu. Mi-a mers bine, am scăpat ieri cu maşina dintr-un cîmp de mine — azi am ajuns pînă departe. Primul am intrat în satele ocupate mai înainte de unguri. Au fost cele mai frumoa-

25

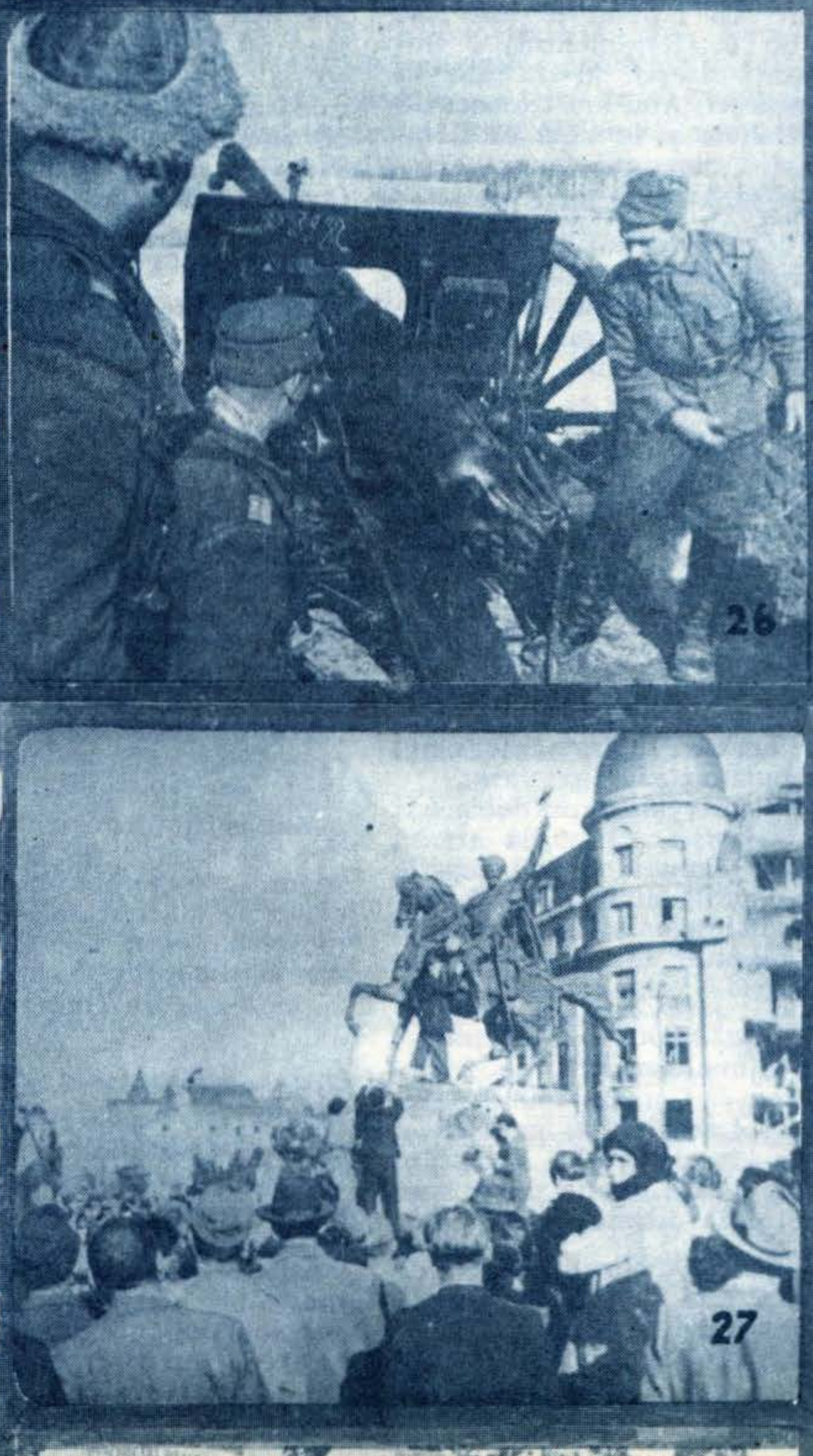
26

27

În timp ce ostaşii români luptă cu eroism împotriva hitlerismului **(fig. 25 şi 26),** ***lozinca*** **Totul pentru front, totul pentru victorie!,** ***lansată de Partidul Comunist Român, mobilizează toate forţele naţiunii*** **(fig. 27)**

se clipe din cariera de militar în meserie. Ne-au primit oamenii cu flori și lacrimi de bucurie — toată mașina a fost plină de flori; am intrat, primii români, în aceste sate. Sînt mulțumit, peste tot ne primesc bine.

Am avut o zi frumoasă de cercetare, așa cum am dorit-o, mi-am găsit oamenii mei, instruiți de mine la Brebu.

Boziași, 14 octombrie. Ieri ne-am întors la Boziași. Cît am fost în acțiune mă simțeam mai bine.

Ungaria, Boces-Kaykert, 28 ianuarie 1945. Deschid un capitol pe care ar fi trebuit să-l scriu de mult. După luni de pregătire și mutări sînt din nou pe front. În octombrie m-am întors pe front. În noiembrie am fost mutat la [Regimentul] 4 Dorobanți-Pitești. M-am dus la Domnești. Aici am cunoscut-o pe Felicia și în ziua de 7 ianuarie am avut nunta.

Köröm, 9 februarie. Aceste două zile am muncit normal cu oamenii la instrucție.

Astă noapte s-au auzit tare tunurile de pe front — e muzica ce ne cheamă și pe noi.

Ónod, 13 februarie. Ascult muzica din București, la radio, la popota armatei din Ónod. Sîntem în momentul plecării spre front [în Cehoslovacia]: 7 ofițeri cu maiorul în cap. Momentul este destul de încordat, mai ales că e o muzică minunată din țara noastră; ne evocă timpurile frumoase trăite acolo. Flăcăii cu care merg sînt destul de optimiști.

În acest moment decisiv a venit ordin urgent ca azi să plecăm numai ofițerii aceștia destinați în linia I. Toți scriem ultimele scrisori înainte de plecare, la cei dragi din țară.

Rünazambo, 14 februarie. Am ajuns aproape pe front. Sîntem la Comandamentul Armatei 4, eșalon 2, gata de a pleca în linia I. Așteptăm mașina care să ne ducă spre destinația ultimă.

Tissavétz. Sîntem sosiți de aseară aici la Armată, pentru a fi trimiși în linia I.

După o călătorie frumoasă cu mașina prin munți — pe șosele bine întreținute — trecînd prin peisagii asemănătoare cu locurile mele de naștere, am sosit aseară la Tissavétz. Astăzi am umblat pe străzi, așteptînd mașina care să ne ducă la Divizia 11, Regimentul 2 D[orobanți], unde sîntem vărsați acum pentru a completa pierderile în ofițeri ale acestei unități; sîntem mai aproape de foc.

Buiakowo, 16 februarie. După un drum prin Munții Tatra Mică, noaptea cu un camion de la Armată [Armata 4], am ajuns pe linia frontului, la divizie. Deja se simte atmosfera de luptă mai accentuată.

Astăzi dimineață m-am prezentat la generalul Bădescu, comandantul Diviziei 11 și am fost repartizat la Re[gimentul] 2 Doro[banți]; compania nu o cunosc, astăzi după-amiază facem cunoștință cu oamenii și linia de luptă. Pierderi mari, situația este favorabilă [românilor], căci înaintăm, dar unitățile sînt slăbite complet.

N-V. Bibtra, 17 februarie. Am sosit azi noapte pe poziție, am luat contact cu regimentul și comandantul [acestuia], col[onelul] Ilie Marin; am cutreierat azi noapte pe poziție. În momentul de față am luat comanda unei companii de 18 oameni, în linia I. Stau la un loc cu băieții pe un vraf de brazi; sîntem într-o pauză; artileria noastră trage peste noi. Băieții sînt pe poziție; stau de vorbă cu ostași bătrîni în ale războiului. Astăzi dimineață, cînd am intrat pe poziție, ne-au primit focuri, prime-[le], de brand de la inamic. Acum se trage mereu și am început să mă obișnuiesc cu atmosfera. Avem pierderi mari. Am strîngere de inimă pentru că este așa de simplu să cazi aici.

Ora 24.30. Cota 695, 18 februarie. Prima zi de intrare efectivă în foc. Am văzut moartea cu ochii, am și azi lupte grele, proiectilele de brand și tun au devenit obișnuite. Morții stau peste tot, uitați de cei care trăiesc cu moartea în față. A fost o zi grea. Am primit misiunea, cu vreo 20 oameni, să învăluim inamicul care se afla pe o cotă, pe care sîntem noi acum.

Am urcat și coborît rîpe extraordinar de abrupte, pe unde nu aș fi crezut că trec vreodată, apoi am ajuns față în față cu inamicul, încît ne-a deschis un foc ucigător cu armament automat. Au fost nemții și au tras în noi de la 10 m. Întîi nu i-am [re] cunoscut, erau îmbrăcați în halate albe de camuflaj, cum sînt și eu. Am avut doi morți și trei răniți, primii de cînd sînt eu comandant. De fapt, moartea aici este foarte rapidă și firească. Stau morții neîngropați și neridicați din cauza deselor schimbări de poziție — prin cîștigări și pierderi de teren. Am fost foarte impresionat. Mi-au omorît un subofițer, Crivian, foarte viteaz și încercat, cu care tocmai discutasem despre viață și moarte și soarta omului. Mi-au mai rănit un sergent foarte viteaz și bun, pe care abia l-au putut duce băieții sus din aceste văgăuni. Sîntem pe poziție și stăm în jurul unui foc făcut în zăpadă.

Nu mai pot scrie, căci nu se mai vede, deși băieții suflă mereu în foc. În jurul meu răpăie mitrali... [textul se întrerupe, pe filă se văd pete de sînge].

Inițial, sublocotenentul Mihai Oprea a fost înmormîntat, împreună cu alți 500 ostași români, în cimitirul unui sat din apropierea Cotei 695. În 1948, prin grija guvernului cehoslovac, osemintele a 10 483 ostași români căzuți în luptele din raionul Banská-Bystrica au fost depuse în Cimitirul eroilor români din orașul Zvolen, cimitir dominat de un frumos monument, construit în 1955.

Prin grija familiei, în 1978, resturile pămîntești ale eroului sublocotenent au fost aduse în țară și reînhumate în pămîntul comunei natale. La solemnitate au participat pionierii din comună, un grup de veterani ai războiului antihitlerist și ofițeri activi din garnizoana Piatra Neamț.

L. TĂNĂSESCU,
V. TĂNĂSESCU

Ecourile insurecției în lume

LOVITURA DECISIVĂ

În cei peste 12 ani de existență, Magazin istoric **a oglindit pe larg amplul ecou pe care l-a avut în rîndurile opiniei publice internaționale actul istoric de la 23 August 1944, ecou reflectat în presa internațională a vremii și, ulterior, în numeroase lucrări, memorii, culegeri, documente, apărute în cele trei decenii și jumătate care au trecut de la memorabilul eveniment.**

Continuînd să răsfoim documentele de epocă, să cercetăm lucrările apărute între timp, descoperim noi mărturii despre largul răsunet pe care l-a avut și continuă să-l aibă în conștiința lumii insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din România. Alăturăm astfel paginilor publicate în decursul anilor în revistă — prin care conducători de state, oameni politici, diplomați, comandanți de oști, istorici, ziariști relevau marea contribuție adusă de poporul nostru la lupta împotriva fascismului — noi și semnificative mărturii extrase din presa internațională, din lucrări istorice și din mari enciclopedii[1].

Ziarul american *The Evening Star*, din 24 august 1944: „[România] a înlăturat regimul antonescian — formînd un nou guvern — și s-a desprins de Hitler, determinînd astfel evenimente de importanță hotărîtoare în Estul Europei... [Insurecția română] a făcut mai mult decît să îi priveze pe naziști de cele mai însemnate surse de petrol și efective, care le-ar fi fost de mare ajutor; a zdruncinat întregul front din Balcani, punînd în primejdie forțele germane din Grecia, Iugoslavia, Bulgaria, Ungaria, Cehoslovacia și din Sudul Poloniei... [Evenimentele din România] vor grăbi decizia bulgarilor și ungurilor de a pune capăt nefericitei lor întovărășiri cu Berlinul, ceea ce va apropia ziua cînd Hitler va fi silit să facă cale-ntoarsă spre Germania, unde va rămîne pînă ce va fi îngenuncheat definitiv."

Ziarul elvețian *Neue Zürcher Zeitung*, din 24 august 1944: „Londra apreciază consecințele schimbării de orientare din România ca fiind foarte importante... Urmările pasului făcut de români depășesc — potrivit părerii de aici [corespondența era din Anglia] — teritoriul Balcanilor... Se scontează acum pe o înaintare rapidă a armatelor lui Malinovski și Tolbuhin prin Cîmpia Dunării spre Ungaria. Situația diviziilor germane din România este extrem de precară: ele se află acum între două focuri... Răsturnarea din România își va exercita influența și asupra celorlalte armate din Balcani."

Cotidianul american *Christian Science Monitor*, din 24 august 1944: „Pierderea României [de către germani] înseamnă dispariția rapidă a tuturor vestigiilor dominației Axei în Balcani".

Basler Zeitung (Basel) din 24 august 1944; ediția de seară: „Ieri a fost eliberat Parisul... Asistăm la o simultaneitate cu totul deosebită a două evenimente istorice: în seara aceleiași zile s-a derulat și la București — orașul numit, pe bună dreptate, Parisul Europei răsăritene — o acțiune eliberatoare asemănătoare."

Ziarul argentinian *La Prensa*, din 25 august 1944: „Bariera dificilă a Carpaților a dispărut în mod practic... La Sud-Vest de România se întinde Iugoslavia, împînzită de partizani care țin în șah garnizoanele Germaniei. Mai departe se află Adriatica, controlată de adversarii lor [ai germanilor]. A fost creată, astfel, o spărtură continuă în Nordul Balcanilor, care va grăbi nimicirea tuturor forțelor germane din Grecia, Marea Egee și Creta".

Der Bund (Berna) din 25 august, ediția de dimineață: „Mai mult decît toate evenimentele de pînă acum ale

[1] Succesiunea lor respectă cronologia apariției articolelor și lucrărilor citate.

războiului, retragerea trupelor germane din Paris și trecerea României de partea Aliaților trebuie să fi deschis ochii poporului german asupra faptului că înfrîngerea definitivă a Germaniei nu mai poate fi împiedicată... Cotitura din România constituie cea mai mare breșă făcută în zidul fortăreței Germaniei; din acest moment se poate sconta pe înfrîngerea ei rapidă... România nu numai că vrea să încheie pace cu adversarul de pînă acum, dar trece direct de partea lui; face cauză comună cu Națiunile Unite, așadar, acționează împotriva fostului aliat."

Neue Zürcher Zeitung, din 26 august 1944: „Consecințele militare ale cotiturii române încep să fie vizibile. Frontul și-a pierdut coeziunea internă, iar marșul de înaintare sovietic este înlesnit în mod evident de acțiunile armatei române."

Ziarul rezistenței poloneze *Armia Ludowa*, din 27 august 1944: „Faptul care va avea o mare influență asupra desfășurării ulterioare a evenimentelor este declarația de război făcută Germaniei de către România. Cercurile democratice românești au inițiat încă cu cîteva luni în urmă convorbiri cu reprezentanții U.R.S.S. și Marii Britanii, convorbiri menite să ducă la ruptura cu Germania și la trecerea de partea Aliaților. S-a așteptat doar momentul corespunzător... Ruperea României de Germania va grăbi și adînci înfrîngerea germană în Balcani, înfrîngerea ei totală... Nemții sînt amenințați de izolarea sau învăluirea bazelor lor înaintate din Bulgaria și Grecia...

În acest fel, războiul se apropie de granițele Germaniei. S-a creat frontul balcanic care, în afară de însemnătatea sa militară — lărgirea zonei de asaltare a Reichului cu circa 600 km — va avea, de asemenea, o mare importanță politică... În Ungaria și Slovacia, cu toate că guvernele marionetă au introdus dispoziții draconice de securitate, iau amploare acțiunile antihitleriste ale popoarelor...

Frontul nou care s-a creat, frontul balcanic, este un vestitor al înfrîngerii definitive a blocului hitlerist... Pe frontul românesc... diviziile germane se retrag pe pozițiile dinainte stabilite... Armatele române au curățit Bucureștii de germani, iar garnizoana germană, cu un efectiv de 4 000 ostași, împreună cu misiunea militară hitleristă au fost puse sub cheie."

Revista sovietică *Voina i rabocii klass*, din 1 septembrie 1944: „...Înfrîngerile suferite de germani pe flancul de Sud și trecerea României de partea Aliaților sînt evenimente de o mare importanță pentru tot mersul războiului. Reacția presei străine demonstrează adînca impresie pe care au produs-o în lumea întreagă comunicatele despre victoriile armatei roșii în Sud și despre hotărîrea României...

Înfrîngerile germanilor din România vor avea, de asemenea, pentru Germania și cele mai grele repercusiuni economice. Odată cu aliatul român, nemții au pierdut și petrolul și grîul românesc. În economia germană de război acest lucru produce un gol atît de mare, încît întreaga lui importanță nici nu poate fi estimată acum... În sfîrșit, lovitura românească nu va întîrzia să aibă o rezonanță politică în celelalte țări satelite ale Germaniei".

Armia Ludowa relua, la 1 septembrie 1944, comentariul său în articolul *În preziua sfîrșitului:* „[Trecerea României de partea Aliaților] a schimbat radical situația în Europa de Sud-Est. Porțile spre Balcani au fost deschise atît de larg, încît spărtura nu va mai putea fi astupată de nici o forță. Odată cu România, Germania pierde o bogăție neprețuită — principalele izvoare de combustibil lichid".

Weltkrieg 1939-1945 (Războiul mondial 1939-1945), lucrare apărută la Stuttgart în 1957, sub semnătura unui colectiv de autori: „Din punct de vedere al economiei de război, aceasta [alăturarea României coaliției antihitleriste] a fost, pentru Germania, cea mai grea lovitură, se poate spune chiar, lovitura decisivă" (p. 248).

Istoriia Velikoi Otecestvennoi voinî Sovetskogo Soiuza 1941-1945 (Istoria marelui război al Uniunii Sovietice pentru apărarea patriei), în șase volume, apărută la Moscova, în 1962, datorată unui colectiv de cunoscuți istorici: „Partidul Comunist din România (P.C.R.) a fost singurul partid din țară care a apreciat just, de la începutul războiului, situația, a prezis inevitabilitatea înfrîngerii Germaniei hitleriste, s-a situat pe o poziție internaționalistă, a desfășurat lupta pentru unirea poporului împotriva fascismului și a războiului, a devenit organizatorul mișcării antifasciste...

Insurecția [poporului român] a avut loc în condițiile unei acute crize politice. Poporul și masele de soldați nu mai voiau să accepte regimul fascist... În România s-au găsit forțe politice capabile să răstoarne guvernul lui Antonescu, să întoarcă armele împotriva Germaniei hitleriste.

Prin scopurile și caracterul ei, insurecția armată din august a fost antifascistă. Ea era consecința indignării și revoltei maselor de muncitori, țărani și soldați, mînate de clica lui Antonescu și de clasele dominante într-un război nedrept împotriva U.R.S.S. În tot cursul războiului, partidul comunist a mobilizat oamenii muncii la luptă atît pentru eliberarea națională, cît și pentru eliberarea socială. Acțiunile partidului comunist au găsit sprijin în rîndul țăranilor, vital interesați în rezolvarea problemei agrare. Clasa muncitoare și masele de soldați au fost principalele forțe motrice ale insurecției.

Conducerea directă a pregătirii insurecției era concentrată în mîinile partidului comunist...

Trupele fasciste germane, care se aflau în București, au dezlănțuit la 24 august un contraatac, după ce orașul fusese bombardat de aviație, încercînd să cucerească puncte strategice importante. Concomitent, nemții au început ofensiva la Băneasa și Otopeni.

Au început lupte crîncene, care au durat de la 24 pînă la 28 august. Trupele garnizoanei Bucureşti şi formaţiunile de luptă patriotice au luptat vitejeşte împotriva trupelor germane. Luptătorii din formaţiunile patriotice însufleţeau prin cuvinte şi fapte pe tovarăşii lor de luptă — soldaţi ai unităţilor militare. În timpul acestor lupte, hitleriştii au fost nimiciţi. Forţele armate ale insurgenţilor au curăţat complet Bucureştii de ocupanţi au încercuit şi lichidat, la marginea de Nord a Capitalei, gruparea de trupe inamice şi au luat prizonier pe comandantul ei, generalul Gerstenberg.

În perioada 24-29 august au avut loc ciocniri armate şi în alte regiuni ale ţării. Marile unităţi ale armatei române s-au instalat în apărare la frontiera din Nord-Vest şi Vest pentru a împiedica o înaintare din această direcţie a trupelor germane şi maghiare şi pentru a interzice retragerea din ţară a resturilor trupelor hitleriste înfrînte. Lupte îndîrjite s-au dus la Ploieşti, pînă la sosirea marilor unităţi de tancuri ale armatei roşii şi a trupelor Armatei 4 române. Ciocniri înverşunate s-au produs la Braşov, în porturile dunărene, în regiunile industriale ale Banatului, la Arad, la Alba Iulia. Unităţile româneşti au lichidat, sau au dezarmat şi făcut prizonieri, pe hitleriştii aflaţi la Oltenița, Roşiorii de Vede, Giurgiu, Lugoj şi altele. În Dobrogea au fost luaţi prizonieri 4 000 soldaţi şi 1 000 ofiţeri. La Călăraşi — 2 500 hitlerişti şi 130 ofiţeri, inclusiv un general.

Unităţi şi subunităţi fasciste germane au fost nimicite la Turnu Severin, Zimnicea şi Orşova. În perioada 27-30 august, unităţile româneşti au dus lupte grele, căutînd să nimicească coloanele de nemţi care se retrăgeau spre Bulgaria şi Ungaria, precum şi convoaiele de vase care încercau să se strecoare pe Dunăre. Alături de unităţile militare acţionau şi detaşamente înarmate de muncitori. Muncitorii petrolişti din Ploieşti şi-au apărat, în lupte grele, întreprinderile. Au luptat cu mult curaj şi muncitorii metalurgişti din Braşov, care au folosit tunurile aflate în uzine. Urmînd exemplul muncitorilor, s-a ridicat la lupta împotriva ocupanţilor, populaţia oraşelor şi satelor din regiunile centrale şi sudice ale ţării...

În timpul luptelor din Bucureşti şi din alte regiuni, trupele româneşti şi formaţiunile de luptă patriotică au capturat 53159 prizonieri germani, din care 14 generali şi peste 1 200 ofiţeri...

Participarea la război a României, după 23 August, i-a dat posibilitatea să-şi aducă contribuţia la cauza zdrobirii Germaniei fasciste, să-şi restabilească independenţa naţională şi să instaureze în ţară orînduirea democratică...

Datorită operaţiilor din România, frontul strategic inamic în sectorul sudic a fost rupt pe o distanţă de cîteva sute de kilometri" (vol. 4, cap. IX, pp. 255; 275; 278-280; 285; 291).

Prof. univ. dr. Csatári Dániel, din R.P. Ungară, în monografia *Forgószélben — Magyar-Román viszony 1940-1945* (În vîltoarea timpului — relaţii ungaro-române, 1940-1945), Budapesta, 1968: „Seara [23 august] la orele 22, postul de radio Bucureşti a dat citire proclamaţiei regelui Mihai, care a anunţat: România a ieşit din războiul antisovietic şi a cerut armistiţiu puterilor aliate. O dată citită proclamaţia, insurecţia armată, pregătită cu respectarea regulilor conspirativităţii, a ieşit din umbra conspirativităţii. Peste o oră, generalul Gheorghe Mihail, noul şef al Statului Major, a ordonat armatei române să întoarcă armele împotriva trupelor germane. Au apărut în scenă şi cei care aveau menirea să joace rolul principal: cetăţenii Bucureştilor, tineri şi bătrîni, muncitori şi intelectuali, militari şi civili deopotrivă. Oraşul s-a înviorat la această ştire, oboseala cauzată de război a fost învinsă de o dorinţă de acţiune de necrezut. Ferestrele s-au luminat, străzile, pieţele au fost inundate de mulţime. Soldaţii — împreună cu formaţiunile de luptă patriotice — care în momentul citirii proclamaţiei ocupaseră de acum toate punctele de importanţă strategică, la ordinul Statului Major al insurecţiei, dat la ora 2 noaptea, au început, în conformitate cu planul dinainte stabilit, asedierea clădirilor ocupate de nemţi. Avalanşa declanşată a pornit la drum cu o grabă neaşteptată, dar înaintarea ei era frînată de forţe încă demne de luat în seamă. Căci cei opt mii de ostaşi germani staţionaţi în Bucureşti nu au depus armele, ba, dimpotrivă, şi-au întărit poziţiile, mai ales la Academia Militară, la Comandamentul marinei şi în clădirile Gestapoului. În plus, trupele germane aflate în oraş, în orele ce au urmat, au primit un ajutor neaşteptat din partea unităţilor germane care staţionau la Nord de Bucureşti...

Insurecţia trebuia, în acelaşi timp, să pareze asalturile pornite împotriva Bucureştilor şi să lichideze punctele de rezistenţă nemţeşti rămase în oraş. Pentru îndeplinirea acestor sarcini, ce necesitau eforturi mari, colaborarea populaţiei Capitalei era indispensabilă. Cei şapte mii de ostaşi români aflaţi în luptă în Bucureşti puteau schimba raportul de forţe în favoarea insurgenţilor numai prin antrenarea activă a populaţiei...

În urma sporirii forţelor insurecţionale s-a putut porni noul asalt pentru lichidarea centrelor de rezistenţă germane din Capitală şi a trupelor nemţeşti ce acţionau în împrejurimi. ...Trupele române aflate în luptă au beneficiat de ajutorul nemijlocit al muncitorilor din Bucureşti. Muncitorii înarmaţi ai Uzinei «Vulcan», de pildă, în ziua de 25, au participat, alături de unităţile militare, la zdrobirea rezistenţei nemţilor, cuibăriţi în clădirea Hotelului Ambasador, muncitorii de la Întreprinderea A.P.A.C.A. au luat parte la asedierea palatului din Cotroceni, iar muncitorii înarmaţi de la atelierele Standard, Leonida etc. şi-au apărat fabricile, uzinele, atelierele... În urma succesului insurecţiei armate, pornite la 23 august... unităţile armatei române, împreună cu formaţiunile de luptă patriotice, au făcut prizonieri 56 455 germani, iar trupele sovietice au încercuit şi au capturat 21 divizii germane.

Evenimentele au influenţat, dincolo de soarta României, raportul de forţe militare şi politice dintre cele două tabere aflate faţă în faţă în Europa" (pp. 399-401; 403).

Roger Gheysens, în articolul *România, 23 August 1944, Insurecţia română*, din *Historia Magazine, La deuxième guerre mondiale*, nr. 83 (19 iunie 1969): „La 28 august, Capitala şi împrejurimile sale au fost curăţate în ciuda bombardamentului asupra Bucureştilor, efectuat de Luftwaffe, începînd din 24 august; în cursul acestor lupte crîncene, forţele române au provocat inamicului pierderi grele în oameni şi au capturat 6 998 militari germani, dintre care 7 generali, 536 ofiţeri şi 1 282 subofiţeri.

La 31 august, după opt zile de rezistenţă îndîrjită a trupelor germane, care primiseră ordinul de a se menţine acolo cu orice preţ, trupele române şi formaţiunile patriotice au eliberat întreaga vale a Prahovei, cît şi judeţul Dîmboviţa: marele bazin petrolifer român şi instalaţiile sale industriale erau astfel apărate. Şi acolo pierderile germane au fost importante: cca 9 000 oameni, prizonieri şi morţi, dintre care 147 ofiţeri şi 1 131 subofiţeri...

Între 23 şi 31 august, armata română a cauzat inamicului pierderi care s-au ridicat la peste 5 000 morţi şi la 56 000 prizonieri, dintre care 14 generali şi 1 224 [corect 1421] ofiţeri" (p. 2 309).

Henri Michel[1], *La guerre de l'ombre. La Résistance en Europe* (Războiul din umbră. Rezistenţa în Europa), 1970: „În România, începînd din noiembrie 1941, producţia sondelor de petrol a fost încetinită cu 20 la sută; un depozit de mine antitanc a fost aruncat în aer; în uzinele de armament s-au descoperit numeroase imperfecţiuni de fabricaţie; la 2 iunie 1942, arsenalul militar din Tîrgovişte a fost incendiat; în cursul iernii 1943, s-a produs incendierea depozitelor de armament de la Mîrşa...

Prin sabotaje, atentate, greve, Rezistenţa s-a rodat. Pentru comunişti nu exista nici o îndoială: cît mai repede posibil, trebuia trecut la acţiune armată directă. În teritoriile pe care armata sovietică le eliberează în U.R.S.S., ca şi în ţările de care aceste trupe se apropie, numărul unităţilor de partizani creşte atît în munţi şi în păduri, cît şi în oraşe. Curînd, va suna ora insurecţiei naţionale; evident, ea n-a fost nici improvizată, nici n-a survenit peste noapte.

În întreaga Europă, insurecţia a fost pregătită din timp şi condiţiile declanşării ei au fost create; dar ansamblul acestei maşini s-a pus în mişcare în momentul cel mai favorabil — apropierea armatelor aliate. Toate forţele clandestine au fost angajate; a crescut numărul sabotajelor, atacurile partizanilor au devenit mai agresive, populaţiile s-au răsculat — în mari oraşe sau regiuni — adesea cu succes, ca la Bucureşti sau Paris. În întreaga Europă ocupată, fuseseră create organisme largi, denumite în general «Fronturi naţionale». În ţările vecine cu U.R.S.S. comuniştii au încercat, cu mult înainte ca armata sovietică să fi schimbat cursul războiului, să-şi ralieze elementele patriotice antigermane. Astfel, comuniştii români s-au adresat şefilor partidelor Social-Democrat, Naţional-Ţărănesc (Maniu), Naţional-Liberal (Brătianu). În 1943, comuniştii au creat Frontul Patriotic Antihitlerist, la care însă au aderat numai unele grupări politice mai mici. În aprilie 1944, ei au obţinut un succes mai mare, constituind, împreună cu socialiştii, Frontul Unic Muncitoresc; în mai 1944, li s-a alăturat partidul liberal al lui Tătărescu; o lună mai tîrziu, li s-au raliat armata şi Palatul.

Insurecţia naţională a fost încoronarea luptei Rezistenţei; nimeni nu pune la îndoială acest fapt, nici măcar inamicii ei. Dar ea n-a fost o ridicare în masă romantică, mulţimea mobilizată a fost îndrumată de partidul comunist, strategul şi creierul mişcării...

Insurecţia a cuprins întreaga România, multe mii de ostaşi germani fiind făcuţi prizonieri. Cînd ruşii au intrat în Bucureşti, la 28 august, [corect 31 august] oraşul era deja eliberat. Importanţa insurecţiei a fost considerabilă pentru Aliaţi căci, dintr-o lovitură, naziştii pierdeau resurse de interes vital — în special petrolul — iar drumul spre Europa Centrală se deschidea, larg, la Sud de Carpaţi, armatelor sovietice" (pp. 231-342).

Istoricul polonez Juliusz Demel, *Historia Rumunii*, Wroclaw, Warszawa, Krakow, 1970: „La ordinul lui Hitler, naziştii au încercat să înăbuşe insurecţia şi au bombardat Bucureştii. În aceste condiţii, armata română a fost chemată să întoarcă armele împotriva lor şi să-şi apere ţara. În numeroase bătălii, dintre care unele foarte grele, ca cele duse pe Valea Prahovei, Braşov, Arad, Timişoara, Turnu Severin, Bucureşti şi Constanţa, forţele româneşti au lichidat complet forţele hitleriste aflate pe teritoriul ţării.

Populaţia civilă, încunoştiinţată prin proclamaţia regală, a acordat acestor acţiuni un sprijin deplin şi eficient... .

Trecerea României de partea Aliaţilor a avut o mare importanţă... deschizînd armatelor sovietice drumul spre Budapesta, Viena, Belgrad şi Sofia şi privînd Reichul de aprovizionarea cu petrol, ceea ce a grăbit victoria Aliaţilor..." (pp. 423-424).

Istoricul polonez *Wladzimierz I. Kowalski*, în lucrarea *Wielka koalicja. 1941-1945* (Marea coaliţie. 1941-1945), în două volume, Varşovia, 1973-1975: „Trecerea României de partea Naţiunilor Unite a facilitat situaţia Frontu-rilor 2 şi 3 ucrainean ale armatei sovietice...

---

[1] Director de studii al Centrului naţional de cercetare ştiinţifică din Franţa, secretar general al Comitetului francez de istorie a celui de-al II-lea război mondial, preşedinte al Comitetului internaţional de istoria celui de-al II-lea război mondial, Henri Michel a luat parte la mişcarea de Rezistenţă antihitleristă, fiind distins cu diferite ordine şi medalii. După război s-a dedicat studierii marii conflagraţii şi mişcării de Rezistenţă franceză şi europeană. Pe aceste teme a publicat o serie de studii, iar numărul cărţilor sale se ridică la 20 titluri, printre care şi volumul din care citäm.

Evenimentele pe frontul românesc au pecetluit soarta Grupului de armate germane «E» în Peninsula Balcanică. Ca urmare a înfrîngerii poziţiilor germane în această zonă, Hitler a fost de acord cu evacuarea Greciei şi Iugoslaviei de Sud. Bătălia pentru Balcani — începută prin ofensiva de la 20 august 1944 şi care a luat mari proporţii după schimbarea situaţiei din România — a intrat în faza decisivă...

Trebuie să fim de acord cu autorii care arată că trecerea României de partea Naţiunilor Unite a schimbat situaţia strategică în această parte a Europei, grăbind înfrîngerea definitivă a Germaniei hitleriste. Aşa au apreciat situaţia înşişi germanii" (pp. 336; 338).

The New Encyclopaedia Britannica, în 30 volume, New York, 1977: „La 23 august, noul guvern venit la putere în România nu numai că a încetat ostilităţile împotriva U.R.S.S., dar, de asemenea, pe 25 august [corect, chiar în noaptea de 23 august] a întors armele împotriva Germaniei. Această îndelung premeditată *volte-face* [cotitură] a pregătit terenul pentru trei mari ofensive declanşate în toamnă de către forţele sovietice: în direcţia Sud-Vest, traversînd Bulgaria, unde nu au întîmpinat nici o rezistenţă; spre Vest, prin valea Dunării şi peste frontiera iugoslavă, şi în direcţia Nord-Vest, peste Carpaţi, în Transilvania" (vol. 19, p. 1 007).

Textele au fost selectate şi traduse din limbile engleză, germană, polonă, rusă, franceză, maghiară de Ana-Maria ŞERBĂNESCU, Monica ANDONE, Milică MOLDOVEANU, Florentina DOLGHIN, Marius ANDONE, Ioan DRAGOMIRESCU, Ladislau GERGELY

Poporul trezit la viaţă, conştient de menirea lui istorică, priveşte ferm spre viitor, sub conducerea comuniştilor, luînd în propriile lui mîini destinele ţării (fig. 28, 29, 30)

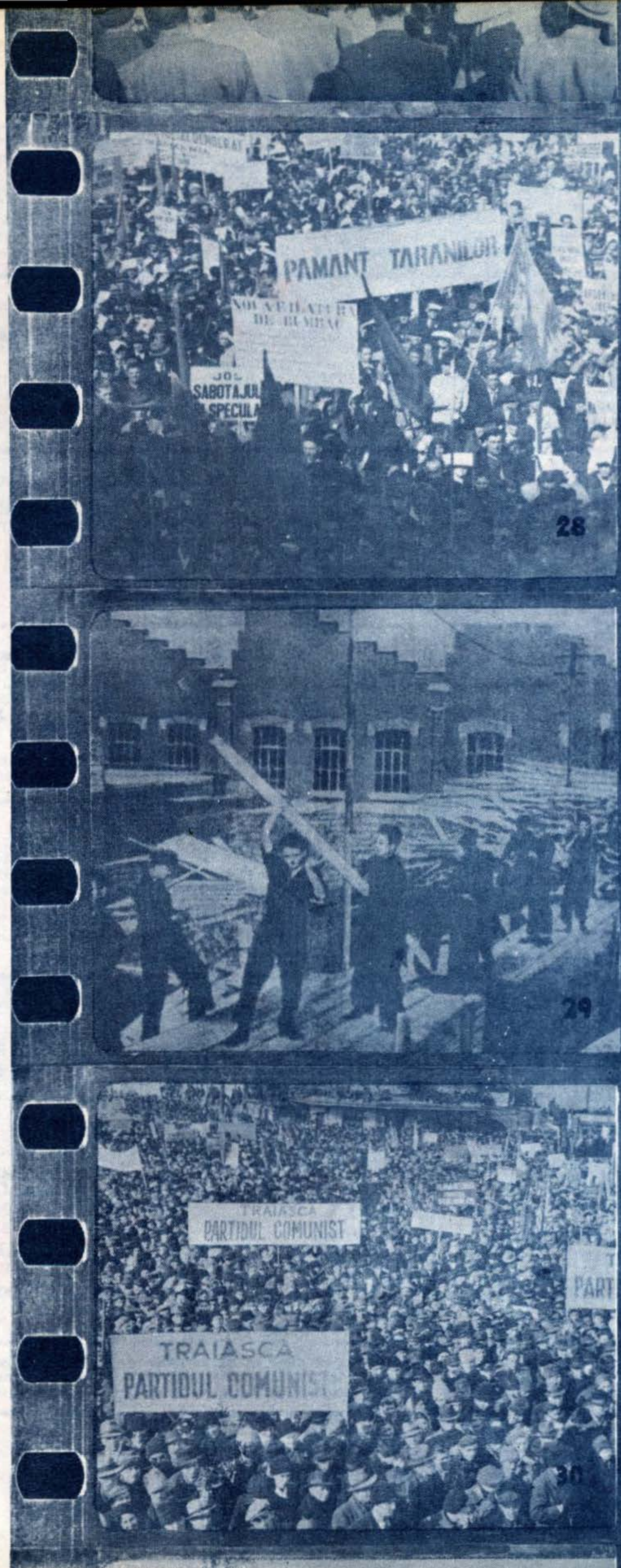

CONTENTS (Romanian History) 35 Years Ago — August 23 1944: The National Insurrection Against Fascism and Imperialism.

NICOLAE CEAUȘESCU The Communists in the First Line ● **GH. ZAHARIA** The Will of the Whole Country ● **V. MOCANU** Against the Vienna Diktat (1940) ● **V. TĂNĂSESCU** Anti-fascist Textbooks in 1935-1940 ● **P. POPESCU-GOGAN** The Romanian Academy Brands Fascism ● **RADU R. ROSETTI, ILIE ȘTEFLEA, TITUS GÎRBEA** Memoirs ● **FERENCZY GYÖRGY, GUSTAV ZIKELI, ANDREI TRAINIC** Hungarians, Germans and Serbs Shoulder to Shoulder With the Romanians ● **GR. GAFENCU** A Feat of Justice ● **M. MUȘAT, V. ARIMIA** Nazi Documents on the Insurrection ● **P. IGNAT** Himmler's Ghost Government ● **MIHAI OPREA** War Diary ● *** The Insurrection Seen by the World

SOMMAIRE (Histoire roumaine) Il y a 35 ans — l'insurrection nationale armée, antifasciste et antiimpérialiste du 23 Août 1944

NICOLAE CEAUȘESCU Les Communistes aux premiers rangs ● **GH. ZAHARIA** La Volonté du peuple entier ● **V. MOCANU** Contre le Diktat de Vienne (1940) ● **V. TĂNĂSESCU** 1935-1940 — Ouvrages didactiques antifascistes ● **P. POPESCU-GOGAN** L'Académie Roumaine condamne le fascisme ● **RADU R. ROSETTI, ILIE ȘTEFLEA, TITUS GÎRBEA** Mémoires ● **FERENCZY GYÖRGY, GUSTAV ZIKELI, ANDREI TRAINIC** Hongrois, Allemands et Serbes combattent à côté des Roumains ● **GR. GAFENCU** Justice est faite ● **M. MUȘAT, V. ARIMIA** L'Insurrection dans les documents allemands ● **P. IGNAT** Le Gouvernement-fantôme de Himmler ● **MIHAI OPREA** Journal de guerre ● *** Le Retentissement de l'insurrection dans le monde

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) 35 лет от национального антифашистского и антиимпериалистического вооружённого восстания — 23 Августа 1944

НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ Коммунисты в первых рядах ● **Г. ЗАХАРИЯ** Воля всего народа ● **В. МОКАНУ** Против Венского арбитража (1940) ● **В. ТЭНЭСЕСКУ** Антифашистские учебники в 1935-1940 г. ● **П. ПОПЕСКУ-ГОГАН** Румынская Академия осуждает нацизм ● **РАДУ Р. РОСЕТТИ, ИЛИЕ ШТЕФЛЯ, ТИТУС ГЫРБЯ** Мемуары ● **ФЕРЕНЦИ ГЁРГИ, ГУСТАВ ЦИКЕЛИ, АНДРЕЙ ТРАЙНИК** Венгры, немцы и сербы рядом с румынами ● **ГР. ГАФЕНКУ** Акт юстиции ● **М. МУШАТ, В. АРИМИЯ** Нацистские документы о вооружённом восстании ● **П. ИГНАТ** Правительство-призрак Гиммлера ● **МИХАЙ ОПРЯ** Военные записки ● *** Отголоски 23-ого Августа в мире

INHALT (Rumänische Geschichte) 35 Jahre seit dem nationalen antifaschistischen und antiimperialistischen bewaffneten Aufstand — 23. August 1944

NICOLAE CEAUȘESCU Die Kommunisten in den ersten Reihen ● **GH. ZAHARIA** Der Willen des ganzen Volkes ● **V. MOCANU** Gegen das Wiener-Diktat (1940) ● **V. TĂNĂSESCU** 1935-1940 — antifaschistische Schulbücher ● **P. POPESCU-GOGAN** Die Rumänische Akademie verdammt den Nazismus ● **RADU R. ROSETTI, ILIE ȘTEFLEA, TITUS GÎRBEA** Memoiren ● **FERENCZY GYÖRGY, GUSTAV ZIKELI, ANDREI TRAINIC** Ungarn, Deutsche und Serben zusammen mit den Rumänen ● **GR. GAFENCU** Ein Justizakt ● **M. MUȘAT, V. ARIMIA** Der bewaffnete Aufstand in nazistischen Dokumenten ● **P. IGNAT** Himmlers Gespenster-Regierung ● **MIHAI OPREA** Kriegsaufzeichnungen ● *** Das Echo des bewaffneten Aufstandes in der Welt

SUMARIO (Historia rumano) 35 años desde la insurección nacional armada antifascista y antiimperialista — el 23 de Agosto de 1944

NICOLAE CEAUȘESCU Los comunistas en las primeras filas ● **GH. ZAHARIA** La voluntad de todo el pueblo ● **V. MOCANU** En contra del Diktat de Viena (1940) ● **V. TĂNĂSESCU** 1935-1940 manuales escolares antifascistas ● **P. POPESCU-GOGAN** La Académia Rumana condena el nazismo ● **RADU R. ROSETTI, ILIE ȘTEFLEA, TITUS GÎRBEA** Memorias inéditas ● **FERENCZY GYÖRGY, GUSTAV ZIKELI, ANDREI TRAINIC** Húngaros, alemanes y servios al lado de los rumanos ● **GR. GAFENCU** Un acto de justicia ● **M. MUȘAT, V. ARIMIA** La insurección en documentos nazis ● **P. IGNAT** El gobierno fantasma de Himmler ● **MIHAI OPREA** Apuntes de guerra ● *** Los ecos de la insurección en el mundo

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 1-702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vînzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — București

42 427

magazin istoric